

ΣΧΕΔΙΟ

13 Δεκεμβρίου. 1995

**Η Κοινωνία στον 21ο αιώνα:
Πρός την νέα αλληλεγγύη**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	iv
---	----

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ΝΕΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ	1
1. ΣΤΟΧΟΙ	1
1.1 Η Νέα Αλληλεγγύη	1
1.2 Μια κοινωνία για όλους - το Ευ Ζην	2
1.3 Το Περιβάλλον ως κοινωνικό δικαίωμα	2
1.4 Προς την Νέα Αλληλεγγύη	3
1.5 Τρία στάδια ανάλυσης	4
2. ΑΝΑΓΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΥΓΗ ΤΟΥ 21ο ΑΙΩΝΑ	6
2.1 Δημογραφία	6
2.1.1 Ηλικιακή δομή	6
2.1.2 Μετανάστευση: Μόνιμη και παροδική	7
2.2 Κοινωνία	7
2.2.1 Ατονία των παραδοσιακών δεσμών	7
2.2.2 Εδραίωση των Ταξικών ανισοτήτων	8
2.2.3 Κοινωνική παθολογία: Ναρκωτικά και εγκληματικότητα	9
2.3 Υγεία	9
2.3.1 Αλλαγή επιδημιολογικών προτύπων	9
2.3.3 Η πρόκληση της ιατρικής τεχνολογίας	10
2.4. Οικονομία: Ο Κοινωνικός Ιστός Ασφαλείας	11
2.4.1 Δύο όψεις της σχέσης οικονομίας-κοινωνικής προστασίας	12
2.4.2 Ανάπτυξη ή μεγέθυνση;	12
2.4.3. Μιά αναπτυξιακή κοινωνική πολιτική	14
2.5 Τεχνολογία - Η Κοινωνία της Πληροφορίας	15
2.5.1 Απασχόληση - Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας	15
2.5.2 Κοινωνικοί κίνδυνοι- Η ποιότητα της Κοινωνίας της Πληροφορίας	16
2.5.3 Πολιτιστικές επιπτώσεις - Κίνδυνος αφελληνισμού;	17
2.6 Το Περιβάλλον και ο 21ος αιώνας	18
2.7 Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Παιδεία	20
2.7.1. Παιδεία και Παραγωγή	20
2.7.2. Παιδεία - Πολιτισμός - Ελεύθερος χρόνος	21
2.7.3 Πολιτιστική διάσταση του κοινωνικού κράτους	21
3. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ	22
3.1 Το Ελληνικό σύστημα: Κράτος Πρόνοιας ή Κράτος παροχών;	22
3.2 Δομημένος παραλογισμός (I): Η περίπτωση των συντάξεων	23
3.2 Δομημένος παραλογισμός (II): Η περίπτωση της Υγείας	24
3.3 Δομημένος παραλογισμός (III): Δημογραφικό και οικογένεια	25
3.4 Κοινωνική πολιτική και αναδιανομή του εισοδήματος - Ποιός κερδίζει	26
3.5 Ισότητα μεταξύ γενεών: Τα δικαιώματα της νεολαίας	27
3.6 Υπάρχει ανεπάρκεια πόρων για κοινωνική πολιτική;	28
3.7 Το "πολιτικό κόστος"	29

3.7.1 Το κόστος του πολιτικού κόστους	29
3.7.1 Κοινωνικό κεκτημένο και πολιτικό κόστος	31
4.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ	33
4.1 Αλληλεγγύη και άτομο	33
4.2 Ο πολίτης ως δέκτης παροχών;	33
4.3 Προς μια ισχυρή κοινωνία	33
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	35
5. ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ	36
5.1 Σύστημα συντάξεων	36
5.2 Προστασία ηλικιωμένων ατόμων	37
6. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΝΕΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	39
6.1 Το νέο ζευγάρι και το δημογραφικό πρόβλημα	39
7. ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ	39
7.1 Εργασία και άτομο	39
7.2 ΝΕΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ	40
7.3 Τρία Διλήμματα	41
7.4 Πολιτική για την κατάρτιση	43
7.5 Πολιτική για την μετανάστευση	44
8.ΥΓΕΙΑ	46
9.ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ	46
4.4 Παιδεία-εκπαίδευση	46
10. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ	46
10.1 Ναρκωτικά και εγκληματικότητα	46
11. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ	48
11.1 Καθημερινές ανάγκες και προστασία των καταναλωτών	48
12. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	49
12.1 Πολιτική και πόλεις	49
13. ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ-ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	50
13.1 Το Κοινωνικό κράτος και η Μακροοικονομία	50
13.2 Εσοδα της κοινωνικής ασφάλισης	50
13.2 Νέες πηγές χρηματοδότησης	50

Εισαγωγή: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η σύγκρουση στους κόλπους της κυβέρνησης μεταξύ δύο Υπουργείων για την πολιτική στον τομέα του ασφαλιστικού έφερε στην επικαιρότητα μέρος ενός προβλήματος που όλο και περισσότερο οξύνεται, διευρύνεται, μετασχηματίζεται:

Το ερώτημα είναι σύνθετο:

- Ποιες είναι οι ανάγκες και τα αιτήματα της κοινωνίας μας για κοινωνική πολιτική. Ποιοι είναι σήμερα οι αδύναμοι και ανίσχυροι χάριν των οποίων πρέπει να συλλάβουμε εκ νέου μια συνολική αντίληψη κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικού κράτους.
- Ποιός είναι ο ρόλος της πολιτείας και τα μέσα της. Πως μπορεί να συμβαδίσει με μια αναπτυξιακή πολιτική σε μια σχέση αμοιβαίας τροφοδότησης.
- Ποιός είναι ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής στην εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας;

Ζούμε εδώ και αρκετά χρόνια μία περίοδο όπου το κράτος παροχών όπως αναπτύχθηκε στην μεταπολεμική Ελλάδα ως υποκατάστατο του κοινωνικού κράτους, έχει εξαντλήσει τα όρια αντοχής του. Με κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις όπως τα κέντρα υγείας - το ίδιο το σύστημα αυτοϋπονομεύθηκε:

Χρησιμοποιήθηκε για την ικανοποίηση πελατειακών σχέσεων των κομμάτων, για προεκλογικές αναμετρήσεις, για συμβιβασμούς μεταξύ αντιμαχόμενων κοινωνικών ομάδων. Πόροι κατασπαταλήθηκαν σε δικαιούχους και μη. Η κοινωνική δικαιοσύνη δεν λειτούργησε ως αξία, ως γνώμονας πολιτικής αλλά ως πρόσχημα.

Σήμερα όλοι διαπιστώνουν: "Δεν φτάνουν τα λεφτά για να χρηματοδοτήσουμε αυτό το σύστημα". Οι περισσότεροι προσθέτουν "Ακόμη και αν έφθαναν θα έπρεπε πάλι να το αλλάξουμε".

Η παραδοσιακή αντίληψη της κοινωνικής πολιτικής περιοριζόταν στους τομείς της υγείας, της κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλισης, στην παιδεία και στην απασχόληση. Οι πολίτες σ' αυτές τις κατηγορίες ήταν οι παραδοσιακά αδύναμοι πολίτες χάριν των οποίων η πολιτεία όφειλε να συμβάλλει οικοδομώντας το κράτος πρόνοιας, το κοινωνικό κράτος.

Η κοινωνικοοικονομική οργάνωση στη χώρα μας, ο τρόπος που εξελίχθηκαν η οικονομία και η κοινωνία δημιούργησαν και δημιουργούν νέα προβλήματα που αγγίζουν όλο και περισσότερα τμήματα της κοινωνίας μας, όλο και περισσότερους πολίτες.

Σημειώνω επιγραμματικά:

- Την δραματική δημογραφική εξέλιξη στην επόμενη 15ετία με αύξηση του ποσοστού ατόμων 3ης και 4ης ηλικίας και μείωση εκείνων που θεωρούνται ενεργές ηλικίες. Την συνεχιζόμενη - προς το παρόν - χαμηλή γεννητικότητα.

- Το μεταναστευτικό ρεύμα είτε ομογενών ή Ελλήνων μεταναστών είτε αλλοδαπών από Βαλκάνια και Ανατολικές χώρες. Κάθε κατηγορία ακολουθείται από τα δικά της προβλήματα ένταξης, διαβίωσης, απασχόλησης αλλά και κοινωνικού αποκλεισμού.
- Την ολο και μεγαλύτερη χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών και της τοπικής κοινωνικής αλληλεγγύης (κοινότητα, γειτονιά) που αποτελούν ακόμη στην ελληνική κοινωνία αντίβαρα στην ελλείπουσα κοινωνική πολιτική. Συγχρόνως όμως και τα νέα φαινόμενα κοινωνικής αποξένωσης και κοινωνικού αποκλεισμού.
- Την διαρθρωτική ανεργία, την αδυναμία επανένταξης ανέργων στον παραγωγικό ιστό.
- Την ανυπαρξία πολιτικών για τις χρήσεις γης, την πολεοδομία, τους δημόσιους χώρους και τη ζωή στις πόλεις που βαθαίνουν κοινωνικές ανισότητες.
- Τις ταξικές ανισότητες νέας μορφής, που δεν έχουν ως κύριο γνώρισμα το οικονομικό υπόβαθρο αλλά την ποιότητα ζωής, την πολιτική ταυτότητα, την επικοινωνιακή σχέση και ικανότητα. Την μοναξιά του ατόμου: Αλλού αδυναμία να την επουλώσεις κι αλλού φυγή στον υπερκαταναλωτισμό για να την συγκαλύψεις.

• Αναφέρω ακόμη:

- Τους πολίτες που είναι αδύναμοι ως καταναλωτές να κρίνουν και να διακρίνουν την ποιότητα προσφερομένων αγαθών.
- Τα Ναρκωτικά και την εγκληματικότητα σε έξαρση.
- Την παιδεία που όλο και λιγότερο ανταποκρίνεται στις σύγχρονες αλλά και στις επερχόμενες ανάγκες.

Τα φαινόμενα αυτά επιστεγάζονται και συχνά συγκαλύπτονται απο στάσεις και συμπεριφορές που αναδεικνύουν το έλλειμμα κοινωνικής ηθικής, ατομικής ευθύνης, εργασιακού ήθους. Πλαισιώνονται απο το έλλειμμα κοινωνικής ευαισθησίας του πολιτικού συστήματος απέναντι στους πολίτες, των ισχυρών απέναντι στους αδύναμους.

Όλα αυτά συνθέτουν τα τελευταία χρόνια μια όλο και πιο ανίσχυρη κοινωνία. Είμαστε χώρα μικρή με περιορισμένους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους. Δεν μπορούμε ν' ανταποκριθούμε στις προκλήσεις των καιρών, στην ανάγκη για ένα καλύτερο αύριο με μια κοινωνία χωρίς συνοχή χωρίς αλληλεγγύη. Η αδυναμία της πολιτικής να συλλάβει τα νέα προβλήματα και να εξυπηρετήσει τα παλιά, διονκώνει την κοινωνική οργή και τροφοδοτεί την απόρριψη του πολιτικού συστήματος συλλήβδην.

Πρέπει να ανατρέψουμε αυτήν την εξέλιξη. Πρέπει ν' αντιμετωπίσουμε συνολικά τα παλιά και τα νέα προβλήματα. Να προχωρήσουμε σε θεσμικές και ρυθμιστικές αλλαγές. Να επανεξετάσουμε την οικονομική θεμελίωση ενός κοινωνικού κράτους.

ΜΕΡΟΣ Α' Η ΝΕΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

1. ΣΤΟΧΟΙ

1.1 Η Νέα Αλληλεγγύη

Υστερα από ένα αιώνα διαπάλης και αμφισβήτησης, ο καπιταλισμός και η οικονομία της αγοράς φαίνεται να έχουν αποκρούσει τις ιδεολογικές προκλήσεις στον οικονομικό τομέα και να συνεχίζουν απερίσπαστοι το έργο της συνεχούς τους επέκτασης και εμβάθυνσης. Η οικονομική ανισότητα εμφανίζεται πλέον ως η αυτονόητη άλλη όψη του νομίσματος της οικονομικής μεγέθυνσης. Η έλλειψη πειστικού αντίλογου εδραιώνεται και δικαιολογεί την ανισότητα, δίδοντάς της έτσι την κοινωνική της νομιμοποίηση.

"Περισσότερο από τα ίδια" είναι η υπόσχεση που μας δίδεται για τον 21ο αιώνα. Ομως, κοιτώντας πίσω τρεις αντιθέσεις είναι αμέσως εμφανείς:

- Η αύξηση της ευημερίας δεν συμβαδίζει με την αύξηση της ευδαιμονίας.
- Η οικονομική ανάπτυξη δεν αποκλείει τον κοινωνικό μαρασμό.
- Η υλική επάρκεια δεν αποτρέπει την πνευματική ασιτία.

Προς τί, άρα, η "ανάπτυξη";

Η παλιά σοσιαλιστική αμφισβήτηση δεν έχει χάσει την επικαιρότητά της. Στόχος δεν μπορεί να είναι η απλή μεγέθυνση, η ποσότητα, αλλά η ποιότητα της ανάπτυξης. Στην τελική ανάλυση, σημασία δεν έχει η ταχύτητα του οχήματος, αλλά ο προορισμός του.

Φαινομενικά αντίθετο με την νεοφιλελεύθερη κοινωνική απραξία είναι το "Κράτος Παροχών", αυτό που ακόμη αποκαλείται "Κοινωνικό Κράτος" σήμερα. Η περίσσεια κοινωνικής ρητορείας χρησιμεύει συχνά ως το προπέτασμα καπνού πελατειακών συναλλαγών. Σε ένα τέτοιο σύστημα, τα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζονται είναι μόνο αυτά που διατυπώνονται υψηλόφωνα και των οποίων η ικανοποίηση μπορεί να εξαργυρωθεί σε οφέλη πολιτικής επιρροής.

Το "Κράτος παροχών" ιδιωτικοποιεί το κοινωνικό κράτος, αφού αφήνει την πραγματική κοινωνική προστασία στην εθελοντική προσφορά της οικογένειας ή στην συμπαραράσταση της γειτονιάς ή της κοινότητας. Ταυτόχρονα, αποσυνδέοντας την κοινωνική ανάγκη από την παροχή με το να προσφέρει εκεί που δεν χρειάζεται και το να αρνείται εκεί που υπάρχει ανάγκη, δίδει ισχυρά όπλα στην επιχειρηματολογία κατάργησης *κάθε* συλλογικής κοινωνικής προστασίας, ταυτίζοντας τα χλωρά με τα ξερά.

Η πραγματική αποστολή του σημερινού Κράτους Παροχών είναι η συντήρηση του χθές. Στα πραγματικά κοινωνικά προβλήματα που έρχονται το Κράτος Παροχών παραμένει άφωνο και αμέτοχο.

Στην νεοφιλελεύθερη απραξία και τον αναχρονιστικό συντηρητισμό του Κράτους Παροχών οι σοσιαλιστές πρέπει να αντιτάξουν μια νέα αλληλεγγύη:

- Η Κοινωνική Προστασία δεν είναι πολυτέλεια αλλά απαραίτητο εργαλείο για την οικονομική ανάπτυξη.
- Η ουσιαστική βοήθεια των οικονομικά ή κοινωνικά ασθενέστερων είναι χρέος της κοινωνίας συνολικά αλλά και του καθενός ατόμου που την απαρτίζει ξεχωριστά.
- Το χρέος είναι κυρίως η πρόληψη αλλά και η θεραπεία των κοινωνικών προβλημάτων, τόσο των παλαιών όσο και αυτών που θα εμφανιστούν στο μέλλον.
- Η κοινωνική ευθύνη δεν πρέπει να υποκαθιστά την ατομική ευθύνη που κάθε πολίτης θα έχει για τις αποφάσεις και το μέλλον του.
- Στόχος είναι μια ισχυρή κοινωνία στην οποία θα συμμετέχουν ενεργά όλα τα μέλη της, ο καθένας στα πλαίσια των δυνατοτήτων του.

1.2 Μια κοινωνία για όλους - το Ευ Ζην

Η άσκηση της πολιτικής, σε τελική ανάλυση δεν είναι τεχνικό θέμα αλλά έχει σχέση με τις επιδιώξεις, τους στόχους τον τρόπο ζωής του καθενός σε σχέση με το σύνολο. Η πολιτική δίδει δυνατότητες τις οποίες αξιοποιούν τα άτομα για να ζήσουν όσο πιο πλήρως και ικανοποιητικά μπορούν, αξιοποιώντας τις δυνατότητές τους στο έπακρο.

- Τάση ιδιώτευσης και συλλογικά θέματα. Αυτονόμηση του ατόμου. Ρόλος πολιτικής ως μηχανισμός ένταξης και "κοινωνικοποίησης"
- Δικαιώματα, δημοκρατία, ελευθερία.
- Κοινωνική ανισότητα και κοινωνικό κράτος.
 - Πότε δικαιολογείται η ανισότητα;
- Κατάληξη: το "εύ Ζήν"

1.3 Το Περιβάλλον ως κοινωνικό δικαίωμα

Το περιβάλλον και γενικότερα περιβαλλοντικοί παράγοντες ήδη αποτελούν βασικότατο συστατικό της ποιότητας ζωής, του ευ ζην. Στις συνθήκες του τέλους του 20ού αιώνα, το περιβάλλον αρχίζει να αποκτά τα χαρακτηριστικά κοινωνικού δικαιώματος. Η κοινωνική διάσταση δικαιολογείται με δύο τρόπους:

Πρώτον, το φυσικό περιβάλλον αποτελεί την κύρια παρακαταθήκη της μιας γενίας προς τις επόμενες. Η χρήση που γίνεται του περιβάλλοντος, φυσικού και τεχνητού, είναι συνεπώς ένας από τους βασικούς κρίκους συνέχειας ενός λαού με την ιστορία του.

Ταυτόχρονα, είναι όλο και πιο εμφανή τα προβλήματα που δημιουργούνται από την κατασπατάληση των φυσικών πόρων. Ανάπτυξη που βασίζεται στην εξάντληση μέχρις εξαφανισμού των φυσικών πόρων είναι ιδιαίτερα ρηχή. Με αυτού του είδους την μη-συντηρήσιμη ανάπτυξη η πρόσκαιρη ευημερία που προέρχεται από την προσπόρηση της κληρονομιάς των ελλήνων που έρχονται γρήγορα διαδέχεται από την ύφεση, οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική.

Κύριο χαρακτηριστικό της αναπτυξιακής τροχιάς που πρέπει να επιλεγεί από την κοινωνία μας είναι να είναι συντηρήσιμη στο διηνεκές, και να μην βασίζεται σε οικολογική σπατάλη.

Δεύτερον, το περιβάλλον, φυσικό, κτιστό ή ανθρώπινο, είναι ίσως ο κυριότερος τρόπος μέσω του οποίου το άτομο αντιλαμβάνεται τις επιπτώσεις συλλογικών κοινωνικών διαδικασιών. Σε πολιτικούς όρους, το περιβάλλον αποτελεί το όριο και τον καθρέπτη μεταξύ του ατομικού και του συλλογικού.

Η παρατήρηση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε μια εποχή έντονης δυσπιστίας και αποστασιοποίησης προς το σύνολο των πολιτικών διεργασιών. Η περιβαλλοντική υποβάθμιση συχνά χρησιμοποιείται για την απεικόνιση του άσκοπου της πολιτικής δραστηριότητας ("ο,τι και να κάνεις, δεν πρόκειται να δείς διαφορά"). Παράλληλα, όμως, περιβαλλοντικά θέματα είναι η οδός επαναδραστηριοποίησης του ατόμου. σε συλλογικές διαδικασίες.

Η οικολογική συνείδηση, η ενσωμάτωση του περιβάλλοντος ως κοινωνικού δικαιώματος στο πολιτικό γίγνεσθαι, θα δώσει την δυνατότητα επανένωσης της Μακρο-πολιτικής των κομμάτων και των εθνικών αποφάσεων με την Μικρο-πολιτική του περιβάλλοντος.

1.4 Προς την Νέα Αλληλεγγύη

Η Νέα Αλληλεγγύη οφείλει να στηριχθεί σε μιά νέα σύλληψη της κοινωνικής προστασίας, όχι ως μηχανισμού διανομής ad hoc προνομίων, ως αντάλλαγμα πολιτικής στήριξης, αλλά ως αντιμετώπισης πραγματικών κοινωνικών αναγκών με δίκαιο τρόπο.

Η εκτίμηση της προσήκουσας κοινωνικής παρέμβασης για την αντιμετώπιση παλιών και νέων κινδύνων πρέπει να βασίζεται σε ενιαίο και συνεπές πλαίσιο αξιολόγησης. Πρέπει να προσδιορισθεί γιατί οφείλεται, όπου οφείλεται η κοινωνική παρέμβαση. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό θα αποτελέσει την βάση προσδιορισμού των συνθηκών υπό τις οποίες επιβάλλεται κάποια παρέμβαση, καθώς και του περιεχομένου και του μέτρου της οφειλόμενης παρέμβασης.

Χάριν τίνος τίθεται η κοινωνική προστασία:

Δεν πρέπει να περιορισθούμε στα υποκείμενα των κινδύνων που καλύπτει η παρέμβαση του κοινωνικού κράτους - στους λήπτες της κοινωνικής προστασίας - και μόνον. Πρέπει αντίθετα να θέσουμε τις αρχές εκείνες που θα μας επιτρέψουν, ακριβώς, να προσδιορίσουμε ποιούς και υπό ποιές συνθήκες, οφείλει η κοινωνία να προστατεύει. Το κύριο πολιτικό αντικείμενο του κοινωνικού κράτους είναι η κοινωνία συνολικά.

Στο ερώτημα, χάριν τίνος, η απάντηση είναι διπλή.

Αφ' ενός χάριν μιας ισχυρής κοινωνίας. Στόχος είναι η προώθηση της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης, στην βάση της ισοτιμίας, της αρχής ότι όλοι δικαιούνται ίσης φροντίδας και σεβασμού από την κοινότητα στην οποία ζούν, όχι στη βάση ενός αόριστου υποτιθέμενου "κοινού συμφέροντος" το οποίο παράγει αντίστοιχα "κοινά καθήκοντα".

Αφετέρου, χάριν της κοινωνίας που επιτρέπει και ενθαρρύνει την ανάπτυξη των ικανοτήτων και της προσωπικότητας του καθενός. Της κοινωνίας που δεν διασφαλίζει μόνο την ελευθερία του ατόμου αρνητικά, με την παροχή εγγυήσεων κατά αυθαίρετων επεμβάσεων στην ζωή του, αλλά και θετικά, παρέχοντας το πλαίσιο μέσα στο οποίο κάθε πολίτης έχει την ευκαιρία να διαμορφώνει την κοινωνική και πολιτική ζωή.

Στην νέα αλληλεγγύη, βασισμένη στην αρχή της ισοτιμίας, το κοινωνικό κράτος δεν αποφασίζει το ίδιο, για λογαριασμό των πολιτών του, ποιές είναι οι ανάγκες τους, βασικές ή άλλες, προκειμένου να διασφαλίσει την ικανοποίησή τους παρεμβαίνοντας. Αντίθετα, αφήνει τις επιλογές ανοικτές στους ίδιους τους πολίτες, ούτως ώστε η αξία των επιλογών να καθορίζεται στο πλαίσιο μηχανισμού που κάνει την αξία των επιλογών του κάθε πολίτη συνάρτηση των επιλογών των λοιπών. Στην περίπτωση της οικονομικής ζωής ένας τέτοιος μηχανισμός είναι η αγορά.

Ούτε όμως αφήνει και το status quo των αγορών να καθορίσει μόνο του το κόστος και τα οφέλη του είδους της ζωής που καθένας επιλέγει. Το νέο κοινωνικό κράτος επιφορτίζεται με την διασφάλιση της αρχής της ισοτιμίας. Φροντίζει

- να παρεμποδίζει τις στρεβλώσεις των αγορών που καθιστούν κάποιες επιλογές επαχθέστερες ή επικερδέστερες από ό,τι η πράγματι ελεύθερη και ανταγωνιστική αγορά θα υπαγόρευε.
- να έχουν πρόσβαση οι πολίτες στις αγορές αυτές, μεριμνώντας για την διαφάνεια της οικονομίας και θέτοντας στην διάθεση τους τα εφόδια για την ανάπτυξη των ικανοτήτων που θα τους επιτρέψουν να επιτύχουν στον σχεδιασμό της ζωής που επιλέγουν.
- Δίνει την ευκαιρία στους πολίτες του να ασφαλίζονται για κινδύνους τέτοιους που θα τους καταστήσουν ανίκανους να συμμετέχουν ισότιμα στην αγορά - κινδύνους που αφορούν την υγεία και την αρτιμέλεια τους, παρέχοντας πρόσβαση στην κλασική ασφάλιση υγείας, αναπηρίας, κ.ο.κ.. καθώς και κινδύνους οι ικανότητες τους, ακόμα και παραμένοντας αέριες, να χάσουν την αξία τους στην ανταλλακτική συγκυρία, παρέχοντας μέριμνα και για την ανεργία την ίδια αλλά και για την επιμόρφωση και την εξέλιξη των δεξιοτήτων.

Η νέα αλληλεγγύη δεν περιορίζει την φροντίδα της στο κλασικό πεδίο της εργασίας και της έλλειψής της. Αναγνωρίζει ότι η αρχή της ισοτιμίας εκτείνεται σε κάθε πτυχή της ζωής του πολίτη, ότι οι πολίτες αξιολογούν την ζωή τους όχι μόνον με βάση τις αποδοχές τους αλλά και, π.χ., την ευχέρεια να τις απολαμβάνουν μέσα σε ένα υψηλής ποιότητας κοινωνικό, πολεοδομικό και φυσικό περιβάλλον. Γνώμονας της κρατικής δράσης είναι κάθε επιλογή ζωής να συνοδεύεται από την αξίωση για ισότιμη αντιμετώπιση, για ίση μέριμνα διασφάλισης των συνθηκών εκείνων που κάνει την πραγμάτωσή της δυνατή.

Στο πλαίσιο αυτό η νέα αλληλεγγύη επιδιώκει νέες μορφές κοινωνικής δράσης. Το νέο κοινωνικό κράτος πρέπει να παρέχει την ευχέρεια στους πολίτες του να επεμβαίνουν στην κοινωνική και πολιτική ζωή, είτε προσφέροντας στα κοινά είτε απολαμβάνοντας την προστασία που ενδεχομένως δικαιούνται, στον καθένα ξεχωριστά. Δεν πρέπει ο πολίτης να δεσμεύεται από τον παραδοσιακό μηχανισμό κοινωνικού λόγου ή "διεκδίκησης", δηλαδή την απαραίτητη και αποκλειστική μεσολάβηση ομάδων, η ένταξη στις οποίες είναι όρος, και μάλιστα μόνον εκείνες εξ αυτών που οι ομάδες υιοθετούν - να έχουν πολιτικό αντίκτυπο. Πρέπει κάθε πολίτης, μόνος ή σε συνεργασία με άλλους που ελεύθερα επιλέγει, να μπορεί να αξιώνει το ενδιαφέρον του κράτους και, εφόσον είναι κάτι τέτοιο δίκαιο, τη φροντίδα του.

1.5 Τρία στάδια ανάλυσης

Η εκπλήρωση αυτών των στόχων προϋποθέτει τον αναπροσανατολισμό της κοινωνικής προσπάθειας και την αναζήτηση ενός νέου ουσιαστικού ρόλου για την Κοινωνική Προστασία και το Κράτος Πρόνοιας, μια νέα αλληλεγγύη. Η αναζήτηση αυτή και ο κοινωνικός διάλογος μέσω του οποίου θα υλοποιηθεί κινείται σε τρία επίπεδα:

1. Προβληματισμός πάνω στις ανάγκες που θα κληθεί η νέα αλληλεγγύη να καλύψει στα χρόνια που έρχονται, τόσο όσο αφορά τα κοινωνικά κενά προς κάλυψη, όσο και τις σχέσεις του κοινωνικού με τον οικονομικό τομέα. Ο προβληματισμός αυτός καταλήγει στα χαρακτηριστικά της νέας αλληλεγγύης.
2. Ανάλυση της ισχύουσας κατάστασης που θα καταλήγει σε διαπιστώσεις για τις δυνατότητες του ισχύοντος συστήματος να αντιμετωπίσει τις διαφαινόμενες ανάγκες.
3. Προτάσεις για το πώς θα διαμορφωθεί και θα λάβει η Νέα Αλληλεγγύη μορφή σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η προστασία των ηλικιωμένων και οι συντάξεις, η υγεία, εργασιακές σχέσεις κ.ά.

Μια ενεργός, ισχυρή κοινωνία δεν μπορεί να είναι αυτάρεσκη, αλλά πρέπει συνεχώς να προβληματίζεται για το πως καλύτερα να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί. Για το πώς στην λειτουργία της συνεχώς θα ενδυναμώνεται.

Μια τέτοια κοινωνία που θα έχει ως γνώρισμά της την Νέα Αλληλεγγύη, θα παράγει συνεχώς νέες ιδέες, θα προβληματίζεται πάνω σε νέες προτάσεις, μέσα από συνεχή και γόνιμο διάλογο. Συνεπώς, είναι πιο σημαντική η συμφωνία στην ταυτότητα των προβλημάτων παρά στο, σε τελική ανάλυση, τεχνικό θέμα των λύσεων που μπορούν να προταθούν.

2. ΑΝΑΓΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΥΓΗ ΤΟΥ 21ο ΑΙΩΝΑ

Ο αιώνας που ανατέλλει θα θέσει με επιτακτικό τρόπο νέες ανάγκες, νέες προκλήσεις στην κοινωνία, την οικονομία και τον τρόπο ζωής μας. Ο τρόπος ανταπόκρισής μας στις προκλήσεις αυτές θα προεξοφλήσει σε πολύ μεγάλο βαθμό την πορεία της Ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας στις επερχόμενες δεκαετίες.

Τα ερωτήματα που τίθενται και οι απαιτήσεις που διαφαίνονται του 21ου αιώνα επισκιάζονται ακόμη από τα συσσωρευμένα άλυστα προβλήματα του 20ου. Με την πάροδο του χρόνου είναι σίγουρο ότι μορφές κοινωνικής παρέμβασης που διαμορφώθηκαν με βάση παρωχημένες ανάγκες και πεπερασμένα θέματα θα παρουσιάζονται όλο και περισσότερα ως άχρηστα απολιθώματα που θα εμποδίζουν την αντιμετώπιση των νέων προβλημάτων.

Το κατά πόσον τα νέα προβλήματα, οι νέες ανάγκες θα μπορέσουν να βρουν λύση μέσα από τους υπάρχοντες μηχανισμούς είναι το σημείο το οποίο θα κρίνει την επάρκεια του σημερινού κοινωνικού κράτους.

2.1 Δημογραφία

Στα επόμενα χρόνια το κοινωνικό πεδίο προβλέπεται να είναι ριζικά διαφοροποιημένο σε σχέση με τις δεκαετίες που πέρασαν και οι οποίες διαμόρφωσαν το σύστημα κοινωνικής προστασίας όπως αυτό υπάρχει σήμερα. Οι αλλαγές αυτές διαμορφώνουν τις κοινωνικές προκλήσεις στις οποίες πρέπει να δοθεί απάντηση, αλλά ταυτόχρονα καθορίζουν και το πλαίσιο λειτουργίας της κοινωνικής ευθύνης και την αποτελεσματικότητα των μέσων των οποίων μπορεί να γίνει χρήση.

2.1.1 Ηλικιακή δομή

Στην βάση όλων των εξελίξεων στον κοινωνικό τομέα βρίσκεται η δημογραφία. Ο πληθυσμός ο οποίος θα είναι διαθέσιμος προς εργασία τα επόμενα είκοσι χρόνια έχει ήδη γεννηθεί και μας είναι γνωστός. Επίσης μπορούν με μεγάλη σιγουριά να προβλεφθούν οι αριθμοί των ατόμων τρίτης ηλικίας. Τρείς είναι οι καθοριστικές τάσεις ως το 2010:

- Αύξηση των ατόμων άνω των 65 και άνω των 80. Η αύξηση αυτή προέρχεται από δύο παράγοντες:
 - Την μείωση της θνησιμότητας και την επέκταση του προσδόκιμου ζωής. Το τελευταίο έχει δύο πτυχές: την δυνατότητα αυτόνομης και αποδοτικής ζωής πολύ πέραν των ορίων συνταξιοδότησης και την αύξηση των ατόμων σε βαθύ γήρας άνω των 80.
 - Την συγκέντρωση ατόμων σε αυτές τις ηλικίες, μέσω της "ωρίμανσης" ατόμων που γεννήθηκαν σε εποχές υψηλής γεννητικότητας (μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο).
- Σχετική μείωση των ατόμων σε "ενεργές" ηλικίες, η οποία οφείλεται στα χαμηλά επίπεδα γεννητικότητας από το 1970 και μετά. Σύμφωνα με τις προβλέψεις από το 2000 και μετά η σχετική μείωση (ως ποσοστό του πληθυσμού) μετατρέπεται σε μείωση σε απόλυτους αριθμούς.
- Συνεχιζόμενη χαμηλή γεννητικότητα, οφειλόμενη σε οικονομικούς αλλά και κοινωνικούς παράγοντες¹ που οδηγούν στην προτίμηση μικρών οικογενειών με συχνή αναβολή των

¹Ορισμένοι από αυτούς τους παράγοντες έχουν σχέση με βασικές κοινωνικές αλλαγές που δύσκολα επηρεάζονται, όπως ο ρόλος της γυναίκας. Άλλοι παράγοντες όμως είναι (θεωρητικά) επιδεξιμοί βελτίωσης, όπως η οικιστική πολιτική, μέτρα προστασίας της μητέρας, κ.ά.

γεννήσεων. Η χαμηλή γεννητικότητα είναι πιθανό να αντιστραφεί στα επόμενα δέκα χρόνια, είτε ως αποτέλεσμα συνειδητής πολιτικής, είτε ως φυσιολογική εξέλιξη της κοινωνικής ανάπτυξης.

Όσον αφορά την κοινωνική προστασία θα έχουμε τις εξής εξελίξεις:

- Αύξηση των αναγκών για συντάξεις, αφού θα αυξηθεί ο αριθμός συνταξιούχων, αλλά και οι απαιτήσεις του καθενός ξεχωριστά.
- Δραματική αύξηση των αναγκών περίθαλψης και προστασίας αφού ο αριθμός ανήμπαρων ατόμων "4ης ηλικίας" (άνω των 80) θα αυξηθεί πολύ.
- *Μείωση* στις ανάγκες που έχουν σχέση με παιδιά και νέους, αφού ο αριθμός τους θα περιορισθεί. Η μείωση αυτή δυνατόν να αντιστραφεί σε περίπτωση κατά την οποία *αυξηθεί η γεννητικότητα*.

2.1.2 Μετανάστευση: Μόνιμη και παροδική

Η Ελλάδα έχει συνηθίσει να είναι χώρα *εξαγωγής εργατικού δυναμικού*. Απο το 1850 και μετά αλλεπάλληλα κύματα μεταναστών έχουν τροφοδοτήσει την Αίγυπτο, την Αμερική, την Αυστραλία και τελικά την Ευρώπη και την Γερμανία. Αυτό το φαινόμενο φαίνεται να αντιστρέφεται, με δύο μηχανισμούς:

- α. Την Μόνιμη Μετανάστευση, καθώς μεγάλα τμήματα της Ελληνικής διασποράς παλλιννοστούν. Η προσέλκυσή τους συχνά δεν είναι αποτέλεσμα εκδίωξης, αλλά έλξης λόγω οικονομικών κινήτρων. Χαρακτηριστικό είναι η μόνιμη εγκατάσταση ολόκληρων οικογενειών.
- β. Την Παροδική Μετανάστευση, ανάλογη της ελληνικής μετανάστευσης για οικονομικούς λόγους στην Γερμανία. Η Ελλάδα αντιμετωπίζεται απο τους μετανάστες αυτούς ως αναπτυσσόμενη χώρα υψηλών αποδοχών, στην οποία εγκαθίστανται για συγκεκριμένο διάστημα με πρόθεση επιστροφής στην πατρίδα τους.

Οι δύο μορφές μετανάστευσης θέτουν διαφορετικά προβλήματα η κάθε μια, αλλά θέτουν την ελληνική κοινωνία προ προκλήσεων τελείως άγνωστων για αυτή. Ανάλογα του πώς αντιμετωπίζονται οι μετανάστες απο την κοινωνία, η μετανάστευση μπορεί είτε:

- να τροφοδοτήσει τον ρατσισμό, την κοινωνική απομόνωση και να εδραιώσει μέσω της εκτεταμένης εκμετάλλευσης μια νέα τάξη ειλώτων.
- να αποτελέσει πηγή εμπλουτισμού της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, όπως τα κύματα Ελλήνων μεταναστών εμπλούτισαν επί αιώνες τις χώρες προορισμού τους.²

Το κατά πόσον οι νέες δομές μετανάστευσης θα αποτελέσουν, μακροπρόθεσμα, πρόβλημα ή λύση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την, μεσοπρόθεσμη, αντίδραση της Πολιτείας ως η οργανωμένη έκφραση της βούλησης και της ανεκτικότητας της ελληνικής κοινωνίας: Η ποιότητα της μετανάστευσης, οι δυνατότητες απορρόφησης χωρίς κραδασμούς, η συμβολή στην οικονομία όλα εξαρτώνται από το πώς αντιμετωπίζονται οι μετανάστες στην κοινωνική πολιτική: Στην εκπαίδευση, στην ασφάλιση, στην υγεία, στην κατοικία, στα εργατικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα.

² Μία εμφανής ευεργετική επίδραση είναι αυτή στο δημογραφικό.

2.2 Κοινωνία

2.2.1 Ατονία των παραδοσιακών δεσμών

Η ελληνική κοινωνία έχει ακόμη ορατά πάνω της τα σημάδια της ραγδαίας μεταπολεμικής κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Αποτέλεσμα, διατηρούνται ζωντανές οι δομές αλληλεγγύης, οι αξίες και πολλές συμπεριφορές της αγροτικής κοινωνίας και οικογένειας. Οι δομές αλληλεγγύης αυτές είναι που προσφέρουν το μεγαλύτερο τμήμα της ουσιαστικής κοινωνικής προστασίας που χρειάζεται σήμερα. Το τελευταίο έχει σχέση τόσο με την στήριξη στους ηλικιωμένους, όσο και γενικότερα στην οικογένεια. Τον βασικότερο ρόλο σε αυτό τον παίζουν οι γυναίκες.

Η αστυφιλία και οι κοινωνικές αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών ήδη απειλούν την δυνατότητα των παραδοσιακών αυτών δεσμών να μπορούν να εκπληρώσουν τον ρόλο τους:

- Η συμμετοχή όλο και περισσότερων γυναικών στην αγορά εργασίας, αφήνει τον ρόλο κοινωνικής προστασίας σε μεγαλύτερες γυναίκες.
- Θεσμοί ευρύτεροι του πυρήνα της οικογένειας, όπως η ενορία, η γειτονιά, η κοινότητα ή το χωριό εξασθενούν στο αστικό περιβάλλον.
- Ως έμμεση επίπτωση του δημογραφικού και της μείωσης του μεγέθους της οικογένειας, αυτοί που θα συνταξιοδοτηθούν στις επόμενες δεκαετίες θα έχουν λιγότερα παιδιά να τους προσέχουν.

Οι παραδοσιακοί θεσμοί στήριξης αντιμετωπίζουν και αντιμετωπίζουν ακόμη μια σειρά από κοινωνικές καταστάσεις όπως χρόνιες ασθένειες, αναπηρίες, φτώχεια. Η *οικογένεια και όχι η επίσημη κοινωνική πρόνοια* είναι αυτή που τώρα αποτελεί το βασικό άν όχι αποκλειστικό στήριγμα ατόμων με ειδικές ανάγκες ή που αδυνατούν να συμμετέχουν πλήρως στα ωφέληματα της κοινωνίας. Η ατονία των παραδοσιακών θεσμών καθιστά την κοινωνική αποξένωση ή τον κοινωνικό αποκλεισμό κυρίαρχο πρόβλημα, αφού το πρόβλημα των ατόμων αυτών μεταφέρεται από τον ιδιωτικό προς τον κοινωνικό τομέα.

2.2.2 Εδραίωση των Ταξικών ανισοτήτων

Η ατονία των παραδοσιακών θεσμών είναι πολύ πιθανόν να συμβαδίζει με εδραίωση των νέων ταξικών ανισοτήτων: Το ελληνικό σύστημα κοινωνικών τάξεων, δημιούργημα σε μεγάλο βαθμό της μεταπολεμικής ανάπτυξης είχε ήδη δύο γενεές καιρό να βάλει ρίζες και να εδραιωθεί πια μέσω αυτοτροφοδοτούμενων κοινωνικών μηχανισμών διατήρησης της ανισότητας.

Η κοινωνική θέση δεν είναι πια μόνο θέμα της θέσης ή του είδους της εργασίας, της οικονομικής κατάστασης ή της πρόσβασης σε κεφάλαια. Οι δεκαετίες που πέρασαν έχουν παγιώσει και εδραιώσει θέματα, συμπεριφορές και διαφοροποιήσεις που αρχικά έμοιαζαν παροδικά και αντικείμενα για κοινωνικές κωμωδίες παρά για κοινωνικά δράματα.

Ηδη, μεταξύ μιας γειτονιάς και τις άλλης, μεταξύ δυτικών και βόρειων προαστίων αρχίζει να υπάρχει χάσμα, που αντικατοπτρίζει διαφορετικές δυνατότητες, εμπειρίες, πολιτισμικά πρότυπα, ακόμη και γλωσσικές διαφορές. Το χάσμα αυτό θα βαθύνει και θα γίνεται όλο και πιο δύσκολο προσπελάσιμο, καθώς πολίτες διαφορετικών τάξεων θα έχουν όλο και λιγότερες πιθανότητες συναναστροφής και κοινής προσπάθειας. Η τάση προσομοίωσης των αναπτυγμένων βιομηχανικά κοινωνιών φαίνεται να μας καταδικάζει να τις ακολουθήσουμε στην αναπαραγωγή του ταξικού τους χάσματος.

Στις δεκαετίες που έρχονται οι ταξικές διακρίσεις είναι πιθανόν να ενταθούν, αφού πια δεν θα έχουν αποκλειστικά (ή κυρίως) οικονομικό υπόβαθρο. Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι ότι η ελληνική κοινωνία θα είναι πολύ λιγότερο συνεκτική και ομοιογενής από ό,τι είναι σήμερα.

Οι άμυνες της κοινωνίας, οι οποίες ποτέ δεν προήλθαν από "επίσημα" συστήματα κοινωνικής προστασίας, αλλά από την πηγαία αλληλεγγύη που βασίζεται στις διαπροσωπικές σχέσεις θα βαίνουν προοδευτικά μειούμενες. Αν δεν κάνουμε κάτι ως πολίτες για την αναπλήρωση του κενού, κινδυνεύουμε να αφήσουμε την κοινωνία μας να διολισθαίνει προς κατευθύνσεις ανεπιθύμητες για όλους.

2.2.3 Κοινωνική παθολογία: Ναρκωτικά και εγκληματικότητα

Η συνοχή της ελληνικής κοινωνίας χαρακτηρίζεται και από την απουσία ή την περιθωριοποίηση μεγάλης έκτασης εγκληματικότητας. Ένα χαρακτηριστικό που διακρίνει τις ελληνικές πόλεις από αυτές στην Αμερική ή και στην Ευρώπη είναι η ασφάλεια και δυνατότητα ελεύθερης κίνησης του πολίτη. Αυτό το χαρακτηριστικό των πόλεων μας έχει σχέση με πολεοδομικά, κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα, και είναι αυτό, που σε τελική ανάλυση τις κρατά βιώσιμες.

Η διαφύλαξη και διατήρηση της κοινοκτημοσύνης και κοινής χρήσης των κοινόχρηστων χώρων των πόλεών μας πρέπει να είναι προτεραιότητα.

Το χαρακτηριστικό αυτό, όμως, μοιάζει να απειλείται από φαινόμενα "κοινωνικής παθολογίας", όπως την εξάπλωση της εγκληματικότητας, την ευρεία διάδοση της χρήσης ναρκωτικών, και την εμφάνιση του φαινομένου μεγάλων αριθμών αστέγων.

Συμπτώματα ή αυτοτελείς ασθένειες, η εγκληματικότητα και άλλες όψεις "αντικοινωνικής συμπεριφοράς" αποτελούν κεντρικά ερωτήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν από την κοινωνική προστασία.

2.3 Υγεία

Ο τομέας της υγείας, και ιδίως το δημόσιο τμήμα του έχει διαμορφωθεί σε εποχή τα δεδομένα και οι προτεραιότητες της οποίας είναι πιθανό να αναμορφωθούν ριζικά τα χρόνια που έρχονται. Η εξέλιξη αυτή θα προέρχεται από αλλαγές σε τρεις τομείς:

2.3.1.Αλλαγή επιδημιολογικών προτύπων.

Το σύστημα νοσηλείας που υπάρχει είναι προσανατολισμένο στην αντιμετώπιση των "ασθενειών της ευημερίας": καρδιοπάθειες, κυκλοφοριακά νοσήματα, νεοπλάσματα. Σαν αποτέλεσμα δίδεται έμφαση στην διάγνωση (συχνά με προηγμένη τεχνολογία) και την νοσοκομειακή φροντίδα.

Υπάρχει όμως μεγάλη πιθανότητα το επιδημιολογικό πρότυπο του επόμενου αιώνα να διαφέρει ουσιαδώς. Απειλητικές εμφανίζονται οι διάφορες ιογενείς μεταδοτικές ασθένειες, των οποίων ο γνωστότερος εκπρόσωπος είναι το AIDS. Τα θέματα που θα τεθούν εκ των πραγμάτων αν αυτό το πρότυπο αλλάξει είναι:

- μεγαλύτερη έμφαση στην πρόληψη και την προώθηση συμπεριφορών που μειώνουν τους κινδύνους.

- Αλλαγή στον τρόπο λειτουργίας των νοσοκομείων.

Εκ των πραγμάτων οι εξελίξεις αυτές αναβαθμίζουν τον ρόλο του προγραμματισμού και την σημασία του μη- στενά ιατρικού παράγοντα. Όταν η έμφαση δεν δίδεται στην θεραπεία αλλά στην πρόληψη, τότε η γνώμη του κοινωνιολόγου, του ψυχολόγου του επικοινωνιολόγου είναι πιθανό να είναι εξίσου βαρύνουσα όσο του ιατρού. Αποτέλεσμα να τεθεί η ανάγκη αλλαγής του τρόπου με τον οποίο διοικείται και λαμβάνονται αποφάσεις στον τομέα της Υγείας.

2.3.2 Η "Κερδισμένη δεκαετία" και η τέταρτη ηλικία

Μέσα στα επόμενα 20 χρόνια το προσδόκιμο επιβίωσης θα αυξηθεί περί τα 5-8 χρόνια. Ως το 2010 αναμένεται υπερδιπλασιασμός των ατόμων άνω των 75 ετών.

Ποιά θα είναι όμως η ποιότητα ζωής στην κερδισμένη δεκαετία;

Υπάρχουν δύο ακραία ενδεχόμενα:

1. Η κερδισμένη δεκαετία αποτελεί μια πλήρη υγείας επέκταση της ενεργούς ζωής. Ο κερδισμένος χρόνος αφιερώνεται στα εγγόνια, σε συλλογικές ασχολίες, σε διαπροσωπικές σχέσεις.
2. Η κερδισμένη δεκαετία χάνεται σε νοσοκομεία, μονάδες εντατικής θεραπείας ή σε οίκους ευγηρίας. Η νίκη επί των ασθενειών της ευημερίας αφήνει το γήρας να εκδικηθεί, δίδοντας περισσότερο χρόνο να εξελιχθούν εκφυλιστικές αρρώστιες, όπως η νόσος του Αλτσχάϊμερ.

Ουδείς γνωρίζει ποιά από τις δύο ακραίες καταστάσεις θα είναι επικρατέστερη. Σε ένα μεγάλο βαθμό η απάντηση βρίσκεται "κλειδωμένη" στα γονίδια των ατόμων που θα ζήσουν την κερδισμένη δεκαετία. Όποια και να είναι όμως η απάντηση, υπάρχει ρόλος για ουσιαστική δημόσια παρέμβαση, από τώρα. Η παρέμβαση αυτή:

- Πρέπει να δημιουργήσει την υποδομή φροντίδας για την περίθαλψη, αλλά και για την αξιοπρεπή διαβίωση των πολύ ηλικιωμένων ατόμων.
- Πρέπει να μεριμνήσει για τους θεσμούς αυτούς που θα επιμηκύνουν κατά το δυνατόν την αυτονομία και αυτοτέλεια και την ποιότητα ζωής των πολύ ηλικιωμένων ατόμων.

Το πρόβλημα της τέταρτης ηλικίας δεν είναι θέμα παροχών, αλλά συλλογικής κοινωνικής φροντίδας και υποστήριξης. Ο τρόπος ανταπόκρισης της κοινωνίας μας στην πρόκληση αυτή θα είναι δείκτης του επιπέδου του πολιτισμού και καθρέφτης της νέας αλληλεγγύης.

2.3.3 Η πρόκληση της ιατρικής τεχνολογίας

Η ιατρική τεχνολογία στην διάγνωση, θεραπεία (αν και λιγότερο στην πρόληψη) της ασθένειας έχει σημειώσει και θα σημειώσει άλματα. Οι επιστήμες της γενετικής, της φυσιολογίας, της βιοχημείας συνεχώς αποκαλύπτουν νέα δεδομένα για το πως λειτουργεί, εξελίσσεται και αντιδρά ο οργανισμός μας. Η φαρμακολογία, η κυβερνητική και μικροτεχνολογία οδηγούν συνεχώς σε νέες μορφές θεραπειών. Η έρευνα στους τομείς αυτούς προωθείται από οικονομικά πολυεθνικά μεγαθήρια, ο προϋπολογισμός των οποίων προσεγγίζει το εθνικό προϊόν μιας μικρο-μεσαίας οικονομίας.

Οι εξελίξεις αυτές θέτουν σειρά ερωτημάτων για την οργάνωση και την ποιότητα της ιατρικής και υγειονομικής φροντίδας, ερωτήματα που παραμένουν αναπάντητα:

- Πως διασφαλίζεται η ποιότητα της σχέσης θεράποντος- ασθενούς; Μήπως η ψυχολογική στήριξη της Ιπποκρατικής σχέσης εξελίσσεται σε απρόσωπη διεκπεραίωση τεχνολογικών πληροφοριών;
- Ποιός και πώς κατευθύνει την ιατρική έρευνα και τις προόδους της τεχνολογίας; Μήπως αυτές εξαρτώνται περισσότερο από την δομή της αγοράς και την ύπαρξη ολιγοπωλίων και λιγότερο από τις ανάγκες της Υγείας;
- Ποιός ο ρόλος μιας μικρής χώρας στον τομέα αυτό; Μήπως θα έπρεπε να επιδιωχθεί μια συνολική Ευρωπαϊκή στρατηγική στα θέματα αυτά;
- Ποιός θα καλύψει το καλπάζον κόστος των νέων θεραπειών;
- Τι σημαίνουν οι νέες θεραπείες και η πρόοδος της τηλεϊατρικής για την οργάνωση του τομέα της Υγείας και το ΕΣΥ; Μήπως για να εκμεταλευτούμε τις νέες ευκαιρίες πρέπει να αλλάξουμε τις σημερινές δομές, και πώς;
- Τι σημαίνουν οι νέες εξελίξεις για την εκπαίδευση και κατάρτιση του νοσηλευτικού προσωπικού; Μήπως θα έπρεπε να αλλάξει το περιεχόμενο της ιατρικής παιδείας έτσι ώστε να είναι δυνατή η παρακολούθηση των εξελίξεων;

2.4. Οικονομία: Ο Κοινωνικός Ιστός Ασφαλείας

Στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης είναι εδώ και χρόνια η σταθεροποίηση της οικονομίας μας. Όσοι διαπιστώνουν ότι η σταθεροποίηση οδηγεί στη συμπίεση των εισοδημάτων τους και τον περιορισμό των κοινωνικών παροχών επικαλούνται την ανάγκη κοινωνικής δικαιοσύνης. Αλλά η πολύ σύντομη απάντηση είναι:

- "Πρώτα η ανάπτυξη και μετά η κοινωνική δικαιοσύνη".
- "Το Κράτος Πρόνοιας θα είναι καρπός της οικονομικής ανάπτυξης", ή, πλέον πρόσφατα:
- "Διατήρηση του Κοινωνικού Κράτους είναι δυνατή εφόσον του αποδοθεί αναπτυξιακό μέρισμα"

Οι αφορισμοί αυτοί είναι αντιπροσωπευτικοί της "κρατούσας αντίληψης" για την σχέση μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και του κοινωνικού κράτους: Αφού η οικονομία χρηματοδοτεί την κοινωνική πολιτική, η προώθηση της ανάπτυξης λογικά και αντικειμενικά προηγείται, αν μη τι άλλο λόγω του μη αποδεχόμενου αμφισβήτησης συλλογισμού "οικ αν λάβοις παρά του μη έχοντος".

Στην αφοπλιστική απλότητα της κρατούσας αντίληψης μπορεί να αντιταχθεί μια άλλη αντίληψη, κατά την οποία η κοινωνική προστασία και η κοινωνική πολιτική αντιμετωπίζονται ως αναπτυξιακά εργαλεία. Ως τέτοια συνοδεύουν και επιτρέπουν την ανάπτυξη και δεν αναμένουν την καρποφόρησή της. Οικονομία και κοινωνική πολιτική είναι άμεσα συνδεδεμένες. Όσο και αν φαίνεται παράδοξο, ένα καλύτερο κοινωνικό κράτος θα μπορούσε να επιτρέψει μια ταχύτερη αναπτυξιακή τροχιά.

Ετσι, στα προγράμματα ανάπτυξης και προσαρμογής που προωθούνται τα τελευταία χρόνια διεθνώς, η ιδέα και η εγκαθίδρυση ενός "Κοινωνικού Ιστού Ασφαλείας" κατέχει κεντρική και επείγουσα θέση. Αλλά και αναλύοντας την πρόσφατη Ελληνική οικονομική ιστορία με κριτικό μάτι ανακαλύπτουμε περιπτώσεις όπου η ύπαρξη ενός "Κοινωνικού Πλέγματος Ασφαλείας" θα είχε αποτρέψει προβλήματα με έντονες αρνητικές επιπτώσεις, όπως αυτό των προβληματικών επιχειρήσεων.

Το κράτος επωμίσθηκε το βάρος της διαχείρισης των προβληματικών επιχειρήσεων επειδή δεν υπήρχαν πειστικές και κοινωνικά αποδεκτές λύσεις για τους εργαζομένους. Ελλείπει "Κοινωνικού Πλέγματος Ασφαλείας", και δεδομένης της ανυπαρξίας άμεσα υλοποιήσιμων εναλλακτικών λύσεων απασχόλησης του εργατικού δυναμικού η δημόσια διαχείριση έμοιαζε επιβεβλημένη από τα πράγματα ως η μόνη, αν και πυροσβεστική λύση.

Με την σοφία της εκ των υστέρων ανάλυσης η επιλογή της κρατικής διαχείρισης είναι εύκολο να απορριφθεί ως οικονομικά και αναπτυξιακά καταστροφική. "Σώθηκαν" μεν οι άμεσα απειλούμενες θέσεις εργασίας, αλλά είναι άγνωστο πόσες άλλες, νέες, καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας δεν δημιουργήθηκαν λόγω της δέσμευσης πόρων στις προβληματικές ή του αθέμιτου ανταγωνισμού προς αρχικά υγιείς ανταγωνιζόμενες επιχειρήσεις. Αποτέλεσμα ήταν η εμπέδωση του βασικού κανόνα "ο φωνασκός αμειψθήσεται" και στον κοινωνικό τομέα.

2.4.1 Δύο όψεις της σχέσης οικονομίας-κοινωνικής προστασίας

Πότε χρειάζεται το "κοινωνικό πλέγμα ασφαλείας": Είναι εργαλείο για να ξεπεραστεί η ύφεση ή πολυτέλεια που επισφραγίζει την επιτυχία στην οικονομική πολιτική;

Η στάση πολλών από μας ως προς την κοινωνική προστασία, δηλαδή συντάξεις, υγεία, στέγαση, το σύνολο του "Κοινωνικού Κράτους", σε καιρούς ύφεσης και σταθεροποίησης διακρίνεται από αντιφατικότητα. Η κοινωνική προστασία θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί:

- Είτε ως καταναλωτικό αγαθό πολυτελείας, ως καρπός της ανάπτυξης που αποκτάται αφού επιλυθούν τα προβλήματα της οικονομίας και άρα περικόπτεται κατά το δυνατόν σε περιόδους σταθεροποίησης για να αντιμετωπισθούν τα οικονομικά προβλήματα.
- Είτε ως επενδυτικό αγαθό, ως συμπλήρωμα της αναπτυξιακής πολιτικής που διευκολύνει την έξοδο από την κρίση.

Δύο θέματα καθορίζουν ποιός από τους δύο ρόλους κυριαρχεί:

Πρώτον, ο χαρακτήρας της αναπτυξιακής διαδικασίας: Ανάπτυξη ή μενέθυνση;

Δεύτερον, τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής προστασίας: Κράτος Πρόνοιας ή Κράτος Παροχών;

2.4.2 Ανάπτυξη ή μενέθυνση;

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, η ανάπτυξη της οικονομίας ταυτιζόταν με μια διαδικασία απλής μενέθυνσης. Οι δομές της οικονομίας οδηγούσαν κάθε χρόνο σταθερά σε μια μεγαλύτερη πίτα. Στο περιβάλλον αυτό έλειπαν σχεδόν τελείως οι τριβές, και ήταν φυσικό η κοινωνική πολιτική να αντιμετωπίζεται ως δευτερεύον θέμα διανομής της πίτας.

Διαφορετική θα είναι η θεώρηση των πραγμάτων αν συνδέσουμε την ανάπτυξη με διαρθρωτικές αλλαγές στην παραγωγή. Η αναπτυξιακή διαδικασία τότε δεν σημαίνει απλώς περισσότερα από τα ίδια. Η οικονομία και η κοινωνία που προκύπτουν δεν θα είναι απλώς κατά χ% μεγαλύτερες, αλλά ουσιαδώς διαφορετικές. Το ζητούμενο της ανάπτυξης δεν είναι η ποσότητα αλλά η ποιότητα.

Η διαρθρωτική αυτή ανάπτυξη δεν είναι ομαλή και συνεχόμενη, αλλά πλήρης ασυνεχειών. Δημιουργείται ένας κόσμος που λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο. Είναι γι' αυτό άκρως απίθανο να είναι όλοι κερδισμένοι, όπως στην παραδοσιακή περίπτωση της απλής μεγέθυνσης. Η αναπτυξιακή διαδικασία αφήνει πίσω της και χαμένους, που είτε δεν θέλουν είτε δεν μπορούν να εκμεταλλευτούν τις προκλήσεις των καιρών.

Η ανάπτυξη επομένως έχει και ένα καταστροφικό στοιχείο, ένα ρίσκο, ως βασικό της χαρακτηριστικό. Για να χτιστεί το καινούριο, πρέπει πρώτα να υποχωρήσει το παλιό. Η οικονομία που προχωρεί, αναπτύσσεται είναι εκείνη στην οποία το όραμα των όσων έχουν τη δυνατότητα να επικρατήσουν υπερισχύει του συντηρητισμού όσων χάνουν με την αλλαγή του υπάρχοντος.

Η πολιτική για την ανάπτυξη και η διαχείριση της αναπτυσσόμενης κοινωνίας, δεν περιορίζεται, όπως θα ήθελαν πολλοί, στη διανομή των οφελημάτων της προόδου, προς ευγνώμονες ψηφοφόρους. Η ανάπτυξη, αντίθετα, επιβάλλει πολιτικές επιλογές και αποφάσεις εξίσου επώδυνες με εκείνες που χρειάζεται η αντιμετώπιση της ύφεσης.

Αυτό είναι και το κυριότερο πολιτικο-οικονομικό εμπόδιο κατά την αναπτυξιακή διαδικασία. Αν αυτή συνίσταται σε διαρθρωτικές αλλαγές, τότε το ποιός, πόσο και πότε χάνει διαγράφεται σχεδόν με βεβαιότητα, ενώ το ποιός, και πότε θα κερδίσει είναι από την φύση του αβέβαιο. Σε ένα περιβάλλον αβεβαιότητας είναι ιδιαίτερα εύκολο να συμπτυχθούν κοινωνικές συμμαχίες εναντίον αλλαγών και υπέρ της συντήρησης και όχι το αντίθετο.

Ο αναπτυξιακός ρόλος της κοινωνικής πολιτικής και του πλέγματος κοινωνικής ασφάλειας είναι από τις συνθήκες αυτές εμφανής. Επεμβαίνει στην διανομή του εισοδήματος με τρόπο ώστε να πειστούν οι διστακτικοί και οι δυνητικά χαμένοι της αναπτυξιακής διαδικασίας ότι θα έχουν και αυτοί μερίδιο των καρπών της ανάπτυξης.

Είμαστε έτοιμοι στην Ελλάδα να δούμε την κοινωνική προστασία αναπτυξιακά;
Θέλουμε Μεγέθυνση ή ανάπτυξη;

Η άποψη ότι η ανάπτυξη είναι απλή μεγέθυνση, ότι δεν υπάρχουν ρίσκα και ότι όλοι πρέπει να κερδίζουν άμεσα και άκοπα, είναι ακόμη βαθιά ριζωμένη στην ελληνική πραγματικότητα. Την άποψη αυτή υπερασπίζονται συνδικαλιστικά στελέχη, επιχειρηματίες και αναπαράγουν πολιτικοί.

Από την άλλη πλευρά, είναι γεγονός, ότι η προσαρμογή σε μια διαδικασία διαρθρωτικής ανάπτυξης έχει αρχίσει. Απόδειξη η συμφωνία ΣΕΒ και ΓΣΕΕ στα βασικά στοιχεία της Βιομηχανικής Στρατηγικής. Δείχνει ότι τόσο στον ιδιωτικό, αλλά και σε μεγάλα τμήματα του δημόσιου τομέα οι νοοτροπίες αλλάζουν. Στην οπισθοφυλακή της συντήρησης παραμένει κυρίως ένα τμήμα του πολιτικού κόσμου, που δεν θέλει να πει τα πράγματα με το όνομά τους αναλογίζεται το πολιτικό κόστος και ακολουθεί την παραδοσιακή πολιτική

Η επέμβαση της κοινωνικής προστασίας στην παραγωγή δεν είναι χωρίς κόστος. Η ανάγκη αφαίρεσης πόρων από αυτούς που παράγουν περιορίζει τα κίνητρα και επιδρά αρνητικά στην ανάπτυξη. Ακόμη και η συγκέντρωση πόρων από το Κράτος, όταν απαιτούνται για την επενδυτική δραστηριότητα μπορεί να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα. Η συγκεκριμένη δομή των προγραμμάτων υγείας, κοινωνικής ασφάλισης, κατάρτισης, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα σε επιμέρους αγορές. Παραδείγματα:

- Το σύστημα συντάξεων μπορεί να επενεργήσει αρνητικά στην αγορά κεφαλαίων, υποκαθιστώντας τις αποταμιεύσεις.
- Ο τρόπος χρηματοδότησης της υγείας μπορεί να οδηγήσει σε δαπανηρές, και μερικές φορές άσκοπες ή και βλαπτικές καταχρήσεις τεχνολογιών ή φαρμακευτικών ουσιών.
- Η δομή της ασφάλισης ανεργίας μπορεί να οδηγή στην προοδευτική απαξίωση του ανέργου, παρά στην επανένταξή του στην παραγωγή.

Μία αναπτυξιακή κοινωνική πολιτική, επομένως, πρέπει να επιτύχει τόσο να αμβλύνει και να καθυσχύσει τις αντιδράσεις για να γίνει αποδεκτή όσο και να μην ακυρώσει τις προϋποθέσεις της επιτυχίας της.

Μία πολιτική που συμβιβάζει τις αντιφατικές αυτές επιδιώξεις μπορεί να αποτελέσει αναπτυξιακό εργαλείο, γιατί δημιουργεί τις προϋποθέσεις επιτυχίας του αναπτυξιακού προγράμματος.

2.4.3. Μία αναπτυξιακή κοινωνική πολιτική

Μία κοινωνική πολιτική που καταφέρει να συμβιβάσει τους άξονες αυτού του διλήμματος θα μπορούσε να αποτελέσει αναπτυξιακό εργαλείο, με την έννοια ότι και θα διευκολύνει την ανάπτυξη και θα προηγηθεί χρονικά της επιτυχίας του αναπτυξιακού προγράμματος. Ποιά είναι όμως τα χαρακτηριστικά μιάς τέτοιας πολιτικής;

Όσον αφορά τις παροχές:

1. Η στήριξη που παρέχεται πρέπει να είναι επικεντρωμένη κατά κανόνα εκεί που υπάρχει ανάγκη, και να μην είναι γενικής μορφής ανά κατηγορίες ατόμων. Εάν εφαρμοστούν κριτήρια επιλεξιμότητας των αναγκών, θα μειωθεί η κατάχρηση του συστήματος και θα αυξηθεί ο βαθμός κάλυψης των πραγματικών αναγκών. Η ισοπεδωτική νοοτροπία, που επικρατεί, θεωρεί ότι <η γρίπη του πλούσιου χρειάζεται την ίδια κοινωνική μεταχείριση όπως η γρίπη του φτωχού>. Με τον τρόπο αυτό παραβλέπουμε και ματαιώνουμε τον κύριο και ουσιαστικό στόχο, την ίδια ποιότητα υπηρεσιών υγείας για όλους.

2. Η στήριξη πρέπει να έχει σαφή στόχο και εάν είναι δυνατόν γνωστή εκ των προτέρων ημερομηνία λήξης. Πρέπει να προωθεί την αυτονομία των ατόμων. Ετσι θα διευκολύνονται και θα επιταχύνονται οι αλλαγές στις συμπεριφορές και θα αποφεύγεται η μετατροπή των δικαιούχων σε μόνιμους "πελάτες" του κράτους. Μέτρα ενεργητικής προστασίας και προγράμματα επανένταξης είναι πολύ προτιμότερα από εισοδηματικές ενισχύσεις.

3. Η πολιτεία πρέπει να επεμβαίνει έγκαιρα και ολοκληρωμένα σε περιπτώσεις που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό, την γκετοποίηση και την αποκοπή από την προοπτική εργασιακής και κοινωνικής επανένταξης.

Το σύστημα χρηματοδότησης είναι αυτό που καθορίζει ποιός επωμίζεται το κόστος των κοινωνικών δαπανών. Θα πρέπει να ακολουθεί δύο κριτήρια:

1. Να κατανέμει τα βάρη σύμφωνα με κανόνες ανταποδοτικότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Να μην δημιουργεί προνομιούχες ομάδες, οι οποίες νέμονται πόρους χωρίς να έχουν συμβάλει ανάλογα με τις δυνατότητες τους. Ιδιαίτερα σημαντική εν προκειμένω είναι η ισοβαρής αντιμετώπιση των γενεών.

2. Να εξασφαλίζει με πάγιο και επαρκή τρόπο πόρους, ώστε να εμπνέει εμπιστοσύνη ως προς τη δυνατότητα συνέχισής του. Αν το σύστημα ασφάλισης δεν έχει δημοσιονομική αξιοπιστία, τότε θα το συνοδεύει η αβεβαιότητα, η ανησυχία, όσων συμμετέχουν αν θα λάβουν τα συμφωνημένα. Η ανασφάλεια των δικαιούχων αντιστρατεύεται όμως τον ίδιο λόγο ύπαρξης της κοινωνικής ασφάλειας.

3. Να μην αντιστρατεύεται τους στόχους της αναπτυξιακής στρατηγικής, είτε αυτοί αναφέρονται στην μακροοικονομία (π.χ. διαφύλαξη της ανταγωνιστικότητας) είτε σε επιμέρους στόχους (π.χ. να μην αποτρέπει την απασχόληση ομάδων που συναντούν προβλήματα, όπως των νέων εργαζομένων).

2.5 Τεχνολογία - Η Κοινωνία της Πληροφορίας

Η σημερινή κοινωνία, στην Ελλάδα αλλά και παγκοσμίως, είναι μια βιομηχανική κοινωνία. Ο καταμερισμός της εργασίας, οι οικονομικές διασυνδέσεις και επομένως σε μεγάλο βαθμό και οι κοινωνικές σχέσεις είναι αποτελέσματα της βιομηχανικής επανάστασης του 19ου αιώνα. Η τεχνολογία τότε έδωσε την δυνατότητα να ξεπεραστούν οι περιορισμοί που έθετε η μυϊκή δύναμη στην παραγωγή. Η τεχνολογική αυτή πρόοδος οδήγησε μέσα σε λίγες δεκαετίες σε οικονομικές και κοινωνικές δομές ριζικά διαφοροποιημένες από το σημείο εκκίνησης. Νέοι μέθοδοι παραγωγής επέτρεψαν νέα προϊόντα, νέες αγορές, νέες τάξεις, οδήγησαν τελικά σε ένα νέο κόσμο.

Στις ημέρες που ζούμε, διαφαίνεται η πιθανότητα αντίστοιχης επαναστατικής προόδου. Η ψηφιακή τεχνολογία επιτρέπει την ταχύτατη παραγωγή, μεταφορά και αξιοποίηση κάθε είδους πληροφοριών. Με τον τρόπο αυτό η παραγωγή μπορεί να απελευθερωθεί από πολλούς από τους περιορισμούς που της θέτουν τα όρια της ατομικής αντίληψης και ελέγχου. Το εύρος των πιθανών εφαρμογών και οι ριζοσπαστικές δυνατότητες που ανοίγονται οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα ότι είμαστε αντιμέτωποι με μια αλλαγή του συστήματος παραγωγής αντίστοιχου με την βιομηχανική επανάσταση.

Είναι σαφές, ότι η ψηφιακή τεχνολογία εισάγει ποιοτικές αλλαγές στην οικονομία και κοινωνία, ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την ψηφιακή επανάσταση. Η βιομηχανική κοινωνία στον αιώνα που έρχεται θα αντικατασταθεί από την Κοινωνία της Πληροφορίας.

Από το σημείο που βρισκόμαστε τώρα, είμαστε αρκετά κοντά για να διακρίνουμε ότι οι αλλαγές θα είναι δομικές και θα αφορούν σχεδόν όλες τις πτυχές της οικονομικής αλλά και της κοινωνικής δραστηριότητας. Μπορούμε να μαντέψουμε ακόμη και προς ποιά *κατεύθυνση* θα είναι ορισμένες τουλάχιστον από τις αλλαγές που μας αναμένουν. Τα τέλη του εικοστού αιώνα όμως είναι ακόμη πολύ μακριά για να προεξοφλήσουμε τις συγκεκριμένες αλλαγές, οι οποίες από την φύση της διαδικασίας που έχει τεθεί σε λειτουργία, όμως, μας είναι άγνωστες. Μπορούμε να διακρίνουμε ίσως τις γενικές γραμμές του τοπίου που μας αναμένει σε καμιά όμως περίπτωση τις λεπτομέρειες.

2.5.1 Απασχόληση - Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας

Στην νέα τεχνολογική επανάσταση που εγκαινιάζει η ψηφιακή τεχνολογία, στην Κοινωνία της Πληροφορίας, οι οίκονομοι για την επιτυχή ανταπόκριση της Ελλάδας στην κούρσα προς τον νέο

διεθνή καταμερισμό εργασίας είναι κατά πολύ ευνοϊκότεροι από ό,τι στον κόσμο της βιομηχανικής επανάστασης.

- Από την φύση της η ευκολία μεταφοράς πληροφοριών εκμηδενίζει τις αποστάσεις και εξαφανίζει το μειονέκτημα του να είσαι μακριά από τα κέντρα αποφάσεων.
- Η νέα τεχνολογία δεν ευνοεί την μεγάλη κλίμακα παραγωγής, αλλά αντίθετα διευκολύνει τις συνεργασίες και υπεργολαβίες μεταξύ επιχειρήσεων.
- Η ευκολία και το χαμηλό κόστος επικοινωνίας απομακρύνει το μειονέκτημα της μικρής αγοράς.

Αντίθετα, οι συντελεστές παραγωγής που θεωρούνται ότι είναι αποφασιστικής σημασίας για τις πιθανότητες επιτυχίας συνοψίζονται στην γνώση και στην ευστροφία του ανθρώπινου παράγοντα, ακριβώς δηλαδή τα σημεία όπου πλεονεκτούμε.

Παρά την αισιόδοξη αυτή ανάλυση, η ταχύτατη αύξηση της παραγωγικότητας αναπόφευκτα οδηγεί σε όξυνση της ανεργίας σε εκείνες τις δραστηριότητες όπου η εισαγωγή της τεχνολογίας αντικαθιστά τον άνθρωπο και ελλატώνει την απασχόληση στην παραγωγή. Αυτό το φαινόμενο δεν μπορεί να καταπολεμηθεί άμεσα: Ο διεθνής ανταγωνισμός συνεπάγεται ότι η καθυστέρηση της εισαγωγής νέας τεχνολογίας όχι μόνο δεν διαφυλλάσσει τις θέσεις που θα χάνονταν αλλά εκθέτει σε κίνδυνο ακόμη και τις θέσεις καλά αμειβόμενης εργασίας που προς το παρόν παραμένουν.

Ταυτόχρονα οι νέες τεχνολογίες προσφέρουν ευκαιρίες για αύξηση της παραγωγής και των υπηρεσιών, όταν αυτή συνδυάζεται με τη δημιουργία και το άνοιγμα νέων αγορών σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες. Είναι ευκαιρία για σημαντική αύξηση νέων και καλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας που αξιοποιούν τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες.

Οι κοινωνίες που θα πετύχουν να αξιοποιήσουν τα νέα εργαλεία παραγωγής, μπορούν να περιορίσουν τις αρνητικές συνέπειες της ανεργίας, της στασιμότητας, της υποβάθμισης και να βελτιώσουν τη θέση τους στο διεθνές οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον.

Στη νέα κατανομή ρόλων τα μεγαλύτερα οφέλη θα έχουν οι πρωτοπόροι. Αυτοί θα διαθέτουν περισσότερο χρόνο προσαρμογής, αυτοί θα μπορούν να συμμετάσχουν στη διαμόρφωση των νέων κανόνων του παιχνιδιού και συνεπώς αυτοί θα εισπράξουν δυσανάλογα σημαντικό τμήμα των συνολικών οφελών.

Προϋπόθεση επομένως για επιτυχία είναι η ταχεία πρόοδος. Μόνο έτσι μπορεί μια χώρα να εξασφαλίσει θέση στο στρατόπεδο των κερδισμένων. Διστακτικότητα ή μεμψιμοιρία μπορούν να οδηγήσουν σε μόνιμη υστέρηση και μόνιμο υποβιβασμό.

Η μόνιμη λύση στο πρόβλημα της απασχόλησης είναι η μεγιστοποίηση του ελληνικού μεριδίου στις νέες, καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας με την διασφάλιση ταχείας προόδου στις χρήσεις της τεχνολογίας. Με δεδομένο ότι, συγκριτικά με άλλες χώρες στην Ευρώπη οι άμεσα θιγόμενοι κλάδοι αντιπροσωπεύουν σχετικά μικρό τμήμα του εργατικού δυναμικού, ενώ οι δυνητικά κερδισμένοι είναι πολλοί, η ενδεικνυόμενη τακτική είναι:

- Ο έγκαιρος εντοπισμός των διαφαινομένων προβλημάτων. Τέτοια προβλήματα θα ανακύψουν στην απασχόληση, στην κοινωνία, στην διασφάλιση ατομικών δικαιωμάτων και στον πολιτιστικό τομέα.
- Η διατύπωση λύσεων που διασφαλίζουν την ταχεία πρόοδο.

2.5.2 Κοινωνικοί κίνδυνοι- Η ποιότητα της Κοινωνίας της Πληροφορίας.

Όπως οι μηχανές της βιομηχανικής επανάστασης οδήγησαν σε νέους κοινωνικούς σχηματισμούς και σε νέες κοινωνικές σχέσεις, έτσι και οι υπολογιστές και τα μόντεμ της πληροφοριακής επανάστασης δυνατόν να μετασχηματίσουν την κοινωνία. Αν και ήδη διαφαίνονται ορόσημα, το νέο σκηνικό απέχει πολύ από το να είναι πλήρως διαμορφωμένο. Συνεπώς υπάρχει ακόμη ο καιρός να επηρεαστούν προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση η κοινωνία που θα προκύψει. Με την προϋπόθεση ότι τα προβλήματα αναγνωρίζονται ή διατυπώνονται εγκαίρως, είναι πιθανόν να υπάρξει επηρεασμός τους προς θετική κατεύθυνση.

Οι προκλήσεις της νέας κοινωνίας είναι σίγουρο ότι θα αυξάνονται με ταχύ ρυθμό. Όμως σε τρία θέματα η αναζήτηση λύσης πρέπει να αρχίσει ήδη πριν είναι αργά.

1. Νέες μορφές ερνασίας και απειλή για την κοινωνική ασφάλιση. Σημαντικότατο τμήμα των νέων εξελίξεων είναι η διάσπαση της σχέσης μεταξύ εργαζομένου και συλλογικού χώρου εργασίας. Η σχέση αυτή με την μορφή του εργοστασίου, ή της παραδοσιακής επιχείρησης καθιερώθηκε και εδραιώθηκε με την βιομηχανική επανάσταση και αποτελεί την βάση χρηματοδότησης και οργάνωσης της κοινωνικής ασφάλισης. Η κοινωνία της πληροφορίας οδηγεί προς χαλαρότερα σχήματα, με ακραίο παράδειγμα την τηλεργασία. Αν δεν γίνει εγκαίρως πρόβλεψη για να μπορεί η χρηματοδότηση της ασφάλισης να συμβαδίζει σε ευελιξία την αγορά εργασίας, υπάρχει ο κίνδυνος η νέα τεχνολογία να προχωρά εις βάρος του κοινωνικού κράτους.
2. Προστασία της ιδιωτικής ζωής και ατομικά δικαιώματα.
3. Κίνδυνος ενός νέου αναλφαριθμητισμού. Η διάδοση της χρήσης των νέων τεχνολογιών ηλεκτρονικής επικοινωνίας, είναι πιθανόν να οδηγήσει αυτούς που δεν μπορούν ή δεν ξέρουν να τις αξιοποιήσουν σε περιθωριοποίηση. Η αδυναμία επικοινωνίας που θα έχουν παραλληλίζεται με ένα νέο αναλφαριθμητισμό. Η βάση της κοινωνικής πυραμίδας είναι πιθανόν να τροφοδοτείται από τους νέους αναλφάβητους, και η πρόσβαση στην ηλεκτρονική επικοινωνία ένα νέος ισχυρός παράγων κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Όπως η τεχνολογία της βιομηχανικής επανάστασης η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να απελευθερώσει παραγωγικές δυνατότητες και να οδηγήσει σε κοινωνικό και όχι απλά οικονομικό εμπλουτισμό. Όμως, είναι γνωστό, τα πρώτα βήματα του καπιταλισμού κάθε άλλο παρά οδήγησαν σε γενικό κοινωνικό όφελος. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Μάρξ, αντί να απελευθερωθούν ανθρώπινες δυνατότητες, έγινε ακριβώς το αντίθετο, για την πλειοψηφία του πληθυσμού, για τους οποίους η αποξένωση από τα μέσα παραγωγής οδήγησε σε αποξένωση από το σώμα της κοινωνίας.

Η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να αποτελειώσει τον κατακερματισμό της εργασίας, επεκτείνοντας τις Ταιυλорικές μεθόδους μαζικής παραγωγής στην πνευματική εργασία. Ηδη υπάρχουν εργαζόμενοι που πληρώνονται με την γραμμή ηλεκτρονικού κώδικα που παράγουν. Η σχέση τους με το ολοκληρωμένο προϊόν, που είναι ένα πρόγραμμα εκατομμυρίων γραμμών κωδίκων, είναι όσο άμεση όσο του εργάτη στην γραμμή παραγωγής με το αυτοκίνητο που μπορεί να είναι το τελικό προϊόν.

Η πρόκληση για την κοινωνία μας είναι το πώς η κοινωνία της πληροφορίας θα οδηγήσει σε κοινωνικό εμπλουτισμό και όχι απλώς στην δημιουργία μιας νέας τάξης πνευματικών προλεταρίων.

2.5.3 Πολιτιστικές επιπτώσεις - Κίνδυνος αφελληνισμού;

Οι πρόοδοι στην ηλεκτρονική επικοινωνία εκμηδενίζουν αποστάσεις και δίδουν την δυνατότητα απρόσκοπτης επικοινωνίας πολύ πέραν των ορίων της εθνικής επικράτειας. Η τεράστια αύξηση της χωρητικότητας των ηλεκτρονικών "λεωφόρων πληροφόρησης", από την άλλη πλευρά, απαιτεί την ύπαρξη μεγάλου όγκου πνευματικής παραγωγής σε ηλεκτρονική μορφή, "περιεχομένου" των λεωφόρων.

Αυτές οι δύο, μερικά συγκρουόμενες τάσεις, θα διαμορφώσουν τελείως διαφορετικές συνθήκες στο πολιτιστικά δεδομένα και στην ποιότητα της κουλτούρας του 21ου αιώνα. Από την μια πλευρά μπορούν να οδηγήσουν σε πολυφωνία και εμπλουτισμό. Από την άλλη όμως, ίσως υποκύψουν στην λογική του "ελάχιστου κοινού παρονομαστή" και οδηγήσουν σε πολιτιστική εξίσωση προς τα κάτω, με την άκριτη υιοθέτηση υπερατλαντικών προτύπων.

Τα ερωτήματα αυτά είναι ιδιαίτερα αγωνιώδη για τον ελληνισμό και την ελληνική κουλτούρα. Από την μια πλευρά, είναι αναμενόμενο μια γλώσσα που ομιλείται από λίγο περισσότερους από 10 εκατομμύρια ανθρώπους να είναι σχετικά ευάλωτη αν είναι τελείως ανοικτή στην διεθνή επικοινωνία.³ Από την άλλη πλευρά, η ηλεκτρονική επικοινωνία θα δώσει την ευκαιρία εύκολης επικοινωνίας με την ελληνική ομογένεια και τους ελληνόφωνους ανα τον κόσμο. Έτσι, η αγορά των δέκα εκατομμυρίων μπορεί να διπλασιαστεί, ενώ η μητρόπολη θα μπορεί να τροφοδοτείται πολιτιστικά από την διασπορά και αντιστρόφως.

Η πρόκληση για τον ελληνισμό είναι το πώς θα εξασφαλιστεί ότι η οδός που θα ακολουθηθεί θα είναι η δεύτερη του εμπλουτισμού και όχι της αφομοίωσης. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η λύση δεν έγκειται στην δημιουργία ενός πολιτιστικού γκέτο. Η πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία προωθούνται από τις εμπειρίες ενός ανοικτού χώρου και δεν προκύπτουν από εθνικά και γλωσσικά καθαρές αλλά κονσερβοποιημένες καταστάσεις.

2.6 Το Περιβάλλον και ο 21ος αιώνας

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούμε, το περιβάλλον, είτε αυτό είναι φυσικό είτε έχει διαμορφωθεί με την μεσολάβηση του ανθρώπου, αποτελούν ήδη βασικότατο κοινωνικό δικαίωμα και αυτονόητο συστατικό του Ευ Ζήν. Στα αμέσως επόμενα χρόνια θα τεθούν μια σειρά από αποφάσεις και θέματα η ανταπόκριση στα οποία θα σημαδέψει την ποιότητα του περιβάλλοντος της χώρας μας για τις επόμενες γενιές, για ολόκληρο τον 21ο αιώνα.

Αποφάσεις ανάλογης σημασίας για τον Ελληνικό περιβαλλοντικό ιστό έχουν τεθεί ξανά. Η ανεπάρκεια της ανταπόκρισης στις παλαιότερες προκλήσεις την εισπράττουμε όλοι μας σήμερα, ως την περιβαλλοντική υποβάθμιση:

- Η εκβιομηχάνιση του τέλους του 19ου αιώνα οδήγησε στον υδροκεφαλισμό της Αθήνας και του "παλαιοελλαδισμού".

³ Ένα τεχνικό αλλά διόλου ευκατοφρόνητο πρόβλημα δημιουργείται από την έλλειψη ενός και μόνου προτύπου ηλεκτρονικής αντιστοίχισης του ελληνικού αλφαβήτου. Το πρόβλημα αυτό, δηλαδή η ανυπαρξία τυποποίησης του ελληνικού αλφαβήτου, σήμερα οδηγεί τους Έλληνες συμμετέχοντες στο Ιντερνέτ να συνεννοούνται χρησιμοποιώντας το λατινικό αλφάβητο

- Τα "μεγάλα έργα" του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, ενώ μπορούσαν να προσφέρουν λύσεις, απλά προσέθεσαν στα προβλήματα.
- Η μετεμφυλιακή αστυφιλία και αναδόμηση των πόλεων οδήγησε στα πολεοδομικά τερατουργήματα που είναι οι περισσότερες Ελληνικές πόλεις.
- Η όποια οικονομική πρόοδος προχωρούσε πάντοτε εις βάρος και ποτέ υπέρ της ποιότητας του περιβάλλοντος.

Η οικιστική, πολεοδομική και χωροταξική ιστορία της νέωτερης Ελλάδας πείθει για τις αστείρευτες δυνατότητες λήψης λανθασμένων αποφάσεων σε λάθος χρόνο για λάθος θέματα.

Κύριο μέλημα της Νέας Αλληλεγγύης είναι η μέριμνα έτσι ώστε να μην επαναληφθούν τέτοια λάθη. Οι προκλήσεις του μέλλοντος δεν πρέπει να αντιμετωπισθούν με την αδιαφορία που χάθηκαν οι ευκαιρίες του παρελθόντος.

Διαγράφονται ήδη σειρά από θέματα που, έτσι και αλλιώς θα μεταμορφώσουν την ποιότητα του περιβάλλοντος και της ζωής στον Ελλαδικό χώρο. Είναι στο χέρι μας να τις αξιοποιήσουμε:

1. Μεγάλα έργα και χωροταξική δομή

Εκτελούνται ήδη μεγάλα έργα που έχουν την δυνατότητα να "ξαναμοιράσουν" την περιβαλλοντική τράπουλα: Οι οδικοί άξονες, το Μετρό της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, το αεροδρόμιο των Σπάτων, η έλευση του φυσικού αερίου ως νέα, καθαρή πηγή ενέργειας. Πέραν από τα άμεσα αποτελέσματα, μεγαλύτερης σημασίας θα είναι τα έμμεσα, που θα οφείλονται στην ανακατανομή οικονομικών δραστηριοτήτων, και τις οικιστικές μετατοπίσεις.

Ο κίνδυνος που ελοχεύει είναι η μετατροπή των κέντρων των πόλεων σε γκέτο, καθώς οικονομικές δραστηριότητες μεταφέρονται προς νέες περιοχές.

2. Ο οικοδομικός κύκλος και η επανοικοδόμηση των πόλεων

Τα κτίρια έχουν μια οικονομική ζωή ίση περίπου με μια γενιά, δηλαδή περίπου 30 χρόνια. Πέραν αυτού του ορίου έχουν συνεχείς και αυξανόμενες ανάγκες επιδιορθώσεων και συντηρήσεων. Η πλειονότητα του αστικού οικοδομικού κεφαλαίου στις πόλεις της Ελλάδας είναι αποτέλεσμα της ανοικοδόμησης του '50 και της αστυφιλίας του '60. Συνεπώς τα περισσότερα κτίρια πλησιάζουν αν δεν έχουν ήδη περάσει τον οικονομικό τους κύκλο.

Αυτό το φαινόμενο σημαίνει ότι πρέπει να αναμένεται, εντός της επόμενης δεκαετίας, μια ουσιαστική άνοδος της οικοδομικής δραστηριότητας, που θα αποτελεί την "ηχώ" του προηγούμενου μεγάλου κύκλου.⁴

Ο κίνδυνος που διαγράφεται είναι ότι ο νέος κύκλος θα επαναλάβει τα λάθη του παλαιού: Αναρχη και συχνά αυθαίρετη δόμηση, εγκατάλειψη κτισμένων περιοχών στην μοίρα τους, ανισόρροπη ανάπτυξη του ιδιωτικού και του κοινωφελούς χώρου.

⁴Το έναυσμα για αυτό είναι πιθανόν να το δώσει η αποπεράτωση των μεγάλων έργων σε συνδυασμό με μειώσεις των πραγματικών επιτοκίων.

3. Αποκέντρωση, αυτοδιοίκηση, τεχνολογία

Στις επερχόμενες δεκαετίες θα μας δοθούν ευκαιρίες αντιστροφής των τάσεων υδροκεφαλισμού και προώθησης ουσιαστικής αποκέντρωσης:

1. Οι νέοι θεσμοί τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούν να οδηγήσουν σε ουσιαστική αποκέντρωση και ανάμειξη τοπικών παραγόντων σε θέματα που τους αφορούν. Έτσι έχουν την δυνατότητα να λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση της ουσιαστικής αποκέντρωσης.
2. Οι τεχνολογικές εξελίξεις που σχετίζονται με την Κοινωνία της Πληροφορίας έχουν την δυνατότητα να σπάσουν την σχέση μεταξύ παραγωγικότητας και χωροταξίας, εκμηδενίζοντας τον παράγοντα "απόσταση" ως ανασταλτικό της ανάπτυξης. Η περιφέρεια, αλλά και η Ελλάδα ολόκληρη μπορούν να κερδίσουν από αυτή την εξέλιξη πολλαπλώς.

4. Αλλαγές στην σχέση γεωργία-περιβάλλον

Σε παλαιότερες εποχές η σχέση μεταξύ γεωργικών δραστηριοτήτων και περιβαλλοντικής ποιότητας ήταν μιας αλληλοτροφοδοτούμενης αναζωογόνησης. Οι ανταγωνιστικές πιέσεις, το διεθνές εμπόριο, αλλά και εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση οδηγούν την γεωργία να συμπεριφέρεται όλο και περισσότερο ως μια άλλη βιομηχανία υπό καθεστώς έντονης ανταγωνιστικής πίεσης. Το ήδη ορατό αποτέλεσμα είναι η αρχή μιας ανταγωνιστικής σχέσης μεταξύ γεωργίας και περιβαλλοντικής ποιότητας, η οποία συνοψίζεται στις μεγάλες αγροτοβιομηχανίες.

2.7 Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Παιδεία

Οι συνεχείς κοινωνικο - οικονομικές αλλαγές, υποχρεώνουν το εκπαιδευτικό σύστημα να πάρει ρόλους διαφορετικούς από αυτούς που είχε μέχρι σήμερα.

Παράλληλα με την εθνική ταυτότητα και τον πολιτισμό, καλείται ολοένα και περισσότερο να ασχοληθεί με μία αυξημένης ποιότητας κατάρτιση των μαθητευόμενων. Η κατάρτιση αυτή, όμως δεν σημαίνει αναγκαστικά επιστημονική εξειδίκευση.

Ο ευρύτερος στόχος της εκπαίδευσης είναι να επιτρέψει σε κάθε πολίτη να χρησιμοποιεί την ελευθερία του. Αυτό προϋποθέτει ότι ξέρει να χρησιμοποιεί τη λογική του. Προϋποθέτει τη μετάδοση γνώσεων αλλά με παράλληλη ανάπτυξη της κριτικής σκέψης.

2.7.1. Παιδεία και Παραγωγή

Παιδεία δεν σημαίνει σήμερα βασικές γνώσεις, όπως συνέβαινε πριν μερικές δεκαετίες. Οι σπουδές επιμηκύνονται, ιδιαίτερα μπροστά στον κίνδυνο της ανεργίας, ενώ οι συνεχείς αλλαγές στην τεχνολογία και στην παραγωγή ουσιαστικά κάνουν αναγκαστική τη δια βίου εκπαίδευση (life-long learning). Η συνεχής επιμόρφωση είναι πλέον απαραίτητη για την προσαρμογή των εργαζομένων στις εξελίξεις.

Ο αυξημένος διεθνής ανταγωνισμός, αφενός, και η προοπτική συχνών επαγγελματικών μετακινήσεων, αφετέρου, θέτουν στο εκπαιδευτικό σύστημα νέες προκλήσεις. Δεν αρκεί, βέβαια, η παροχή γενικών γνώσεων, ούτε αποτελεί λύση η υπερεξειδίκευση. Απαιτείται όχι απλώς η

παροχή περισσότερων γνώσεων αλλά η διαμόρφωση ατόμων που θα αντλούν, θα αξιολογούν και θα χρησιμοποιούν τις γνώσεις.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος δεν είναι μια στενή επαγγελματική εκπαίδευση. Οι εξελίξεις της τεχνολογίας απαιτούν άτομα, ικανά να κρίνουν, να εξελίσσονται, να μαθαίνουν, να επικοινωνούν γεγονός που προϋποθέτει γερή γενική εκπαίδευση.

2.7.2. Παιδεία - Πολιτισμός - Ελεύθερος χρόνος

Με τις τεχνολογικές εξελίξεις στις επικοινωνίες και στα ΜΜΕ, την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την "κατάργηση των συνόρων" στην Ευρώπη όλο και περισσότεροι τομείς της ζωής χάνουν τα χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούσαν εθνικά και αποκτούν μια διεθνή ομοιομορφία. Η διατήρηση και υπεράσπιση της εθνικής κουλτούρας απαιτεί εκ μέρους των πολιτών μια ευρεία παιδεία και το κατάλληλο εκπαιδευτικό σύστημα. Ένα εκπαιδευτικό σύστημα που θα προωθεί τη γνώση του πολιτισμού και της παράδοσης της χώρας μας, όπως και άλλων χωρών, αλλά που δεν θα οδηγεί σε αρχαιολατρεία και εθνοκεντρισμό.

Με δεδομένο ότι το ωράριο επαγγελματικής απασχόλησης έχει μειωθεί αισθητά και βαίνει μειούμενο, ο "ελεύθερος" χρόνος θα αυξάνεται συνεχώς. Ο συνδυασμός του ελεύθερου χρόνου με την ανάπτυξη της τεχνολογίας θα προσφέρει στους πολίτες την δυνατότητα για πολυποίκλη αξιοποίησή του με την προϋπόθεση βέβαια ότι θα έχουν την κατάλληλη παιδεία που θα τους επιτρέπει να επωφεληθούν αυτών των δυνατοτήτων.

Η εκπαίδευση είναι το βασικό μέσο για να αποκτήσει ο πολίτης γνώση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του, να αναπτύξει δημοκρατικό ήθος και συνείδηση. Η ανάπτυξη κριτικού πνεύματος θα δώσει στον πολίτη την ικανότητα να φιλτράρει την πληθώρα πληροφοριών με την οποία καθημερινώς βομβαρδίζεται, κυρίως από τα ΜΜΕ. Οι ατομικές ελευθερίες εμποδίζονται συχνά από την ύπαρξη πιέσεων διαφόρων προελεύσεων. Η διαφήμιση, η μόδα, η μαζική κουλτούρα, οι απλοϊκές εξαγγελίες δημαγωγικού χαρακτήρα είναι μερικές από αυτές. Για να απολαύσουν, λοιπόν, οι πολίτες τις ατομικές τους ελευθερίες, θα πρέπει το εκπαιδευτικό σύστημα να τους προσφέρει τις γνώσεις και τον τρόπο να επιλέγουν και να επιχειρηματολογούν.

2.7.3 Πολιτιστική διάσταση του κοινωνικού κράτους

3. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

3.1 Το Ελληνικό σύστημα: Κράτος Πρόνοιας ή Κράτος παροχών:

Η σημερινή κατάσταση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης είναι απελπιστικά ανορθολογική. Χαρακτηρίζεται από υψηλό οικονομικό κόστος, χαμηλή αποτελεσματικότητα και αμφισβητούμενη βιωσιμότητα. Μόνον η Ιταλία από τις χώρες της ΕΟΚ δαπανά το ίδιο περίπου ποσοστό του ΑΕΠ. Χαρακτηριστικό του στοιχείο είναι το υψηλό ποσοστό των συντάξεων στο σύνολο των δαπανών και η ισχνή χρηματοδότηση άλλων δράσεων, όπως τα προγράμματα κατά της ανεργίας, η επιδότηση στέγασης και η προστασία του χαμηλού εισοδήματος.

Αλλα γνωρίσματά του είναι:

- Η έλλειψη συντονισμού. Η ίδια ανάγκη του ίδιου ατόμου μπορεί να επιδοτηθεί περισσότερες από μία φορές, με προφανή συνέπεια την σπατάλη πόρων, την φαλκίδευση των κανόνων και την αδυναμία κάλυψης άλλων πραγματικών δικαιούχων.
- Η γραφειοκρατία αποθαρρύνει πολλούς από τους δικαιούμενους. όταν η έκδοση μιας σύνταξης απαιτεί σε ορισμένες περιπτώσεις άνω της πενταετίας, πολλοί είναι εκείνοι που δεν προλαβαίνουν να κάνουν χρήση του συστήματος.
- Η έλλειψη αξιολόγησης και επαρκούς πληροφόρησης. Ακόμη και το συνολικό ύψος των δαπανών είναι άγνωστο. Τα οργανωτικά προβλήματα του συστήματος σημαίνουν ότι αποφάσεις στήριξης μιας επιλεγόμενης κατηγορίας δικαιούχων μπορεί να οδηγήσουν στην καταχρηστική επιδότηση χιλιάδων άλλων, απλά και μόνο επειδή ο γραφειοκρατικός μηχανισμός είναι ανίκανος να ξεχωρίσει αυτούς που έχουν ανάγκη από αυτούς που μπορούν να εμφανίσουν ότι δήθεν έχουν ανάγκη.

Το σημερινό σύστημα βασίζεται σε δύο προβληματικούς άξονες:

- (α) τη μόνιμη επιδότηση γενικευμένων κατηγοριών ατόμων, και
- (β) την αποσύνδεση της παροχής από στόχους και επιδιωκτές συμπεριφορές.

Για παράδειγμα, ένας φοιτητής λαμβάνει δωρεάν όλα τα συγγράμματα ασχέτως εάν ευρίσκεται σε οικονομική στενότητα και ασχέτως αν τα διαβάξει. Την ίδια στιγμή ένας άνεργος απόφοιτος δεν δικαιούται καμία οικονομική στήριξη για να ψάξει να βρει εργασία. Ενα τέτοιο σύστημα όμως, δύσκολα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας. Είναι επίσης γνωστό, το παράδειγμα της χρηματοδοτούμενης από την Ευρωπαϊκή Ένωση κατάρτισης. Με την ανοχή της πολιτείας η κατάρτιση πολλές φορές αποτελούσε φενάκη. Στόχος ήταν η χορήγηση επιδομάτων στους <καταρτιζόμενους> χωρίς να παρακολουθούν το οποιοδήποτε μάθημα. Ενα τέτοιο σύστημα υπονομεύει όμως την αναγκαία για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και την κοινωνική ευημερία του συνόλου αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού.

Ενα τρίτο πρόβλημα βρίσκεται στην προέλευση της χρηματοδότησης. Και εδώ οι ρυθμίσεις είναι αντίστροφες εκείνων που θα υποβοηθούσαν μια αναπτυξιακή διαδικασία. Κανονικά θα έπρεπε να επιβάλλονται χαμηλές εισφορές εκεί όπου επικρατούν έντονες ανταγωνιστικές συνθήκες και δοκιμάζεται η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, και υψηλές εισφορές σε μονοπωλιακούς κλάδους όπου τα κέρδη και οι μισθοί είναι υψηλότεροι. Όμως στο ΙΚΑ, που καλύπτει τον ιδιωτικό τομέα παραγωγής, επιβάλλονται οι αναλογικά υψηλότερες εισφορές στην Ευρώπη,

ενώ αντίθετα πολλά ανθρωπά Ταμεία έχουν δημιουργηθεί με ελάχιστες πραγματικές εισφορές των ασφαλισμένων.

Συνεπώς, η παρούσα δομή του συστήματος κοινωνικής προστασίας αποκλείει την χρήση του ως μέσου ανάπτυξης. Όχι μόνο αυτό, αλλά τα μειονεκτήματα του οδηγούν σε ενέργειες που αυξάνουν ακόμα περισσότερο τα αρνητικά του χαρακτηριστικά και προκαλούν ένα φαύλο κύκλο προβλημάτων:

1. Αφού η κοινωνική προστασία εκλαμβάνεται από την τρέχουσα αντίληψη ως "πολυτέλεια", γίνονται συνεχείς περικοπές για να επιτευχθεί η σταθεροποίηση.
2. Αφού λείπουν μηχανισμοί αξιολόγησης και πληροφόρησης, καθώς και η διοικητική ικανότητα για επιλεκτικές περικοπές, αυτές εκ των πραγμάτων πέφτουν "επί δικαίων και αδίκων".
3. Κατά την επιλογή των περικοπών, μεγαλύτερη σημασία έχει αποκτήσει ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι ανάγκες της κάθε κατηγορίας στα κέντρα αποφάσεων, είτε μέσω των πελατειακών σχέσεων, είτε μέσω των ΜΜΕ. Έτσι, η αδυναμία των διάσπαρτων ανέργων να οργανωθούν και να προβάλουν απαιτήσεις, τους καθιστά εύκολη λεία στην πολιτική περικοπών. Αντίθετα, η περιστολή ακόμα και των πιο παράλογων επιδομάτων είναι αδύνατη, όταν συναντά ισχυρές συντεχνιακές αντιδράσεις.

Με τον τρόπο αυτό όμως, το σύστημα ασφάλειας καταντά μηχανισμός διαιώνισης της αδικίας, αφού οι ομάδες που είναι κοινωνικά αποκλεισμένες παραμένουν εκτός διανομής με αποτέλεσμα εκεί όπου υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη, να υπάρχει πολλές φορές και η μικρότερη μέριμνα του συστήματος.

Το σημερινό σύστημα κοινωνικής ασφάλειας αποτελεί μηχανισμό που εντάσσεται στην λειτουργία του πελατειακού κράτους. Ενισχύει το "Κράτος Πελατειακών Παροχών" και όχι το "Κράτος Πρόνοιας". Η περίσσεια κοινωνικής ρητορείας χρησιμεύει συχνά ως προπέτασμα καπνού πελατειακών συναλλαγών. Τα μόνα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζονται είναι όσα διατυπώνονται υψηλόφωνα και των οποίων η ικανοποίηση μπορεί να αποδώσει οφέλη πολιτικής επιρροής.

3.2 Δομημένος παραλογισμός (I): Η περίπτωση των συντάξεων

Το σύστημα συντάξεων είναι, στην ουσία του ένας μηχανισμός παραγωγής υποσχέσεων προς τους ασφαλισμένους σχετικά με το πότε και πώς θα συνταξιοδοτηθούν όπως και το ύψος της σύνταξης που θα εισπράξουν.

Το πελατειακό κράτος έχει κάνει κατάχρηση του δικαιώματος υποσχέσεων, υποσχόμενο σωρευτικά πολύ περισσότερο από ό,τι τα ταμεία (και η οικονομία) μπορούν να στηρίξουν.

Αντί να περιορίσει τις υποσχέσεις που δίδονται, το σύστημα συντάξεων *συνεχίζει* να αναπληρώνει υψηλό ποσοστό του εργασιακού εισοδήματος, την στιγμή της συνταξιοδότησης. (Σε πολλές περιπτώσεις άνω του 100%, ενώ δεν υπάρχει περιορισμός στις πολλαπλές συντάξεις). Συχνές είναι επίσης οι περιπτώσεις, όπου τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα *διευρύνονται*.

Εμπρός στην αδυναμία πληρωμής και κάλυψης των ελλειμμάτων, το σύστημα μετέρχεται την πλέον κοινωνικά άδικη "λύση": Αθετεί τις παλαιότερες υποσχέσεις του, μέσω της φαλκίδευσης

των "παλαιών" συντάξεων με χορηγήσεις αυξήσεων κάτω του πληθωρισμού. Οι αυξήσεις αυτές αποτελούν τον κανόνα απο το 1985 και μετά και κάθε φορά δικαιολογούνται με βάση την μακροοικονομική συγκυρία.

Ετσι το σύστημα συντάξεων:

- Μοιράζει αφειδώς υποσχέσεις.
- Είναι απλόχερο στις "νέες" συντάξεις, τα πρώτα χρόνια μετά την συνταξιοδότηση.
- Καθώς προχωρεί η ηλικία του συνταξιούχου, η σύνταξή του περικόπτεται.

Αν λάβει κανείς υπόψη ότι οι παλαιοί συνταξιούχοι (προ του 1983) δεν έχουν στην πλειοψηφία τους επικουρική σύνταξη, τότε υπάρχει μια *αντίστροφη* σχέση αναγκών- συνταξιοδοτικής προστασίας. Όσο μεγαλύτερη η ανάγκη, τόσο μικρότερη η σύνταξη.

3.2 Δομημένος παραλογισμός (II): Η περίπτωση της Υγείας

Η κατάσταση της υγείας ενός ατόμου καθορίζει το πόσο μπορεί να συμμετέχει σε όλες της δραστηριότητες της ζωής του. Αυτό και μόνο το στοιχείο δικαιολογεί την ξεχωριστή θέση που πρέπει να έχει η προαγωγή της υγείας στο σύστημα αξιών του κοινωνικού κράτους. Και μόνο για αυτό τον λόγο η προαγωγή της υγείας δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί απλώς ως ένα άλλο ιδιωτικό αγαθό .

Ο τομέας της υγείας χαρακτηρίζεται απο ένα κεντρικό παράδοξο. Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις υπόλοιπες αναπτυγμένες χώρες και με βάση σχεδόν όλους τους διαθέσιμους "ποσοτικούς" δείκτες φαίνεται ότι χαίρει ενός πολύ καλού επιπέδου υγείας. Το προσδόκιμο επιβίωσης είναι το υψηλότερο μετά την Ιαπωνία, ενώ οι δείκτες νοσηρότητας και θνησιμότητας είναι καλύτεροι απο πολλές περισσότερες αναπτυγμένες χώρες. Παράλληλα όμως οι Έλληνες είναι οι Ευρωπαίοι που είναι πλέον δυσσαρεστημένοι με το Σύστημα Υγείας της χώρας τους. Η καλή υγεία φαίνεται ότι επιτυγχάνεται σε πείσμα ενός κακού συστήματος.

Παρα ταύτα, αν αναλύσει κανείς με τι ασχολείται η δημόσια συζήτηση στην υγεία, ελάχιστα θα δει την υγεία να αναφέρεται. Τα εσωτερικά προβλήματα του ίδιου συστήματος είναι σχεδόν το αποκλειστικό θέμα ενασχόλησης της δημόσιας συζήτησης.

Η εσωστρέφεια αυτή θα δικαιολογείτο αν τα προβλήματα της υγείας ήταν λυμένα. Κατι τέτοιο όμως είναι πολύ μακριά απο την πραγματικότητα. Η εσωστρέφεια αυτή μπορεί να δώσει λαβή σε χαρακτηρισμούς ότι στην βάση του προβλήματος υπάρχει ένα Ιατροκεντρικό σύστημα: Υπηρεσίες Υγείας απο γιατρούς, για γιατρούς προς όφελος των γιατρών.

Παραδείγματα:

- Αξιολόγηση επεμβάσεων με βάση ιατροκεντρικά και όχι κοινωνικά κριτήρια.
- Υπερπροσφορά διάγνωσης- Ανεπαρκής θεραπεία - Ανύπαρκτη πρόληψη.
- Υψηλότερος αριθμός γιατρών ανα κάτοικο - χαμηλότερος αριθμός νοσοκόμων. Αποτέλεσμα το παράδοξο να υπάρχει έλλειψη ασθενών και όχι γιατρών. Λειτουργίες που αλλού εκτελούνται απο νοσοκόμες εδώ γίνονται απο ειδικευμένους γιατρούς. Παρα ταύτα τα Πανεπιστήμια εξακολουθούν να παράγουν και άλλους γιατρούς.
- Υπάρχουν τόσοι πολλοί γιατροί που μια σημαντικότερη πτυχή της λειτουργίας του πολιτικού συστήματος υγείας φαίνεται να είναι η με έμμεσα μέσα διατήρηση του εισοδήματος των γιατρών σε επίπεδα υψηλότερα του σημείου που θα προέκυπτε απο την προσφορά και ζήτηση.
- Ενώ το σύστημα υγείας ήδη αποδεικνύεται αδύναμο να καλύψει τα λειτουργικά του κόστη (μισθούς, τρέχοντα έξοδα), ακολουθείται επενδυτική πολιτική που θα καταλήξει σε περαιτέρω διόγκωση του λειτουργικού κόστους. Υπάρχει ο κίνδυνος να χτιστούν και

- εξοπλιστούν νοσοκομεία τα οποία να μη μπορούν να λειτουργήσουν λόγω αδυναμίας να καλυφθούν τα έξοδα των νέων θέσεων εργασίας. (π.χ. νοσοκομείο Ελευσίνας).
- Ανισότητες στην προσφορά - ρόλος ταμείων
- Διαπλοκή ιδιωτικού και δημόσιου τομέα: Συμβιωτική- παρασιτική σχέση

Η λειτουργία του συστήματος Υγείας στην Ελλάδα οδηγεί στο εύλογο ερώτημα αν το Σύστημα υπάρχει για τους ασθενείς ή θα πρέπει να εξευρεθούν ασθενείς για το σύστημα.

3.3 Δομημένος παραλογισμός (III): Δημογραφικό και οικογένεια

Όλοι, απο την Ακαδημία Αθηνών και κάτω παραδέχονται ότι το δημογραφικό και η επίλυσή του είναι θέμα ύψιστης εθνικής σημασίας.

Ομως, παρά το δημογραφικό και την κατακόρυφη μείωση του αριθμού των παιδιών στις προσχολικές ηλικίες, δεν υπάρχουν θέσεις στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Αν ήταν έτσι, θα έπρεπε να υπάρχει μια ολοκληρωμένη πολιτική προστασίας της νέας οικογένειας. Θα έπρεπε να βοηθείται το νέο ζευγάρι στην εξεύρεση εργασίας, στην εξεύρεση αυτόνομης στέγης. Θα έπρεπε να υπάρχουν υπηρεσίες προς την εργαζόμενη μητέρα, και μέρηνα για τα ίδια τα παιδιά. Θα έπρεπε, δηλαδή σε τελική ανάλυση η νέα οικογένεια να στηρίζεται απο τα υπόλοιπα τμήματα της κοινωνίας.

Ομως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Απο μακροοικονομική άποψη, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο τμήμα των κοινωνικών δαπανών διοχετεύεται προς τους ηλικιωμένους και τις συντάξεις, οι νέοι εργαζόμενοι και η νέα οικογένεια επιβαρύνονται και δεν ωφελούνται συνολικά.

Πέρα απο το θέμα της συνολικής επίπτωσης του δημοσιονομικού συστήματος, υπάρχουν σειρά μέτρων, παροχών και ευεργεμάτων δικαιολογούνται με την επίκληση του δημογραφικού προβλήματος. Ένας ενδεικτικός κατάλογος:

- Φορολογικές εκπτώσεις και απαλλαγές.
- Εκπτώσεις σε διάφορες υπηρεσίες (αστικές συγκοινωνίες κ.α)
- Στεγαστική πολιτική- δάνεια, ευνοϊκή μεταχείριση στους φόρους μεταβίβασης
- Προνόμια στην στράτευση.
- Προνόμια στις προσλήψεις κλπ.

Χαρακτηριστικό πολλών απο τις παροχές, και οπωσδήποτε των στεγαστικών παροχών του ΟΕΚ είναι η απόκτηση δικαιωμάτων για παροχές μέσω της εργασίας: τυπικά το δικαίωμα για δανειοδότηση είναι συνάρτηση του αριθμού ενσήμων. Όσο περισσότερο κάποιος έχει δουλέψει τόσο μεγαλύτερες οι παροχές που μπορεί να αναμένει απο τον ΟΕΚ. Χωρίς να αναφέρεται ρητά, με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί και το πιστωτικό σύστημα στα στεγαστικά δάνεια.

Η επίλυση του δημογραφικού προβλήματος απαιτεί την δημιουργία αυτόνομων οικονομικά και στεγαστικά οικογενειακών μονάδων όσο γίνεται ενωρίτερα. Αυτό σημαίνει την βοήθεια προς το νέο ζευγάρι έτσι ώστε να δημιουργηθεί η οικογένεια. Η θεμελίωση των δικαιωμάτων μέσω της εργασίας καταλήγει στον αποκλεισμό ακριβώς αυτών των ατόμων που θα μπορούσαν να επιλύσουν το πρόβλημα.

3.4 Κοινωνική πολιτική και αναδιανομή του εισοδήματος - Ποιός κερδίζει;

Η κοινωνική πολιτική και το κοινωνικό κράτος υπάρχουν σε τελική ανάλυση για να μεταφέρουν εισόδημα και οικονομικούς πόρους προς τους λιγότερο εύπορους και τους κοινωνικά αναξιοπαθούντες. Οι πόροι αυτοί αντλούνται από διάφορες πηγές, οι σημαντικότερες των οποίων είναι η φορολογία, άμεση και έμμεση, και ο δανεισμός.

Συνεπώς, ο βασικότερος μηχανισμός μέσα από τον οποίο ασκείται η πολιτική του κοινωνικού κράτους είναι ο κρατικός προϋπολογισμός, ένας μηχανισμός, εν προκειμένω, ανακατανομής εισοδήματος.

Από την πλευρά των δαπανών η εικόνα είναι σχετικά ξεκάθαρη ποιοί τομείς και επομένως κοινωνικές ομάδες ή στρώματα είναι οι αποδέκτες των κρατικών κονδυλίων. Αυτοί μπορεί να είναι χρήστες υπηρεσιών ή προϊόντων, π.χ. αστικών συγκοινωνιών, μπορεί να είναι εργαζόμενοι, προμηθευτές, παραγωγοί σε κάποιο τομέα όπου υπάρχουν κρατικές δαπάνες. Ο βαθμός στον οποίο η κάθε ομάδα ή άτομο γίνεται αποδέκτης παροχών είναι πιά δύσκολο να εκτιμηθεί και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από πιθανές εναλλακτικές καταστάσεις.

Οι κοινωνικές **δαπάνες** αφορούν σε δύο μεγάλα κονδύλια: Την υγεία και την κοινωνική ασφάλιση, η οποία συνίσταται κατά συντριπτική πλειοψηφία σε συντάξεις. Οι ανισότητες και οι δυσλειτουργίες στο σύστημα συντάξεων και στο σύστημα υγείας οδηγούν σε αμφιβολίες στο κατά πόσον οι κοινωνικές δαπάνες ως σύνολο οδηγούν σε μείωση ή σε αύξηση των οικονομικών ανισοτήτων. Στις συντάξεις είναι γεγονός ότι οι υψηλότερες κατά κεφαλήν επιδοτήσεις διοχετεύονται σε ταμεία σχετικά προνομιούχων ομάδων.

Κύρια πηγή εσόδων είναι το **φορολογικό σύστημα**. Η ύπαρξη δύο βασικών ειδών φόρων, εμμέσων και άμεσων, καθώς και η εκτεταμένη φοροδιαφυγή κάνουν δύσκολη την κατηγοριοποίηση αυτών που εισφέρουν και την αντίστοιχη με αυτούς που λαμβάνουν επιπλέον δημιουργούν μία συγκεχυμένη εικόνα ως προς τον ρόλο ανακατανομής του προϋπολογισμού σε βαθμό που αμφισβητείται η προοδευτικότητα του όλου εγχειρήματος (ανακατανομή από τους οικονομικά πιά εύρωστους στους οικονομικά ασθενέστερους). Πολλοί παρατηρητές, αντίθετα, χαρακτηρίζαν την λειτουργία του συστήματος φορολογίας συνολικά ως *αντίστροφα προοδευτική*. Δηλαδή οι φτωχοί πληρώνουν περισσότερο από τους πλουσίους.⁵

Η επόμενη μεγάλη πηγή εσόδων είναι ο **κρατικός δανεισμός**. Ο δανεισμός έχει δύο αναδιανεμητικές επιπτώσεις:

1. Από τους φορολογούμενους στους δανειστές του δημοσίου (κατόχους ομολόγων), μέσω των υψηλών πραγματικών επιτοκίων.
2. Από την σημερινή γενιά στην επόμενη γενιά. Η σημερινή νεολαία δεν θα πληρώνει μόνο για τις συντάξεις των πατέρων τους που εργάζονται και πληρώνουν φόρους σήμερα, αλλά και των παππούδων τους που επωφελούνται από τον δανεισμό.

Και οι δύο παράγοντες *ενισχύουν* την αντίστροφη προοδευτικότητα του συστήματος φορολογίας.

Κεντρικό συμπέρασμα είναι ότι το κοινωνικό κράτος, όπως λειτουργεί σήμερα, αντί να είναι πηγή εξίσωσης των κοινωνικών ανισοτήτων είναι πολύ πιθανόν να λειτουργεί ακριβώς αντίστροφα.

⁵ Το αυτό σε γενικές γραμμές φαίνεται να χαρακτηρίζει και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης.

3.5 Ισότητα μεταξύ γενεών: Τα δικαιώματα της νεολαίας.

Πέρα απο την αναδιανομή του εισοδήματος μεταξύ εισοδηματικών κλάσεων και επαγγελματικών τάξεων, η παρέμβαση του κράτους στον κοινωνικό τομέα έχει σοβαρότατες αναδιανεμητικές επιπτώσεις μεταξύ γενεών.

Οι τρόποι με τους οποίους οικονομικοί και κοινωνικοί πόροι μεταφέρονται, χάριν στην παρέμβαση του Κράτους απο την γενιά των εργαζομένων στους ηλικιωμένους και μετά, κατά σειράν απο τους (σε μερικές περιπτώσεις ακόμη αγέννητους) εργαζόμενους του αύριο στο σημερινό εργατικό δυναμικό είναι πολλοί:

1. Το διανεμητικό σύστημα συντάξεων. Οι εισφορές της μιας γενιάς πληρώνουν για τον προκάτοχό της.
2. Η διαδικασία αποπληρωμής του δημοσίου χρέους. Καταναλώνουμε εμείς, πληρώνουν τα παιδιά μας.
3. Δαπάνες υγείας - οι ηλικιωμένοι στηρίζονται απο το σύνολο του πληθυσμού για τις ιατρικές τους ανάγκες.

Αντίστροφα, υπάρχουν άλλες κατηγορίες δαπανών όπου η νέα γενιά στηρίζεται απο τους παλαιότερους:

1. Δαπάνες παιδείας και κατάρτισης.
2. Δαπάνες που σχετίζονται με την νέα οικογένεια- αυτόνομη στέγαση, προστασίας της μητέρας, αθλητικές εγκαταστάσεις.
3. Πολλές απο τις δαπάνες του πολιτιστικού τομέα.

Ας δούμε την κατάσταση απο την σκοπιά της σημερινής νέας γενιάς, αυτών που τώρα μπαίνουν στην αγορά εργασίας. Ένας νέος εργαζόμενος:

- Πληρώνει τις υψηλότερες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης στην Ευρώπη. Οι εισφορές αυτές είναι απαραίτητες δεδομένου ότι έχουμε τους νεότερους συνταξιούχους.
- Ο ίδιος θα συνταξιοδοτηθεί, *αν συνταξιοδοτηθεί*, στα 65 του έτη. Η κατώτατη σύνταξη στην οποία μπορεί να ελπίζει είναι (σε σημερινές τιμές) το ένα τρίτο της σημερινής.
- Η κατάσταση στην σημερινή αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται απο πολύ μεγαλύτερη στενότητα απο αυτή του πατέρα του.
- Η φορολογία θα παραμείνει υψηλή για την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους και των αναλογούντων τόκων που δημιούργησε η γενιά του πατέρα του.
- Δεν μπορεί να επωφεληθεί απο τις κοινωνικές παροχές που υπάρχουν. Ο ΟΕΚ του ζητά να έχει πληρώσει κάποια χρόνια εισφορές για να του χορηγήσει δάνειο (Ετσι και αλλιώς είναι σχεδόν χρεωκοπημένος αφού η γενιά του πατέρα του δεν πλήρωνε για την αποπληρωμή των δανείων που έλαβε). Επίδομα ανεργίας μπορεί να εισπράξει μόνο για ένα χρόνο. Δεν υπάρχουν θέσεις στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.
- Και όταν δικαιούται κάποια παροχή βρίσκει συχνά ότι αυτή έχει ριζικά περιοριστεί τα τελευταία χρόνια. Ο λόγος; Όλο και περισσότερα λεφτά της κοινωνικής πολιτικής απορροφώνται απο το σύστημα συντάξεων.

Κάποιος ευρισκόμενος σε αυτή την θέση θα είχε κάθε δικαίωμα να χαρακτηρίσει το σύνολο του κοινωνικού κράτους ως απροκάλυπτη κοροϊδία. Το Κοινωνικό κράτος για την νέα γενιά υπάρχει μόνο για να της στέλνει τον λογαριασμό για παροχές που πήραν άλλοι. Η κοινωνική ρητορεία χρησιμοποιείται μόνο για να την κάνει να δίδει αλλά ποτέ για να λαμβάνει.

Η νέα γενιά μπορεί επί πλέον να ισχυρισθεί ότι ουδέποτε ρωτήθηκε για όλα τα βάρη με τα οποία η γενιά των πατέρων τους έχει φορτώσει και εξακολουθεί να τους φορτώνει. Πως θα μπορούσε να είχε ρωτηθεί, άλλωστε, δεδομένου ότι όταν τα βάρη συσσωρεύθηκαν δεν είχε ακόμη γεννηθεί;

Με αυτή την οπτική η αποξένωση και η καχυποψία της νέας γενιάς μοιάζει απόλυτα λογική και επιβεβλημένη.

Η επανένταξη και ενσωμάτωση των προοπτικών του νέου κόσμου στο κοινωνικό κράτος, στην νέα αλληλεγγύη είναι ίσως απο τις πλέον σημαντικές προκλήσεις στις οποίες πρέπει να δοθεί απάντηση.

3.6 Υπάρχει ανεπάρκεια πόρων για κοινωνική πολιτική;

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι μέσα στα επόμενα δέκα χρόνια θα απαιτηθούν σημαντικές νέες πρωτοβουλίες στον κοινωνικό τομέα. Οι πρωτοβουλίες αυτές θα υπαγορεύονται απο τις εξελίξεις στις κοινωνικές ανάγκες που ήδη εξελίσσονται. Απουσία ή ανεπάρκεια στην ανταπόκριση της κοινωνίας μας στις προκλήσεις αυτές θα σημαίνει, σχεδόν σίγουρα, αισθητή υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα.

Πως όμως θα χρηματοδοτηθούν οι νέες ανάγκες και οι νέες πρωτοβουλίες;

Ο κοινωνικός τομέας ήδη απορροφά μεγάλο ποσοστό του εθνικού προϊόντος. Διεύρυνσή του θα απαιτήσει είτε την σημαντική αύξηση της φορολογίας είτε την διόγκωση του δανεισμού.

Είναι σίγουρο ότι δεν υπάρχει η απαιτούμενη κοινωνική συναίνεση, ούτε για το ένα ούτε για το άλλο:

- Αν αυξηθούν οι φόροι θα υπάρξει η εύλογη αντίδραση ότι ήδη η φορολογία είναι υψηλή και η κατανομή της άνιση.
- Αν αυξηθεί ο δανεισμός θα υπάρχει ο αντίλογος ότι η νέα γενεά *ήδη* καλείται να επωμισθεί πολύ περισσότερα βάρη απο τους σημερινούς εργαζόμενους.

Η ανάληψη νέων υποχρεώσεων για την χρηματοδότηση των οποίων δεν υπάρχει συναίνεση, πέραν των μακροοικονομικών επιπτώσεων στον ρυθμό ανάπτυξης και στον πληθωρισμό, θα υποσκάπτει τα θεμέλια της νέας αλληλεγγύης. Η επιβολή επιπλέον οικονομικών βαρών δυνατόν να καταλήξει σε σημαντικό τμήμα της κοινής γνώμης να στραφεί κατά των δικαιούχων των παροχών. Ετσι αντι να επιτυγχάνεται η κοινωνική συνοχή θα προωθείται η κοινωνική διάσπαση.

Αν εξετάσουμε τις συνολικές δαπάνες στην κοινωνική προστασία στην Ελλάδα, βλέπουμε ότι αυτές είναι συγκρίσιμες με άλλες ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες έχουν πολύ περισσότερο αναπτυγμένο Κράτος Πρόνοιας. Η Ελληνική κοινωνία δεν ξεδεύει ουσιωδώς λινότερο απο άλλους, απλώς ξεδεύει εκεί που άλλες χώρες απέχουν και δεν ξεδεύει εκεί που οι άλλοι δίδουν έμφαση.

Αν το Ελληνικό κράτος πρόνοιας είχε την ίδια διάρθρωση που διατηρούν πολλοί απο τους εταίρους μας στην Δυτική Ευρώπη θα μπορούσαμε και εμείς να χρηματοδοτήσουμε τις ίδιες παροχές.

Η σημερινή διάρθρωση του κοινωνικού κράτους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και να δικαιολογηθεί ως αποτέλεσμα της άσκησης του κυριαρχικού δικαιώματος του Ελληνικού εκλογικού σώματος να επιλέξει ορισμένα πράγματα και να απορρίψει άλλα. Με αυτή την λογική, δεν υπάρχει προστασία των μακροχρονίως ανέργων *επειδή* είναι σχετικά εύκολο για γυναίκες να συνταξιοδοτούνται στα 40 τους χρόνια, ή *επειδή* διατηρείται το υψηλότερο ποσοστό γιατρών προς ασθενείς στον κόσμο.

Μια τέτοια θεώρηση είναι προσβλητική για την νοημοσύνη του Έλληνα ψηφοφόρου. Η στρεβλή ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα είναι αποτέλεσμα της στρέβλωσης που έχει δημιουργήσει το πελατειακό κράτος, μετατρέποντας το Κράτος Πρόνοιας σε Κράτος Παροχών.

Η λύση για το πού θα εξευρεθούν οι πόροι για την οικοδόμηση της Νέας Αλληλεγγύης είναι επομένως απλή:

Η νέα αλληλεγγύη μπορεί να χρηματοδοτηθεί απο τον σταδιακό εξορθολογισμό του Κράτους Παροχών. Η ορθολογική αντιστοίχιση στόχων και μέσων για την επίτευξή τους αφήνει περιθώρια για την επαρκή αντιμετώπιση των νέων αναγκών.

Ομως, για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται επανεξέταση απο μηδενικής βάσεως του σημερινού συστήματος και των σημερινών παροχών. Η επανεξέταση αυτή πρέπει να οδηγεί σε μειώσεις των σημερινών εκταμιεύσεων εκεί που αυτές δεν αντιστοιχούν σε πραγματικές ανάγκες και εκπλήρωση αυτών των αναγκών με άλλα, λιγότερα δαπανηρά μέσα. Ανάλογα θα πρέπει να εξαντληθούν οι δυνατότητες χρηματοδότησης απο πηγές άλλες της κρατικής ενίσχυσης.

Η οικοδόμηση της Νέας Αλληλεγγύης προϋποθέτει την σταδιακή αναδόμηση και κατάργηση του Κράτους Παροχών.

3.7 Το "πολιτικό κόστος"

3.7.1 Το κόστος του πολιτικού κόστους

Ποιό είναι το κόστος του "Πολιτικού κόστους"; Ποιές είναι οι συνέπειες της μη αντιμετώπισης ενός υπαρκτού προβλήματος, τόσο για αυτούς που λαμβάνουν τις αποφάσεις, όσο και για αυτούς που τις υφίστανται;

Τα προβλήματα συντάξεων, το "ασφαλιστικό" είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός προβλήματος τα χαρακτηριστικά του οποίου είναι γνωστά εδώ και δεκαετίες και το οποίο η κοινωνία επέλεξε και επιλέγει να αγνοήσει. Ο πίνακας αναφέρει παραπομπές κειμένου του 1958 για το πρόβλημα συντάξεων, το οποίο χαρακτηρίζετο (τότε) ως "εξαιρετικά επείγον".

Η εξέλιξη του δημογραφικού σημαίνει ότι "το μαχαίρι έχει φθάσει πια στο κόκκαλο". Όταν πια συνταξιοδοτηθούν όλοι οι σημερινοί εργαζόμενοι, θα υπάρχει μόνο ένας ασφαλισμένος για κάθε σύνταξη, δηλαδή κάθε συνταξιούχος θα συντηρείται απο τον εργαζόμενό (του). Τα

μαθηματικά της ασφάλισης τότε γίνονται απελπιστικά απλά: Η σύνταξη του συνταξιούχου θα βαρύνει στο ακέραιο τις αποδοχές του εργαζομένου (του). Σύνταξη στα 80% των αποδοχών σημαίνει εισφορές 80% (και 20% "χαρτζιλίκι" για τον εργαζόμενο).

Η κοινωνία μας, συλλογικά, επιλέγει να αγνοήσει αυτή την προοπτική. Η αντίδραση αυτή επιδέχεται λογικά δύο εξηγήσεις.

Πρώτον, το μέλλον είναι πιο "ρόδινο" από τις προβλέψεις. Η θέση αυτή, όμως, προϋποθέτει, την παράθεση επιχειρημάτων που να στοιχειοθετούν την απαισιοδοξία των προβλέψεων.

Δεύτερον, κανείς δεν τολμά να προτείνει ή να συναινέσει σε λύσεις που να ανταποκρίνονται στο μέγεθος του προβλήματος. Θα προτιμούσαμε όλοι να είχαμε ένα πιο "βολικό" πρόβλημα και σε άρνηση της πραγματικότητας, εμείς προχωρούμε στην λύση του προβλήματος που μας βολεύει, είτε μικρού είτε (κάπως) μεγαλύτερου.

Η επιλογή αυτή της στρουθοκαμήλου θα "βγάλει" σίγουρα πιο άνετα τα επόμενα δύο με τρία χρόνια, για αυτούς που αποφασίζουν. Τι επίπτωση όμως, θα έχει αυτό στους υπόλοιπους; Μήπως, τελικά, η επιλογή αυτή είναι πιο "απάνθρωπη" από την θαρραλέα αντιμετώπιση του προβλήματος στις πραγματικές του διαστάσεις;

Το βέβαιο αποτέλεσμα είναι η διαιώνιση του ασφαλιστικού. Όσο δεν επιλύεται το πρόβλημα στο σύνολό του, τόσο θα επανέρχεται στο προσκήνιο. Ο νόμος του 1996 ή του 1997 (;) θα διαδεχθεί τον νόμο του 1992, όπως αυτός διαδέχθηκε τον νόμο του 1990, και αυτός του 1987, σε μία θλιβερή πομπή που φθάνει στην αρχή του "ασφαλιστικού" στην δεκαετία του 50.

Όσον αφορά στους **ασφαλισμένους** αυτοί που θα "γλυτώσουν τα όρια" το 1992 ενδέχεται να "πιαστούν" το 1995, ή πιθανώς αργότερα. Εφόσον δεν αλλάξουν ριζικά οι παράμετροι, είναι σχεδόν νομοτελειακό ότι όταν πια συνταξιοδοτηθούν οι περισσότεροι ασφαλισμένοι του σήμερα, τα όρια ηλικίας (μεταξύ άλλων) θα έχουν ανεβεί στα επίπεδα που αντιστοιχούν στο **πραγματικό** πρόβλημα. Η μόνη διαφορά είναι ότι η άνοδος αυτή θα επιτευχθεί με δόσεις. Για τον ασφαλισμένο η άνοδος με δόσεις έχει το ίδιο αποτέλεσμα με το αν θα γίνει εφάπαξ. Όμως η αποφυγή της εφάπαξ αύξησης, σημαίνει για αυτόν επιπλέον ανασφάλεια στα ενδιάμεσα διαστήματα, ενώ για την κοινωνία τον πολλαπλασιασμό της αναστάτωσης κάθε φορά που συζητείται ασφαλιστικό.

Όσον αφορά στους **συνταξιούχους**, πολλοί θα "προλάβουν τα όρια", κερδίζοντας αυτόν τον ιδιότυπο αγώνα δρόμου με τα αλλεπάλληλα νομοσχέδια. Το δημογραφικό συνεπάγεται μεγάλη αύξηση των δικαιούχων που θα συνωστίζονται για ένα μερίδιο της συνταξιοδοτικής πίτας. Οι ανάγκες της μακροοικονομίας όμως, θα διατηρούν το **μέγεθος** της πίτας σταθερό στην καλύτερη περίπτωση (ενώ υποχρεώσεις του Μάαστριχτ πιθανώς να την μειώσουν από το σημερινό της επίπεδο). Η συνάντηση αυτών των δύο δυνάμεων αναπόφευκτα θα οδηγήσει σε μικρότερα κομμάτια της πίτας για όλους, δηλαδή σε μείωση της μέσης σύνταξης και στην κοινωνική εξαθλίωση **όλων** των συνταξιούχων, και ιδιαίτερα των λιγότερο εύπορων που δεν έχουν πρόσβαση σε ιδιωτικά συστήματα ασφάλισης.

Θα ήταν πράγματι ευχής έργον, αν αυτό το κόστος του πολιτικού κόστους αφορούσε μόνο σε παραινήσεις για την **μελλοντική** πορεία της ασφάλισης. Δυστυχώς, η σημερινή κατάσταση η ίδια είναι παράγωγο της υποχώρησης παλαιότερων κυβερνήσεων μπροστά στο πολιτικό κόστος. Αν η αναμόρφωση του ασφαλιστικού είχε προχωρήσει στην δεκαετία του 60, δεν θα υπήρχε σήμερα πρόβλημα. Η διαφορά μεταξύ του τότε και του τώρα συνίσταται στο ότι **τότε**, θα μπορούσαν οι αλλαγές, όπως σε όλα τα ευνοούμενα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, να αφορούν **μόνο** τους νεοεισερχομένους. Από την άλλη πλευρά της εξίσωσης, από το 1985

που άρχισαν να γίνονται αισθητά τα ελλείμματα της κοινωνικής ασφάλισης, η μέση σύνταξη βρίσκεται σε μία συνεχή (και επιταχυνόμενη) καθοδική πορεία, μια πορεία χωρίς ορατό τέλος.

3.7.1 Κοινωνικό κεκτημένο και πολιτικό κόστος

Η μετάβαση από το σημερινό κράτος παροχών στον νέο κοινωνικό κράτος συνδέεται, όπως είπαμε, με διαρθρωτικές αλλαγές στο υφιστάμενο πλέγμα της κοινωνικής ασφάλειας που αποσυνδέει την κοινωνική ανάγκη από την παροχή και λειτουργεί ως μηχανισμός διανομής *ad hoc* προνομίων με αντάλλαγμα την πολιτική στήριξη.

Είναι λοιπόν βέβαιο πως η αναπτυξιακή διαδικασία δεν θα αφήσει άθικτες κοινωνικές παροχές που δεν δικαιολογούνται σε ένα σύστημα ορθολογικής οργάνωσης της κοινωνικής ασφάλειας που θέλει να αντιμετωπίζει πραγματικές κοινωνικές ανάγκες με δίκαιο τρόπο.

Όσοι θίγονται από τις διαρθρωτικές αλλαγές που επιβάλλει το νέο κοινωνικό κράτος συχνά επιχειρούν να νομιμοποιήσουν τις αντιδράσεις τους ως "υπεράσπιση κοινωνικών κεκτημένων", επικαλούμενοι μάλιστα συνταγματική κατοχύρωση της θεωρίας του "απόλυτου κοινωνικού κεκτημένου", η οποία, δήθεν, απαγορεύει την διαφοροποίηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας ως προς τις παροχές των οποίων είναι αποδέκτες. Αλλά η απλουστευτική αυτή αντίληψη δεν αντέχει σε κριτική. Γιατί όπως έχει πολύ σωστά παρατηρηθεί, η άποψη αυτή όχι μόνο δεν μας πλησιάζει αλλά μας απομακρύνει από την πραγμάτωση του κοινωνικού κράτους, γιατί στερεί το σύστημα από την αναγκαία ευελιξία και προσαρμοστικότητα του στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Επίσης, και αυτό είναι το σπουδαιότερο, οι διατάξεις του Συντάγματος για τα κοινωνικά δικαιώματα αποδοκιμάζουν πάνω από όλα την αυθαίρετη νομοθετική ρύθμιση, δηλαδή την ρύθμιση που εμφανίζεται αδικαιολόγητη από την άποψη των αρχών κοινωνικής δικαιοσύνης και πραγματικών κοινωνικών αναγκών και δυνατοτήτων.

Αλλά ακριβώς οι διαρθρωτικές αλλαγές που επιβάλλει το νέο κοινωνικό κράτος θίγουν πλευρές του υφιστάμενου συστήματος που στερούνται πραγματικού και ηθικοπολιτικού ερείσματος, διατηρούνται δε από τον φόβο κυρίως του πολιτικού κόστους που θα είχε η δυσaréσκεια θιγόμενων επαγγελματικών ομάδων. Όμως διακριτικό γνώρισμα ενός σοσιαλιστικού κόμματος είναι η πεποίθηση ότι ο κοινωνικός διάλογος μπορεί να ευδοκιμήσει και ότι η ορθολογική αντιμετώπιση των κοινωνικών αναγκών με βάση τις αρχές της ατομικής ευθύνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης δεν αποτελεί ουτοπία αλλά πραγματική πολιτική επιλογή και ανοικτή κοινωνική προοπτική. Κάτω από αυτό το πρίσμα η επίκληση του πολιτικού κόστους μετατοπίζει τις υποχρεώσεις των πολιτικών κομμάτων στον λαό. Έχουμε όμως τις δυνατότητες να αποκρυσταλλώσουμε τις αρχές στις οποίες θεμελιώνεται το νέο κοινωνικό κράτος, να τις καλλιεργήσουμε στην κοινωνική συνείδηση και να πείσουμε για την ορθότητά τους και για την πολιτική μας βούληση να τις τηρήσουμε με συνέπεια. Εάν αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες μας αυτές, τότε έχουμε αυτόματα αντιμετωπίσει και τον λεγόμενο κίνδυνο του "πολιτικού κόστους".

4.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ

4.1 Αλληλεγγύη και άτομο

Η ικανοποίηση των βασικών όρων της υλικής και της πνευματικής επάρκειας όλων των πολιτών συνδέεται άμεσα με τον πολιτικό δεσμό. Αγεφύρωτες ανισότητες θέτουν υπό διακινδύνευση τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος. Επιπλέον όμως η ίδια η υπόσταση του πολιτικού δεσμού ως δεσμού απαιτεί μιάς μορφής αλληλεγγύη μεταξύ των πολιτών, άρα και κάποια μέριμνα για τους αναξιοπαθούντες. Τέλος, υπό την πίεση των βασικών υλικών και πνευματικών αναγκών το άτομο δεν μπορεί να ασχοληθεί με πιο μακροπρόθεσμα και γενικότερου ενδιαφέροντος ζητήματα σαν αυτά που τίθενται στην πολιτική σφαίρα.

Υπό την έννοια αυτή προσπάθειες σαν αυτές των νεοφιλελευθέρων να αποσυνδέσουν την αλληλεγγύη μεταξύ των πολιτών από την ευθύνη του κοινωνικού συνόλου πάσχουν για παρόμοιους λόγους με εκείνες λόγου χάριν. της κομμουνιστικής αριστεράς να καταργήσει την ελευθερία της έκφρασης: η κοινωνική αλληλεγγύη, όπως και οι ελευθερίες του ατόμου και του πολίτη, είναι συστατικό στοιχείο της πολιτικής μας κουλτούρας. Αυτό το γεγονός όμως δεν προδιαγράφει την ιδιαίτερη, δηλαδή κάθε φορά διαφορετική, διαπλοκή της κοινωνικής αλληλεγγύης με τον πολιτικό δεσμό και την ιδιότητα του πολίτη. Ο τρόπος που η κοινωνική αλληλεγγύη συσχετίζεται με τη συμμετοχή στην πολιτική σφαίρα εξαρτάται από θεμελιακές πολιτικές επιλογές, δηλαδή από το **πώς θέλουμε να είναι η κοινωνία και ποιές οι σχέσεις της με τα άτομα που την συναποτελούν και το κράτος.**

4.2 Ο πολίτης ως δέκτης παροχών;

Στο σημείο αυτό απαιτείται μια επώδυνη τομή στη χώρα μας. Θα πρέπει να σπάσει το νήμα που συνδέει το κράτος με άτομα ή κοινωνικές ομάδες που εξαντλούν τη συμμετοχή τους στα κοινά στη διεκδίκηση παροχών. Ο πολίτης που συμμετέχει στα κοινά για να εξαργυρώσει τη συμμετοχή του με συγκεκριμένα ανταλλάγματα από την πλευρά του κράτους δρά βάσει μιας πολύ φτωχής, μιας στρεβλής αντίληψης για την πολιτική. Κατ' ουσίαν δεν εγκαταλείπει ούτε στιγμή τη μέριμνα για το ίδιο συμφέρον, τον τυφλό εγωισμό του. Επί πλέον δεν έχει καμία εγγύηση για το ότι το προσωπικό συμφέρον του δεν θα ικανοποιηθεί υπό το κράτος συγκυριακών πιέσεων: δεν είναι καν βέβαιο ότι θα ικανοποιηθούν και τα στενά εγωϊστικά συμφέροντά του. Συγχρόνως η ικανοποίηση της συγκεκριμένης του ανάγκης από το κράτος τον καθιστά διοικούμενο, δηλαδή **παθητικό δέκτη παροχών**, ανίκανο να αναπτύξει πρωτοβουλίες, ανίκανο να αξιοποιήσει τα δικαιώματα και τις δυνατότητές του. Ο πολίτης αυτός φοβάται την ελευθερία του: οχυρώνεται πίσω από τη σαθρή βεβαιότητα που του εξασφαλίζει το προστατευτικό κράτος ως προς τις ανάγκες που αυτό του καλύπτει και υποστέλλει τις άλλες του επιθυμίες ή δυνατότητες. Η ατονία του στο κοινωνικό πεδίο μεταφράζεται σε **αδιαφορία για τα κοινά**: στην πολιτική σφαίρα δεν τελείται παρά η διεκπεραίωση και η ad hoc και άμεση (ή έστω διαμεσολαβημένη από την ανάγκη της γραφειοκρατίας να επιβιώσει και η ίδια) συνάρθρωση επί μέρους διεκδικήσεων. Η πολιτική είναι ο χώρος όπου τίθενται και επιλύονται προβλήματα βάσει σκοπών που έχουν διαμορφωθεί ερήμην της.

4.3 Προς μια ισχυρή κοινωνία

Η ρήξη με το κράτος παροχών πρέπει να γίνει προς όφελος μιας **ισχυρής** κοινωνίας. Εδώ το κράτος αναλαμβάνει να εγγυηθεί (επιβάλλοντας τον αυστηρό σεβασμό των δικαιολογητικών αρχών, της αρχής της νομιμότητας, της αρχής της χρηστής διοίκησης κ.ο.κ.), αλλά και να οργανώσει την ελευθερία των πολιτών. **Η οργάνωση της ελευθερίας σημαίνει ότι αφ' ενός μεν εξασφαλίζονται συνεχώς οι υλικοί αλλά και οι πνευματικοί, πολιτισμικοί κλπ. όροι**

της άσκησης των επιμέρους εμφανίσεών της, αφ' ετέρου δε ότι διαμορφώνονται οι όροι που αποτρέπουν την χειραγώγηση και ευνοούν τον αυτοκαθορισμό των πολιτών. Η πρωταρχική αυτή πολιτική επιλογή αναλύεται στα εξής σημεία:

- α) Το κράτος αποτελεί πολιτική κοινότητα προάγοντας την πολυφωνία και εξασφαλίζοντας την - έστω και επισφαλή και προσωρινή - σύνθεση των αντιθέσεων. Διαμορφώνει συμμετοχικούς θεσμούς, εγγυάται την ομαλή λειτουργία και την αποτελεσματικότητά τους.
- β) Οι ιδιώτες αποτελούν μέλη του κοινωνικού συνόλου και αναγνωρίζουν έμπρακτα τη δεσμευτικότητα των θεμελιακών αρχών διανεμητικής δικαιοσύνης (βλ. 1.3. Προς το νέο κοινωνικό κράτος). Συγχρόνως δε ενεργοποιούνται στο πλαίσιο των κοινοτήτων στις οποίες ανήκουν. Συμμετέχουν σε οργανώσεις, σωματεία κλπ., όπου οι ίδιοι αναλαμβάνουν μέρος της κοινωνικής αλληλεγγύης, ενώ το κράτος περιορίζεται να τους ενισχύει ούτως ώστε να παρέχουν ανεμπόδιστα το έργο τους (βοήθεια στην / για την αυτοβοήθεια). Έτσι αναδεικνύονται σε αυτόνομους πόλους των κοινωνικών πεδίων και καλύπτουν τα συγκριτικά τους μειονεκτήματα απέναντι σε μια παντοδύναμη διοίκηση.
- γ) Οι υπεύθυνοι ιδιώτες είναι συγχρόνως πολίτες. Η αυτοοργάνωση στα κοινωνικά πεδία σημαίνει
 - ότι εξασφαλίζονται οι όροι πραγματικής άσκησης /ενεργοποίησης των πολιτικών δικαιωμάτων,
 - ότι η διαχείριση των κοινών δεν γίνεται ερήμην των πολιτών, τους αφορά και τους κινητοποιεί,
 - ότι οξύνεται η κριτική τους διάθεση και ικανότητα απέναντι στους υφιστάμενους θεσμούς και την ίδια τη δράση τους στην κοινωνική και τη δημόσια σφαίρα: ενεργοποιείται η αξίωση θεμελίωσης των θεσμών και του πολιτικού πράττειν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αρκετά έχουν λεχθεί για να είναι σαφές ότι το σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα σήμερα ελάχιστα έχει να προσφέρει στην επίλυση των πραγματικών κοινωνικών προβλημάτων στα οποία ήδη ευρίσκεται αντιμέτωπη η Ελληνική κοινωνία.

Ο ορισμός του περιεχομένου και η υλοποίηση της Νέας Κοινωνικής Αλληλεγγύης είναι απο τις σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κοινωνία μας σήμερα. Όμως, ένας τέτοιος θεσμός ή πλέγμα θεσμών δεν μπορεί να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί "άνωθεν". Επιβάλλεται να εκφράζει την συλλογική κοινωνική βούληση, να αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές και τις επιδιώξεις των πολιτών των ίδιων για το πώς οι ίδιοι θέλουν την κοινωνία την οποία συναπαρτίζουν.

Ο κοινωνικός διάλογος και ο κοινωνικός προβληματισμός δεν είναι ένα διαδικαστικό βήμα ή ένα τέχνασμα για την καθυστέρηση λήψεως αναγκαίων μέτρων.

5. ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ

5.1 Σύστημα συντάξεων

Οι δυσλειτουργίες του ισχύοντος κλαδικού συστήματος ευθύνονται για την **σημερινή** κατάσταση του ασφαλιστικού συστήματος: Το ισχύον σύστημα κατάφερε να φθάσει στο χείλος του γκρεμού **χωρίς την ύπαρξη (σοβαρού) δημογραφικού προβλήματος**.

Πώς το ίδιο σύστημα θα αντιμετωπίσει το πρόσθετο βάρος του δημογραφικού των επόμενων δύο δεκαετιών;

Η αντιμετώπιση του δημογραφικού απαιτεί **ενιαίο προγραμματισμό**, και την συστράτευση όλων των πόρων και δυνατοτήτων της κοινωνίας μας, είτε αυτοί είναι δημόσιοι είτε ιδιωτικοί. Απαιτείται ένα σύστημα που να ορίζει σαφώς τους ρόλους της κοινωνικής πρόνοιας, της κοινωνικής ασφάλισης, αλλά **και** της ιδιωτικής ασφάλισης, έτσι ώστε να λειτουργούν συμπληρωματικά (και όχι ανταγωνιστικά).

Ενα τέτοιο σύστημα, ευρέως δοκιμασμένο σε πολλές αναπτυγμένες χώρες, είναι το σύστημα συντάξεων τριών επιπέδων, το σύστημα των "τριών στυλοβατών της ασφάλισης". Ο κάθε πολίτης θα δικαιούται σύνταξη απο τρεις πηγές:

Πρώτον, μια ενιαία, "εθνική" σύνταξη, χρηματοδοτούμενη απο το Κράτος. Η σύνταξη αυτή θα δίδεται με την συμπλήρωση του 65ου έτους, και θα κυμαίνεται ανάλογα με τις αντικειμενικές κοινωνικές ανάγκες του συνταξιοδοτούμενου. Ετσι η κρατική κοινωνική παρέμβαση θα επικεντρώνεται εκεί που υπάρχει πραγματική κοινωνική ανάγκη, ενώ δεν θα επιδοτείται η συνταξιοδότηση κάτω του ενιαίου ορίου ηλικίας, ούτε η είσπραξη πολλαπλών συντάξεων απο το ίδιο άτομο.

Δεύτερον, μια σύνταξη αναλογική του εισοδήματος, χρηματοδοτούμενη απο εισφορές. Ο φορέας που θα δίδει την σύνταξη αυτή μπορεί να αποτελέει μετεξέλιξη του ΙΚΑ. Το όριο ηλικίας μπορεί να αρχίσει απο τα σημερινά επίπεδα, αυξανόμενο σταδιακά ως την εξομοίωσή του με το όριο για την εθνική σύνταξη. Η αναλογική σύνταξη θα προσφέρει ενιαίο ποσοστό αναπλήρωσης εισοδήματος στο 65ο έτος. Αν η συνταξιοδότηση γίνεται ενωρίτερα, το ποσοστό αναπλήρωσης θα είναι μικρότερο αναλογικά.

Το αναλογικό σύστημα συντάξεων θα αποτελέσει και την κύρια πηγή ανταπόκρισης στο δημογραφικό πρόβλημα, αφού θα διοχετεύονται οι εισφορές όλων των κλάδων, με ενιαίο τρόπο στην αντιμετώπιση των αυξημένων αναγκών. Εξυπακούεται ότι στο ενιαίο αυτό ταμείο θα μετέχουν όλοι οι εργαζόμενοι, ακόμη και αυτοί που σήμερα είναι στην ουσία εκτός του συστήματος εισφορών, όπως οι αγρότες.

Τρίτον, μία "κλαδική σύνταξη", που θα χορηγείται απο φορείς που θα προσομοιάζουν με τα σημερινά επικουρικά ή κλαδικά ταμεία, αλλά στους οποίους θα συμπράττει **και** η ιδιωτική ασφάλιση. Ετσι κλάδοι εργαζομένων μπορούν να συμφωνούν με τους εργοδότες τους ακόμη και την συνέχιση των ισχυόντων προϋποθέσεων συνταξιοδότησης, ορίων ηλικίας κλπ. Η **διαφορά** της συνταξιοδοτικής δαπάνης μεταξύ των κλαδικών συντάξεων και της δαπάνης που προκύπτει απο τα άλλα δύο (κρατικά) επίπεδα θα καλύπτεται απο το κλαδικό ταμείο.

Το τρίτο επίπεδο συντάξεων θα επωμισθεί το κύριο βάρος της μεταβατικής περιόδου στα τελικά επίπεδα αναπλήρωσης και όρια ηλικίας που θα προκύψουν (και θα είναι προϊόν διαπραγμάτευσης μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων). Για να διευκολυνθεί η μεταβατική περίοδος δυνατόν να προβλεφθεί και κρατική στήριξη του κλαδικού συστήματος για ένα

αυστηρά προκαθορισμένο διάστημα. Σημειώνεται ότι η κεντρική ιδέα της τρίτης βαθμίδας συντάξεων, που είναι αφενός η συμμετοχή σε ένα κεντρικό σύστημα συντάξεων και αφετέρου η κλαδική χρηματοδότηση των αποκλίσεων από αυτό, δεν είναι άγνωστη στην Ελλάδα, αφού εφαρμόζεται (κατά κάποιο τρόπο) στα συστήματα συντάξεων της Εμπορικής Τράπεζας και της Τραπεζής Πίστωσης.

Το βασικό, όμως, χαρακτηριστικό του τρίτου επιπέδου συντάξεων θα είναι ότι θα βασίζεται στο κεφαλαιοποιητικό σύστημα χρηματοδότησης. Τα ταμεία θα συγκεντρώνουν αποθεματικά βάσει της απόδοσης των οποίων θα πληρώνονται οι συντάξεις.⁶

Το σύστημα των τριών βαθμίδων έχει την ευελιξία να αντιμετωπίσει τις δημογραφικές εξελίξεις και να δρομολογήσει τις διαρθρωτικές αλλαγές που χρειάζονται με λιγότερους κλυδωνισμούς. Ταυτόχρονα, όμως, εξορθολογίζει και αναβαθμίζει τον κοινωνικό ρόλο των συντάξεων.

5.2 Προστασία ηλικιωμένων ατόμων

Το δημογραφικό πρόβλημα που θα αντικρίσουμε θα είναι ίσως το σημαντικότερο κοινωνικό πρόβλημα με το οποίο θα βρεθεί αντιμέτωπη η επόμενη γενιά. Το πρόβλημα θα είναι κατά πολύ εκτενέστερο του οικονομικού προβλήματος που αντιμετωπίζουν σήμερα τα ασφαλιστικά ταμεία, και θα έχει να κάνει με τις συνθήκες ζωής του ενός τετάρτου της κοινωνίας που θα υπερβαίνει τα 70 έτη ηλικίας.

Η εξασφάλιση ικανοποιητικού επιπέδου ζωής καθώς τα άτομα αυτά απομακρύνονται από την αγορά εργασίας είναι ίσως το απλούστερο και το πλέον κατανοητό των προβλημάτων στα οποία πρέπει να ευρεθεί λύση.

Εξίσου σημαντικά είναι θέματα που έχουν να κάνουν με την ψυχική υγεία, την δημιουργική ενασχόληση, την ένταξη των ηλικιωμένων στην κοινωνία. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αξίες της ελληνικής κοινωνίας τείνουν να καθιερωθούν συστήματα αξιών που δεν προστατεύουν τους ηλικιωμένους και τους περιθωριοποιούν.

Η λύση των οικονομικών αλλά και των κοινωνικών και ψυχολογικών προβλημάτων που θα αντιμετωπίσουν την κοινωνία μας προϋποθέτει δράση προς δύο αλληλοσυμπληρούμενες κατευθύνσεις:

- α. Αποφυγή της περιθωριοποίησης των ατόμων άνω των 65, με την δημιουργική τους ενασχόληση και της συνεχούς της συνεισφοράς στο κοινωνικό σύνολο. Αντί της απόλυτης επιλογής εργασίας/συνταξιοδότηση, ευέλικτα προσυνταξιοδοτικά καθεστώτα εργασίας θα μπορούν, μέσω της σταδιακής απόσυρσης από την εργασία να αξιοποιούν τις δυνατότητες συνεισφοράς.

⁶ Ένα σοβαρότατο μεταβατικό πρόβλημα είναι η μετεξέλιξη των σημερινών (αναδιανεμικών) ταμείων στη κεφαλαιοποιητικό σύστημα. Αυτό μπορεί να επιλυθεί με τον ίδιο τρόπο που επετεύχθη η (συνολική) μετάβαση στο κεφαλαιοποιητικό σύστημα στην Χιλή και αλλού στην Λατινική Αμερική: Ατομα κάτω κάποιας ηλικίας θα μπορούν να επιλέξουν μεταξύ της συνταξιοδότησης τους από τα "παλιά" ταμεία ή την κεφαλαιοποίηση των δικαιωμάτων τους με την χορήγηση ενός κεφαλαίου ως συμμετοχή τους στον "νέο" ταμείο.

Μετα την μεταβατική περίοδο τα νέα ταμεία θα λειτουργούν με αυστηρά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια.

- β. Προγράμματα κοινωνικής, ψυχολογικής και προνοιακής αρωγής για τα άτομα σε βαθύ γήρας (άνω των 80 ετών) ή για αυτούς που δεν μπορούν να λειτουργούν αυτοδύναμα. Στόχος η αποφυγή της ασυλοποίησης και η παράταση κατά το δυνατόν της αυτόνομης διαβίωσης.

6. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΝΕΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

6.1 Το νέο ζευγάρι και το δημογραφικό πρόβλημα

- Αναγκη ολοκληρωμένης αντιμετώπισης
- Στεγαστικό
- Φορολογική αντιμετώπιση
- Πολιτική κατάρτισης - απασχόλησης
- Μέτρα για την εργαζόμενη μητέρα

7. ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ

7.1 Εργασία και άτομο

Η εργασία, είτε με τη μορφή της μισθωτής εργασίας, που διακινείται μέσω της αγοράς εργασίας είτε με τη μορφή της μη μισθωτής απασχόλησης όπως η εργασία για την ανατροφή των παιδιών ή κοινωνικές δραστηριότητες ή άλλες ζωτικής σημασίας κοινωνικές εργασίες αποτελεί κοινωνικό γεγονός κεντρικής σημασίας. Τόσο σε μακρο-κοινωνικό επίπεδο όσο και σε μικρο-κοινωνικό επίπεδο ή σε ατομικό επίπεδο ο τρόπος που οργανώνεται, κατανέμεται, πραγματοποιείται και ανταμείβεται (όταν ανταμείβεται) η κοινωνικά αναγκαία εργασία έχει βαθιές επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα.

Η αποφασιστική σημασία του καθεστώτος οργάνωσης της απασχόλησης του ανθρώπινου κεφαλαίου φωτίζεται δραματικά από τις κρίσεις που συχνά εμφανίζονται.

Η μη επένδυση στο ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο ή οι ανορθολογικές επενδύσεις, η μη αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων (η ανεργία είναι η πιο έκδηλη μορφή αλλά και η αναντιστοιχία μεταξύ θέσεων και των προσόντων των εργαζομένων που τις κατέχουν), η ανορθολογική διάρθρωση του συστήματος απασχόλησης και ανταμοιβής οδηγεί σε σπατάλη ανθρώπινου κεφαλαίου πολύτιμου για κάθε κοινωνία.

Για το άτομο ή για την οικογένεια βέβαια η στέρηση ευκαιριών απασχόλησης ή απασχόλησης ανάλογης των προσόντων συνεπάγεται τη στέρηση της ικανότητας συμμετοχής στην κοινωνική ζωή. Ακυρώνει την κοινωνικότητα ως στοιχείο της συγκρότησης της προσωπικότητας. Κάνει αδύνατη την ικανοποίηση των αναγκών που σήμερα ικανοποιούνται μέσω των αγορών εμπορευμάτων και υπηρεσιών. Οδηγεί στην αμφισβήτηση της κοινωνικής του ισοτιμίας, της ικανότητας αυτοκαθορισμού, της αυτοπραγμάτωσης. Οδηγεί σε αυτοκαταστροφικές τάσεις ή σε βίαιη αμφισβήτηση όσων θεωρούνται υπεύθυνοι για τη στέρηση αυτή. Βία που κατά κανόνα τυφλή δεν διακρίνει αιτίες και ενόχους, αδυνατεί να αναζητήσει προοπτική. Η οικογένεια και οι μικρές κοινωνικές ομάδες φέρουν το βάρος της κρίσης αυτής χωρίς να έχουν πλέον πολλές δυνατότητες για την πρόληψη ή τη δημιουργική επίλυση της κρίσης.

Η βιομηχανική επανάσταση άλλαξε εκ θεμελίων τις ανάγκες αλλά και τον τρόπο ικανοποίησης τους. Έκανε τη μορφή της μισθωτής εργασίας και την αγορά εργασίας κεντρικούς θεσμούς. Επινόησε το εργοστάσιο, μετέβαλε το διεθνή καταμερισμό εργασίας αλλά και τον καταμερισμό εργασίας μεταξύ άνδρα και γυναίκας αλλά και μεταξύ των γενεών. Αλλάξε ριζικά το ρόλο της πόλης και της υπαίθρου στον καταμερισμό εργασίας.

Το σύστημα των οικονομικών, πολιτικών, πολιτισμικών ρυθμίσεων που δημιουργήθηκαν ως απάντηση στις βαθιές μεταβολές που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση βρίσκεται υπό

πίεση. Ζούμε σε μία εποχή προκλήσεων που αμφισβητούνται πολλά που ακόμα θεωρούνται αυτονόητα.

7.2 ΝΕΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

7.2.1 Διεθνοποίηση των αγορών

Οι αγορές προϊόντων, υπηρεσιών και εργασίας διεθνοποιούνται όλο και περισσότερο. Οι παραγωγοί παράγουν για τις ανάγκες και τις δυνατότητες της ζήτησης όχι ενός τόπου ή μιάς χώρας αλλά του κόσμου ολόκληρου. Οι καταναλωτές επιλέγουν μεταξύ προϊόντων από πολλές χώρες του κόσμου, ενώ συχνά το προϊόν συντίθεται από εργασίες εργαζομένων από άλλες χώρες. Τα σύνορα μεταξύ των χωρών πέφτουν. Οι αποστάσεις γεφυρώνονται με τα σύγχρονα μέσα μεταφορών και επικοινωνίας. Το κόστος της μη συμμετοχής στις διεθνείς αγορές και στο διεθνή ανταγωνισμό είναι πολλαπλάσια βαρύτερο από τις συνέπειες του ανοίγματος των χωρών και των οικονομικών δραστηριοτήτων στον ανταγωνισμό. Μιά σημαντική συνέπεια της διεθνοποίησης των αγορών είναι συχνά - όχι - πάντα η *de facto* κατάργηση δημόσιων μονοπωλίων. Η διατήρηση δημόσιων μονοπωλίων δεν είναι πλέον εφικτή σε αρκετούς τομείς. Η λογική του ανταγωνισμού διεισδύει σε όλο και περισσότερες οικονομικές περιοχές. Ιδιωτικοποίηση, απορρόθμιση, διεθνοποίηση, είναι μερικές αναπόφευκτες μορφές του. Το σύστημα απασχόλησης και η οργάνωση της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας αντιμετωπίζουν σημαντικές προκλήσεις από την εξέλιξη αυτή.

Μείωση της βιομηχανικής απασχόλησης. Αύξηση απασχόλησης στις υπηρεσίες.

Μιά δεύτερη σημαντική πρόκληση προέρχεται από τη μείωση της απασχόλησης σε βιομηχανικές δραστηριότητες. Μετά το 1970 παρατηρείται σχεδόν σ' όλες τις αναπτυγμένες χώρες σημαντική μείωση στον τομέα αυτό. Μείωση που θυμίζει τη συρρίκνωση της αγροτικής απασχόλησης με την πρόοδο της βιομηχανικής επανάστασης. Νέες θέσεις δημιουργούνται κύρια στις υπηρεσίες. Το επίπεδο δεξιοτήτων των νέων θέσεων καθώς και ο τρόπος χρηματοδότησης ιδιωτικός ή δημόσιος διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

Ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία.

Το σύστημα απασχόλησης και οργάνωσης της εργασίας οφείλει να απαντήσει σε μία τρίτη πρόκληση. Η παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών ενσωματώνει με επιταχυνόμενους ρυθμούς νέες τεχνολογίες πληροφορικής, επικοινωνιών, γενετικής, τεχνολογίας πρώτων υλών. Η παραγωγική διαδικασία αναζητεί νέα οργανωτικά σχήματα, που θα επιτρέψουν την καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών. Νέα προϊόντα επινοούνται, τα παλιά ξανασχεδιάζονται για να αξιοποιηθούν στο έπακρο αυτές οι δυνατότητες. Αν σε προηγούμενες περιόδους δόθηκε έμφαση σε πάγιες εγκαταστάσεις που υποκαθιστούσαν την ανθρώπινη με μηχανική δύναμη, τώρα δίδεται έμφαση στην παραγωγή, διάδοση, χρήση γνώσης, πληροφορίας και άλλων άυλων πόρων. Η τεχνητή νοημοσύνη υποκαθιστά μέρος της ανθρώπινης νοητικής λειτουργίας. Ο βαθμός ανάπτυξης δε μετριέται πια σε ιππο-δύναμη. Κρίνεται από την ταχύτητα επεξεργασίας πληροφοριών και την ικανότητα του λογισμικού.

Είσοδος των γυναικών

Η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας αυξάνει συνεχώς. Η μεταβολή των συνθηκών εργασίας (όλο και λιγότερο απαραίτητη η μυϊκή δύναμη), η μείωση του χρόνου εργασίας, η αποδοχή της γυναίκας ως ισότιμης, οι προσδοκίες των ίδιων των γυναικών που ασφυκτιούν στον παραδοσιακό ρόλο της μητέρας και της συζύγου ή της ερωμένης αλλά και η πίεση να

ανταποκριθούν στα νέα πρότυπα κατανάλωσης οδήγησε στην έξοδο της γυναίκας από τη σφαίρα της οικογένειας και στην μαζική είσοδο στην αγορά εργασίας. Το σύστημα απασχόλησης αλλά και η κοινωνική πολιτική προσανατολισμένα στο δεδομένο της βιοποριστικής εργασίας ως "έμφυτης" ανδρικής ιδιότητας δεν προσφέρει σχήματα που να ανταποκρίνονται στην ιδιαιτερότητα των διακυμάνσεων του "κύκλου ζωής" των γυναικών. Διπλή επιβάρυνση η επιστροφή στην κουζίνα είναι οι βασικές επιλογές που προσφέρονται. Η ανταπόκριση στην αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών είναι η τρίτη πρόκληση για το σύστημα απασχόλησης και οργάνωσης της εργασίας.

Μεταβολή των προσδοκιών έναντι της εργασίας.

Η συμμετοχή στην εργασιακή ζωή με σχέση μισθωτής εργασίας είναι συχνά αποτέλεσμα της ωμής οικονομικής βίας για την εξασφάλιση των μέσων βιοπορισμού. Αντίστοιχα περιορισμένες και προσανατολισμένες ήταν και οι προσδοκίες από την εργασία. Η ευημερία που σ' ένα βαθμό κατακτήθηκε μεταπολεμικά στις αναπτυγμένες χώρες επιτρέπει σε όλο και περισσότερους να έχουν προσδοκίες άλλης ποιότητας από τη συμμετοχή τους στην εργασιακή ζωή. Η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, η ταύτιση με το αποτέλεσμα και τη διαδικασία της εργασίας, ο αυτοκαθορισμός και η ισότιμη συμμετοχή στην ομάδα, η αναζήτηση ισορροπίας μεταξύ βιοτικού κόσμου και του κόσμου της εργασίας είναι νέες μεταυλιστικές αξίες. Η εργασία δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως βιοποριστική δραστηριότητα αλλά ως δραστηριότητα από την οποία προσδοκάται να δίνει νόημα στην ύπαρξη όσο και η συμμετοχή σε άλλες βιοτικές δραστηριότητες. Οι νέες προσδοκίες πιέζουν σοβαρά το σύστημα απασχόλησης για αναδιοργάνωση και ανταπόκριση.

Ελλάδα και σύστημα απασχόλησης

Χαρακτηριστικά κατανομής του ανθρώπινου δυναμικού.

Ο τρόπος οργάνωσης, καταμερισμού, υλοποίησης και ανταμοιβής της απασχόλησης όπως έχει αποκρυσταλλωθεί από κοινωνικές, πολιτικές, νομικές διευθετήσεις στην Ελλάδα δεν μπορεί να αγνοεί τις προκλήσεις που αναφέρθηκαν. Ομως πρέπει να απαντήσει ξεκινώντας από μία άλλη πραγματικότητα από ότι άλλες χώρες. Ενα σημαντικό μέρος του ανθρώπινου δυναμικού απασχολείται σε αγροτικές ή μεικτές δραστηριότητες (αγροτοτουριστικές π.χ.).

Στο δημόσιο τομέα απασχολείται σημαντικό μέρος του ανθρώπινου δυναμικού. Η διαφορά έναντι άλλων χωρών δεν εντοπίζεται μόνο στην ποσοτική διάσταση αλλά και στο είδος των υπηρεσιών που προσφέρουν. Κύρια γραφειοκρατικές, λόγω αναχρονιστικής ανορθολογικής οργάνωσης και λιγότερο κοινωνικές υπηρεσίες. Υπάρχει μεγάλος αριθμός αυτοαπασχολούμενων. Στις βιομηχανικές δραστηριότητες παρατηρείται σταθερότητα του αριθμού των απασχολούμενων αλλά σε μεγέθη μικρά. Στις υπηρεσίες με κέντρο βάρους το δημόσιο και τον τουρισμό απασχολείται σημαντικό κομμάτι του ανθρώπινου δυναμικού. Η συμμετοχή των γυναικών και των νέων στην αγορά εργασίας είναι μικρότερη από ότι στις Ευρωπαϊκές χώρες.

7.3 Τρία Διλήμματα

Δίλημμα : Κρατισμός ή Κοινωνικός Διάλογος στη διαχείριση της εργατικής πολιτικής.

Ο έντονος κρατισμός της ελληνικής κοινωνίας σφραγίζει και το σύστημα διαχείρισης της εργατικής πολιτικής. Το υπερτροφικό Κράτος ως εργοδότης μεγάλου μέρους του εργατικού δυναμικού θέτει όρους εργασίας και αμοιβές, δημιουργεί ήθος εργασιακό και στάσεις που αντανakλούν συνολικά στο σύστημα εργασιακών σχέσεων. Ως νομοθέτης χρησιμοποίησε τακτικά τη νομοθετική εξουσία για να ορίσει συχνά μέχρι λεπτομέρειας τον τρόπο οργάνωσης των οργανώσεων των εργαζομένων. Ως δικαστική εξουσία ανέλαβε στο παρελθόν το βάρος της επίλυσης των συλλογικών διαφορών. Ως εκτελεστική εξουσία ελέγχει σημαντικούς θεσμούς και πόρους -ΟΑΕΔ, Εργατική Εστία, ΙΚΑ- που παρότι προέρχονται από εργοδότες και εργαζόμενους δεν διαχειρίζονται από αυτούς. Το δίλημμα κρατισμός ή κοινωνικός διάλογος στη διαχείριση της εργατικής πολιτικής τίθεται σε όλα τα πεδία. Σε μερικά ήδη έχει απαντηθεί. Η επίλυση των συγκρούσεων συμφερόντων επανήλθε στην αρμοδιότητα των κοινωνικών οργανώσεων. Ο ΟΜΕΔ αποτελεί το θεσμό που υλοποιεί τη νέα φιλοσοφία. Η επίλυση ευρύτερων συγκρούσεων συμφερόντων σε εθνικό επίπεδο αποκτά ένα νέο Forum. Η ΟΚΕ φιλοδοξεί να αποτελέσει το θεσμό εντός του οποίου θ' αναπτυχθεί ο διάλογος αυτός. Στο πεδίο της διαχείρισης της εργατικής πολιτικής το δίλημμα δεν έχει ακόμα απαντηθεί. Η επιβίωση του κρατισμού -που αντικαθρεπτίζεται στον τρόπο επιλογής των διοικήσεων των σημαντικών οργανισμών- ΟΑΕΔ, Εργατική Εστία, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, κ.ά.- και έρχεται σε αντίθεση με τη διεθνή πρακτική. Οδηγεί σε προφανή και διαπιστωμένη ανεπάρκεια διαχείρισης. Κάθε καθυστέρηση στη μετάβαση σ' ένα άλλο καθεστώς διαχείρισης της εργατικής πολιτικής με αποφασιστική συμμετοχή των κοινωνικών οργανώσεων παρατείνει την επιβίωση ανορθολογικών πολιτικών, την ανορθολογική διάταξη ανθρώπινων και οργανωτικών πόρων. Διαιωνίζει τη σπατάλη πολύτιμου ανθρώπινου κεφαλαίου. Στερεί προοπτικές, ευκαιρίες διεξόδους στις γενιές που έρχονται.

Κομματική επιλεκτικότητα ή πολιτικές καθολικής ανάπτυξης ανθρώπινου κεφαλαίου.

Ο μεταπολεμικός προσανατολισμός της κρατικής πολιτικής στη συμπίεση της εργατικής αμοιβής ώστε να υπάρξει μία αναγκαία προϋπόθεση για τη στρατηγική της ανάπτυξης υπό κρατική προστασία προσανατόλισε την εργατική πολιτική και τους θεσμούς άσκησης της αντίστοιχα. Η καταστολή ή η απορρόφηση των κραδασμών από συγκρούσεις ήταν οι πρωταρχικοί στόχοι της ακολουθούμενης εργατικής πολιτικής.

Μετά το άνοιγμα του πολιτικού συστήματος από μονοκομματικό σε πολυκομματική δημοκρατία προστέθηκε και ο στόχος της εξυπηρέτησης των συμφερόντων των κομματικών πελατειών. Ως ένα βαθμό - και ακολουθώντας κομματική επιλεκτικότητα - λειτούργησε αντισταθμιστικά στις οικονομικές πολιτικές. Τα βασικά όργανα άσκησης εργατικής πολιτικής, Υπ. Εργασίας, ΟΑΕΔ, Εργατική Εστία, Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας στο βαθμό που λειτούργησαν παρήγαγαν αποτελέσματα στο πεδίο της εξυπηρέτησης κομματικών ή προσωπικών πελατειών. Δεν έχει ακόμα διαφανεί με καθαρότητα πως η εργατική πολιτική και οι θεσμοί στους οποίους έχει αποκρυσταλλωθεί αποτελούν στοιχείο μιάς στρατηγικής παρωχημένης. Στην κοινωνία της γνώσης, της πληροφορίας, των άυλων επενδύσεων το ανθρώπινο κεφάλαιο θα δίνει μακροπρόθεσμα το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε επιχειρήσεις και σε οικονομίες. Ο αποπροσανατολισμός της εργατικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου πρέπει να αποτελέσει κεντρικό προγραμματισμό στόχο κάθε προσπάθεια εκσυγχρονισμού της Ελληνικής Κοινωνίας και οικονομίας. Τα συμφέροντα που έχουν επενδυθεί στη στρατηγική της κομματικής επιλεκτικότητας και έχουν δικαιωθεί γύρω από τους θεσμούς άσκησης εργατικής πολιτικής αποτελούν την κρίσιμη αντίσταση που πρέπει να

καμφθεί. Αυτό αποτελεί μία πρώτη αναγκαία αλλά όχι επαρκή προϋπόθεση. Η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου ως πρωταρχικός στόχος προϋποθέτει αναδιοργάνωση των θεσμών άσκησης εργατικής πολιτικής. Η υπέρβαση του επιλεκτικού κομματικού χαρακτήρα τόσο των μέτρων της πολιτικής όσο και της δόμησης και διοίκησης των οργάνων άσκησης της πολιτικής απλώς απελευθερώνει μόνο το πεδίο αυτό από αγκυλώσεις. Η επινόηση και εφαρμογή πολιτικών ανάπτυξης ανθρώπινου κεφαλαίου με επιτυχία είναι αγώνας με αβέβαιη έκβαση.

Οι εργασιακές σχέσεις στο Δημόσιο Τομέα : Βάθρο των πελατειακών σχέσεων ή απαραίτητων συλλογικών αγαθών. Ευέλικτες μονάδες παραγωγής.

Οι εργασιακές σχέσεις στο δημόσιο τομέα (δημόσιο και δημόσιες επιχειρήσεις με οποιαδήποτε μορφή) υπακούουν σε διαφορετικό καθεστώς ρύθμισης έναντι των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα. Όλες οι παράμετροι -το ύψος της δημόσιας απασχόλησης, η επιλογή του προσωπικού, η χρονική στιγμή των προσλήψεων, τα προσόντα, ο μισθός, ο βαθμός, η διάταξη του προσωπικού, ο τρόπος οργάνωσης και συλλογικής δράσης διαμορφώνονται από τη λογική της "πολιτικής αγοράς". Η απασχόληση και η μισθοδοσία από το Δημόσιο είναι αγαθό που κατανέμεται επιλεκτικά μέσω της πολιτικής αγοράς σε όσους έχουν το απαραίτητο πολιτικό κεφάλαιο για να το αποκτήσουν. Η δημόσια απασχόληση και οι εργασιακές σχέσεις δεν είναι προσανατολισμένη στις ανάγκες της ζήτησης.

Δεν είναι η προσδοκώμενη εργασιακή επίδοση η αιτία και το κύριο αντάλλαγμα της απασχόλησης αλλά η διαπραγματευτική ισχύς στην "πολιτική αγορά". Η βαθιά αναδιοργάνωση των εργασιακών σχέσεων στο δημόσιο τομέα είναι η προϋπόθεση για να αποφευχθεί η αργόσυρτη παρακμή, η δικαιολόγηση της ύπαρξης του Δημοσίου ως φορέα παροχής συλλογικών αγαθών και όχι ως φέουδο πελατειακών ή συντεχνιακών λογικών που εν τέλει εμφανίζονται υπέρμαχοι του δημόσιου χαρακτήρα ενώ αποτελούν ιδιωτικοποίηση που δεν ομολογείται.

Οι προσλήψεις, ο αριθμός του προσωπικού κάθε οργανισμού αλλά και συνολικά του Δημοσίου Τομέα, η ασφάλεια της σχέσης εργασίας, η μισθολογική και βαθμολογική εξέλιξη, η συλλογική οργάνωση και τα συλλογικά δικαιώματα (διαπραγμάτευση και συλλογικές συμβάσεις) πρέπει να γίνονται με τρόπο που να διασφαλίζει την παροχή των συλλογικών αγαθών που θεωρούνται απαραίτητα από την Ελληνική Κοινωνία. Ο περιορισμός του κομματισμού, του συντεχνιασμού, του ισοπεδωτισμού, η αντικειμενική αξιολόγηση της εργατικής επίδοσης και η αντίστοιχη μισθολογική και βαθμολογική επιβράβευση φαίνονται δυσπρόσιτα. Είναι όμως αναγκαία επιλογή για όσους θέλουν η χώρα να αποφύγει την αργόσυρτη παρακμή, την διαρκή διεθνή υποβάθμιση, τον μαρασμό και τη στέρηση ευκαιριών ζωής για τις γενιές που έρχονται.

7.4 Πολιτική για την κατάρτιση

Μια άλλη πτυχή του Κοινωνικού Ιστού Ασφάλειας είναι η κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, είτε για να συνεχίσουν οι εργαζόμενοι να απασχολούνται σε επιχειρήσεις που αλλάζουν την τεχνολογία τους, είτε για να αυξήσουν τις ευκαιρίες επανένταξης σε περίπτωση ανεργίας.

Η αναντιστοιχία μεταξύ των προσφερομένων ευκαιριών απασχόλησης και έγκαιρης απόκτησης της ειδικότητας, είναι ο κρίσιμος παράγοντας που μπορεί να μετατρέψει την έλλειψη εργασίας ή την προσωρινή απώλεια θέσεων εργασίας σε μόνιμη παγίδα ανεργίας και αποκλεισμού. Θέσεις εργασίας υπάρχουν. Αλλά όσοι τις ζητούν δεν έχουν τις νέες και διαφορετικές δεξιότητες που απαιτούνται. Παραμένουν για αυτό άνεργοι.

Το νέο περιεχόμενο των ειδικεύσεων που απαιτείται πρέπει να συνδυάζεται πολλές φορές και με νέες μορφές παροχής της εργασίας. Σήμερα δημιουργούνται ευέλικτες μορφές εργασίας, όπως η μερική απασχόληση, η τηλεργασία, οι μικρές υπεργολαβικές επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας, καθώς και η αυτοαπασχόληση, με την οποία τα άτομα προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Οι παράγοντες αυτοί δεν οδηγούν μόνο σε μεταβολή του αριθμού των απασχολούμενων. Δεδομένου ότι σε ένα μεγάλο μέρος οι νέες ανάγκες εργασίας καλύπτονται από τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης υψηλών τεχνολογικών απαιτήσεων, αναπτύσσεται μια δυναμική διαμόρφωσης δύο διακριτών στρωμάτων στην αγορά εργασίας. Από τη μιά μεριά, δημιουργείται μια κατηγορία εργαζομένων που είναι θεσμικά ευέλικτη και τεχνολογικά προηγμένη. Από την άλλη, ένα παραδοσιακό εργατικό δυναμικό αδυνατεί να παρακολουθήσει τις τεχνολογικές εξελίξεις και υφίσταται συνεχώς τον κίνδυνο να τεθεί εκτός απασχόλησης όταν υπάρξει η ανάγκη αναδιάταξης της επιχείρησης. Οι συνέπειες δεν περιορίζονται μόνο στην ανεργία στην οποία μπορεί να βρεθεί ένα άτομο. Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την κοινωνική περιθωριοποίηση όσων δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την τεχνολογική εξέλιξη.

Πως αντιδρά κανείς σε αυτή τη δυναμική; Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος είναι η αναβάθμιση της ποιότητας και η επέκταση των δυνατοτήτων πρόσβασης στην εκπαίδευση. Η διαμόρφωση μίας ευέλικτης διαδικασίας κατάρτισης που θα διευκολύνει την διαρκή <τεχνολογική ένταξη> των διαφόρων στρωμάτων θα πρέπει να αποτελέσει ένα συνεχές μέλημα μιας αναπτυξιακής πολιτικής. Σκοπός θα είναι η επιτάχυνση της εργασιακής ένταξης των νέων και όσων εγκαταλείπουν τις παραδοσιακές απασχολήσεις, η μείωση των φαινομένων μόνιμης ανεργίας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η κατάρτιση δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται ως μηχανισμός συμπληρωματικής αποζημίωσης σε όσους χάνουν την δουλειά τους όταν κλείνει μια επιχείρηση ή περιορίζει το προσωπικό της. Πρέπει να είναι θεσμός που διευρύνει τις γνώσεις και τις δεξιότητες των ατόμων, όταν ακόμα βρίσκονται στην παραγωγική διαδικασία. Ετσι θα είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της νέας τεχνολογίας που εισάγει η επιχείρηση, είτε να ανταποκριθούν γρήγορα στην ζήτηση των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργούνται σε άλλες επιχειρήσεις.

Ο μεγαλύτερος εχθρός της απασχόλησης δεν είναι η νέα τεχνολογία και η αναδιάταξη των επιχειρήσεων. Είναι η παραμέληση της έγκαιρης προσαρμογής των ικανοτήτων και γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες απαιτήσεις. Για να αποφύγουμε αυτό τον κίνδυνο πρέπει ο <Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας> να εξασφαλίζει:

1. Έγκαιρη κατάρτιση, ώστε οι δεξιότητες να έχουν ήδη αποκτηθεί όταν φθάσει να εισαχθεί η νέα τεχνολογία και να μην αφήνονται να δημιουργούνται χρονικές υστερήσεις.
2. Ευέλικτη κατάρτιση, ώστε να μπορεί ο εργαζόμενος να προσαρμόζεται εύκολα στις νέες διαφοροποιήσεις που θα προκύπτουν.
3. Δημιουργία της κατάλληλης θεσμικής και τεχνικής υποδομής, για την παροχή των νέων μορφών απασχόλησης, ιδιαίτερα στον τομέα της πληροφορικής.

Εάν πετύχουμε αυτούς τους στόχους, τότε η κοινωνική πολιτική δεν θα είναι το συνειδησιακό καταφύγιο μιας ανορθολογικής ανάπτυξης που θέλει να κρύψει τα ελαττώματά της. Θα είναι συστατικό στοιχείο της διαδικασίας ευημερίας, εξίσου απαραίτητο όσο και οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης.

7.5 Πολιτική για την μετανάστευση

Η ελληνική κοινωνία τίθεται προ προβλημάτων πρωτόγνωρων που επιζητούν νέες επεξεργασίες και λύσεις. Η πολιτική μετανάστευσης δεν αποσκοπεί μόνο στην άρση και επίλυση κοινωνικών εντάσεων και συγκρούσεων, δεν είναι μία πολιτική διευθέτησης προβλημάτων. Είναι μέτρο της συνοχής και του ανθρωπισμού, της δημοκρατικότητας και της ικανότητας ανανέωσης ενός κοινωνικού σχηματισμού. Η πολιτισμική πολλαπλότητα συνιστά μεν πηγή εντάσεων μεταξύ των μεταναστευτικών μειονοτήτων και του κύριου κοινωνικού κορμού των Ελλήνων/ημεδαπών αλλά ταυτόχρονα εμπεριέχει τις δυνάμεις εμπλουτισμού της κοινωνίας και της οικονομίας.

Η πολιτική μετανάστευσης πρέπει να διέπεται/να ελαύνεται από τις ακόλουθες αρχές:

- α) Την καταπολέμηση του ρατσισμού και της περιθωριοποίησης αλλά και -αντίστοιχα - την αξιοποίηση από την κοινωνία υποδοχής των ιδιοτήτων, δυνατοτήτων και δεξιοτήτων των μεταναστών προϋποθέτει την καταπολέμηση της εκμετάλλευσης της εργατικής τους δύναμης.
- β) Την διασφάλιση ίσης φροντίδας και σεβασμού για τους μετανάστες στα πλαίσια της κοινότητας στην οποία ζούν. Καταπολέμηση του ρατσισμού, κυρίως αυτού που εκφράζεται από φορείς εξουσίας και ΜΜΕ. Λήψη μέτρων θεσμικού/ νομοθετικού, διοικητικού και κοινωνικού χαρακτήρα για την άρση και αποφυγή διακρίσεων εις βάρος μεμονωμένων ατόμων και συνόλων.
- γ) Την διασφάλιση του δικαιώματος του κάθε ανθρώπου να συμμετέχει -στα πλαίσια της συνταγματικής τάξης- στον ιδιαίτερο πολιτισμό του. Πρέπει να αποκλειστεί ο "κίνδυνος τεμαχισμού της κοινωνίας σε πολιτισμούς και υποπολιτισμούς".

Η οργάνωση της νόμιμης παρουσίας και εργασίας των μεταναστών είναι ουσιώδης όρος για οποιαδήποτε πολιτική, καθώς οι διάφορες μορφές εκμετάλλευσης των μεταναστών αναπτύσσονται συνήθως στο περιθώριο της νομιμότητας. Η υποστήριξη της οργάνωσής τους, ώστε τα προβλήματά τους να εκφράζονται και να συζητούνται στα πλαίσια θεσμοθετημένων ομάδων και διαδικασιών είναι μία εξίσου σημαντική προϋπόθεση. Η δημιουργία υπηρεσιών και μηχανισμών υποστήριξης και ένταξης στην ελληνική κοινωνία είναι απαραίτητη αλλά θα πρέπει να ληφθεί πρόνοια ώστε να μην κατασπαταληθούν πόροι για να δημιουργηθούν νέες γραφειοκρατικές υπηρεσίες. Μία τελευταία παρατήρηση αφορά στον κίνδυνο να "χρησιμοποιούνται" ομάδες μεταναστών και κυρίως παλινοστούντων (ακόμη και αν αυτή η χρησιμοποίηση περιβάλλεται το μανδύα της πρόνοιας) για σκοπούς που δεν σχετίζονται άμεσα ή και καθόλου με τα βιοτικά προβλήματα που οι ομάδες αυτές αντιμετωπίζουν. Η χάραξη του μέλλοντος αυτών των ομάδων ερήμην των ιδίων και των αναγκών τους είναι ο ασφαλέστερος δρόμος για την περιθωριοποίησή τους.

Επισημαίνεται τέλος ότι παρά το γεγονός ότι αφετηρία μας είναι τα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας η πολιτική για τους Έλληνες μετανάστες. Είναι σαφές ότι οι μετανάστες αυτοί δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται πλέον ως πηγή συναλλάγματος. Τόσο στα πλαίσια της αξιοποίησης του εθνικού αυτού (ανθρωπίνου) κεφαλαίου όσο και υπό το πρίσμα της προετοιμασίας μιας ομαλής, μελλοντικής παλινόσθησης η ελληνική πολιτική πρέπει να απεμπλακεί από τη αποσπασματική πολιτιστική και εκπαιδευτική πολιτική, τη λογική των φορολογικών ατελειών και την αντιμετώπιση των μεταναστών ως μίας πρόσθετης δεξαμενής ψήφων.

Ζητούμενα είναι:

- η αδιάλειπτη πολιτιστική παρέμβαση, απαλλαγμένη από φολκλορ και προσανατολισμένη στις κοινωνίες στις οποίες ζούν οι Έλληνες μετανάστες,
- η δημιουργία ενός "κοινωνικού κεφαλαίου" για την υποστήριξη των μεταναστών/παλινοστούντων,
- η εκπόνηση μιας στρατηγικής για τη συστηματική αξιοποίηση και επένδυση των μεταναστευτικών κεφαλαίων και
- η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού στη βάση της αμοιβαιότητας και της αλληλεγγύης.

8.ΥΓΕΙΑ

- ΠΡΟΛΗΨΗ
- νεα επιδημιολογικά δεδομένα
- προσαρμογή δυναμικού (άψυχου και έμψυχου)
- Χρηματοδότηση
- Αποτελεσματικότητα-Ελεγχος κόστους

9.ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

4.4 Παιδεία-εκπαίδευση

Η παιδεία και το εκπαιδευτικό σύστημα που θα την υποστηρίξει, είναι αναγκαία προϋπόθεση τόσο για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας όσο και για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του κάθε πολίτη.

Είναι επομένως απαραίτητο η πολιτεία να φροντίσει ώστε η ζητούμενη παιδεία να είναι διαθέσιμη για τα μέλη της κοινωνίας. Επιθυμία και στόχος του κοινωνικού κράτους είναι η διαθεσιμότητα αυτή να είναι ανοικτή με ίσους όρους σε όλους τους πολίτες. Το κύριο μέσο για να επιτευχθεί αυτό είναι η δωρεάν παροχή δημόσιας εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Κατά περίπτωση θα παρέχεται δωρεάν ή θα επιχορηγείται η εκπαίδευση άλλων μορφών (επιμόρφωση, "Λαϊκά Πανεπιστήμια", κλπ).

Είναι κατανοητό ότι η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης, συμβάλλει αλλά δεν εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην παιδεία, αφού "κληρονομημένες ανισότητες" (κυρίως οικονομικές και κοινωνικές) ουσιαστικά δημιουργούν διαφορετικά σημεία εκκίνησης για το κάθε άτομο και διαφορετικές δυνατότητες πρόσβασης. Το κοινωνικό κράτος καλείται να αμβλύνει αυτές τις διαφορές με μια σειρά από παρεμβάσεις - παροχές. Τέτοιες παροχές είναι η σίτιση, η στέγαση, το εκπαιδευτικό υλικό (βιβλία κ.α.), τα δάνεια, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, οι μεταφορές. Πρέπει να επανεξετασθεί, υπό το πρίσμα του κατά πόσο συμβάλλουν στην άμβλυνση των ανισοτήτων, ο τρόπος (πολλές φορές ισοπεδοτικός) και τα κριτήρια επιλογής (π.χ. φορολογική δήλωση γονέων) των παροχών αυτών. Πρέπει επίσης να αναζητηθούν πιθανές νέες μορφές κρατικής παρέμβασης με αυτό τον στόχο.

10. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ

10.1 Ναρκωτικά και εγκληματικότητα

Το πρόβλημα των ναρκωτικών οξύνεται συνεχώς τα τελευταία χρόνια και μάλιστα μέσα σε ένα καθεστώς εκτεταμένης ποινικής καταστολής. Η αντίληψη ότι τα αίτια του φαινομένου βρίσκονται στην ανεπαρκή αστυνόμευση δεν ικανοποιεί πλέον. Η κρατούσα πολιτική οικοδομείται στις

προκαταλήψεις και τις φοβίες της κοινής γνώμης. Λείπει ένας υπεύθυνος και ανοικτός κοινωνικός διάλογος για τα πραγματικά αίτια του φαινομένου.

Η πολιτική της άμετρης ποινικής καταστολής που εφαρμόζεται λειτουργεί ως συγκάλυψη και συχνά ως πρόσχημα της απουσίας ενός κοινωνικού κράτους στο μεγαλύτερο σήμερα κοινωνικό πρόβλημα. Οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών εξακολουθούν να θεωρούνται ποινικοί παραβάτες και να ρίχνονται ουσιαστικά στο ίδιο καζάνι με τους εμπόρους ναρκωτικών. Ένα σημαντικό τμήμα από αυτούς οδηγείται στην κοινωνική απομόνωση και την περιθωριοποίηση. Με τον ποινικό στιγματισμό και την εξάρτηση του χρήστη από τους εμπόρους των ναρκωτικών δεν μπορεί να υπάρξει ενεργοποίηση και ουσιαστικοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων του για προστασία από τα ναρκωτικά, καθώς διασαλεύεται το απαραίτητο για την παροχή θεραπευτικής υποστήριξης και πρόνοιας κλίμα εμπιστοσύνης.

Δεν πρέπει εξάλλου να παραβλέπουμε ότι ένα σημαντικό μέρος των θλιβερών επιπτώσεων του φαινομένου δεν είναι αιτία αλλά αποτέλεσμα της εφαρμοζόμενης πολιτικής.

Το θέμα των ναρκωτικών δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πεδίο επιβολής μιας υποτιθέμενα κυρίαρχης ηθικής τάσης. Αντίθετα, η λύση του πρέπει να διαγράφεται με ορθολογικές και ρεαλιστικές προσεγγίσεις, συνείδηση των δυνατοτήτων δράσης και διαφανή επιχειρήματα. Ως άξονα οφείλει να έχει την προστασία της προσωπικότητας και της υγείας των πολιτών.

Θέσεις μιας άλλης πολιτικής για τα ναρκωτικά

1. Αποποινικοποίηση της απλής χρήσης και της κατοχής μικρής για προσωπική χρήση προοριζόμενης ποσότητας, είτε πρόκειται για μαλακά είτε για σκληρά ναρκωτικά. Η κηδεμόνευση του πολίτη στις προσωπικές επιλογές είναι ασυμβίβαστη με το Σύνταγμα που αναγνωρίζει στον καθένα το δικαίωμα της αυτοπροβολής. Η αντιμετώπιση του προβλήματος βρίσκεται στην καταστολή των κινήτρων που δημιουργούν την παραγορά και αυτό προϋποθέτει μία βαθμιαία απομάκρυνση από την λογική της ποινικής καταστολής, το πρόβλημα των ναρκωτικών είναι κατ'εξοχήν πρόβλημα κοινωνικής πρόνοιας.
2. Η ανάληψη της κοινωνικής ευθύνης της από την πολιτεία. Ενημέρωση και δημιουργία συνθηκών για τους χρήστες σκληρών ναρκωτικών που θα μειώσουν τους κινδύνους για την υγεία τους καθώς και την λήψη μέτρων για την κοινωνική τους επανένταξη. Σ' αυτή την πολιτική εντάσσεται η χορήγηση υποκαταστάτων ή υπό αυστηρές προϋποθέσεις και ναρκωτικών ουσιών. Παροχή ουσιαστικών και προσιτών δυνατοτήτων εθελοντικής θεραπείας των εξαρτημένων. Αναγκαία είναι η ίδρυση και στήριξη θεραπευτικών κοινοτήτων που θα παράσχουν την κατάλληλη θεραπευτική υποστήριξη.
3. Η χρήση των ναρκωτικών ουσιών οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό στην ανάγκη διαφυγής από τις αλλοτριωτικές και περιοριστικές συνθήκες της πραγματικότητας. Απελευθέρωση από αυτή την ανάγκη σημαίνει για να στραφούμε στα κοινωνικά προβλήματα των ανθρώπων, και ιδίως της νέας γενιάς, και να σχεδιάσουμε μία κοινωνία πιο ανοικτή, πιο ειλικρινή και πιο ανθρώπινη. Μια κοινωνία, όπου οι άνθρωποι δεν θα νιώθουν την ανάγκη να ξεφύγουν, αλλά την ανάγκη να ζήσουν και να συμμετάσχουν ενεργά σε αυτή.

Η εγκληματικότητα, η συνειδητή παράβαση των κανόνων της κοινωνία είναι μια ακραία μορφή κοινωνικής αλλοτρίωσης. Πέρα όμως της σημασίας της για το υποκείμενο της ενέργειας, αυτόν που θέτει εαυτόν εκτός κοινωνίας, έχει επιπτώσεις και στην οικονομία συνολικά, ενισχύοντας

τις τάσεις για εξατομίκευση, ιδιώτευση προστασία της οικογενειακής μονάδας κατά του έξω κόσμου. Η κοινωνία έξω από την οικογένεια δεν είναι αυτό που δίδει νόημα στην κοινωνική ζωή, αλλά αντίθετα κάτι εναντίον του οποίου πρέπει να υψωθούν τείχη και να αντιταθούν άμυνες.

Συνεπώς, η κρατική πολιτική πρέπει να χαράξει τον δρόμο της μεταξύ της πρόνοιας για την απότρεψη του εγκλήματος και της προστασίας του πολίτη από τα αποτελέσματα της εγκληματικότητας.

11. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

11.1 Καθημερινές ανάγκες και προστασία των καταναλωτών

Η ανταπόκριση στις προσδοκίες των πολιτών προϋποθέτει και μία πολιτική που να βρίσκεται πύο κοντά στα καθημερινά τους προβλήματα. Η διασφάλιση της ποιότητας ζωής τους, της υγείας, η διαφύλαξη του περιβάλλοντος, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν ως καταναλωτές είναι θέματα που ευαισθητοποιούν τον πολίτη και αφυπνίζουν το ενδιαφέρον του για τη συλλογική δράση. Η αδυναμία να προσφέρουμε λύση στα καθημερινά αυτά προβλήματα ενισχύει τη δυσπιστία του απέναντι στην πολιτεία και του δημιουργεί το αίσθημα ότι είναι υποτελής αυθαίρετων και ανεξέλεγκτων καταστάσεων.

Η ικανοποίηση των δικαιωμάτων του πολίτη που αναφέρονται στις καθημερινές του ανάγκες εξειδικεύεται συχνά σε πολλά μικρά δικαιώματα ή, όπως έχει επικρατήσει να αποκαλούνται, "δικαιώματα της καθημερινής ζωής". Η ουσιαστική δυνατότητα συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή, η πρόσβαση στις πληροφορίες, το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον, οι δυνατότητες άθλησης, συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής υποστήριξης σε πρόσωπα με ειδικές ανάγκες, η ενημέρωση των καταναλωτών για τα δρώμενα στην αγορά ώστε να ενισχυθεί η θέση τους μέσα σε αυτή, έχουν ως επίκεντρο τον άνθρωπο στην καθημερινή του διάσταση.

Η πολιτεία είναι υποχρεωμένη να λάβει τα αναγκαία μέτρα που θα διευκολύνουν την άσκηση των καθημερινών αυτών δικαιωμάτων. Τα μέτρα αυτά αναφέρονται σε ένα ευρύ πεδίο θεμάτων. Η προώθησή τους προϋποθέτει τη σύμπραξη της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης. Πολλά από τα παραπάνω προβλήματα είναι συχνά αδύνατον για λόγους που συνδέονται τόσο με τις δυνατότητες κρατικής υποστήριξης, όσο και με την εξέλιξη της σύγχρονης κοινωνίας να επιλυθούν ικανοποιητικά χωρίς την ενεργοποίηση των ίδιων των πολιτών. Βασικό χρέος της Πολιτείας είναι επομένως να δημιουργήσει τους θεσμικούς εκείνους όρους που θα αξιοποιούν την πρωτοβουλία των πολιτών και των τοπικών κοινωνιών στην αποτελεσματικότερη διασφάλιση των καθημερινών αναγκών.

Μία σημαντική πτυχή της ικανοποίησης των καθημερινών αναγκών του πολίτη και πραγμάτωσης κοινωνικής δικαιοσύνης είναι η προστασία του ως καταναλωτή. Για να κατανοήσει κανείς τη σημασία της, αρκεί να αναλογιστεί πόσο δεσπόζει η ιδιότητά μας αυτή μέσα στην καθημερινή πραγματικότητα. Οι καταναλωτές, ωστόσο, παραμένουν κοινωνικά και οικονομικά αδύναμοι απέναντι στις οργανωμένες επιχειρήσεις και δεν είναι σε θέση να διαδραματίσουν τον κυρίαρχο ρόλο που τους αρμόζει. Πίσω από την τυπική ισότητα που επιχειρούν τις συναλλαγές τους υπάρχει μία κοινωνική ανισότητα την οποία η Πολιτεία δεν μπορεί και δεν πρέπει να αγνοήσει. Έχει αντίθετα χρέος να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες που θα διασφαλίζουν τα συμφέροντα των καταναλωτών, όχι μόνο θεωρητικά αλλά και μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα.

Χρειάζεται για αυτό ο έλεγχος της αγοράς από το κράτος να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες της αγοράς ώστε να γίνει πιό αποτελεσματικός. Θα ήταν όμως λάθος και αναχρονισμός να πιστεύαμε ότι το κράτος είναι αυτοδύναμο και μπορεί να ανταπεξέλθει μόνο του στην άσκηση του ελέγχου. Η αγορά έχει διευρυνθεί και διακρίνεται από μία τεράστια διακίνηση αγαθών. Το κόστος μίας συνολικής αστυνόμευσής της είναι πλέον δυσβάσταχτο και το αποτέλεσμα αβέβαιο. Είναι αδύνατο να έχουμε εποπτεία στην πληθώρα των διακινούμενων αγαθών και να παρακολουθούμε την εξέλιξη της αγοράς χωρίς τη δραστηριοποίηση των ίδιων των καταναλωτών. Χρειάζονται νέες μορφές ελέγχου της για να διασφαλιστούν τα συμφέροντα των καταναλωτών, μορφές που θα προκύψουν μέσα από την αυτοοργάνωση και ισχυροποίηση των ίδιων των καταναλωτών. Χρειάζεται για αυτό μία πολιτική που θα συμβάλλει στην ουσιαστική κατάκτηση και αξιοποίηση των θεσμικών εγγυήσεων που εισήχθησαν σε νομοθετικό επίπεδο τον τελευταίο χρόνο και στον περαιτέρω εμπλουτισμό του θεσμικού οπλοστασίου για την προστασία των καταναλωτών μπορεί να είναι καθοριστική.

12. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

12.1 Πολιτική και πόλεις

A. Τα κύρια προβλήματα και οι πηγές τους

I. Τα κύρια προβλήματα είναι τα εξής:

1. Η ιδιοποίηση των ωφελειών που προκύπτουν από δράσεις της πολιτείας: άτομα και επιχειρήσεις πραγματοποιούν κέρδη που δεν προέρχονται από τη δράση τους (π.χ. κάρπωση των θετικών οικονομιών αστικοποίησης, που προσπαθούν να συλλάβουν οι εισφορές με την ένταξη στο σχέδιο πόλεως, που ισχύουν όμως μόνο στις επεκτάσεις του σχεδίου).

2. Η τάση παραγωγικών και οικιστικών δραστηριοτήτων να μεταθέτουν στο κοινωνικό σύνολο τα κόστη της λειτουργίας τους (π.χ. μέσω της χρήσης ή της καταπάτησης των κοινοχρήστων χώρων, της ρύπανσης του περιβάλλοντος κ.κ.).

II. Οι πηγές των προβλημάτων αυτών είναι οι εξής:

1. Η απουσία βάσης πληροφοριών γής (ιδιοκτησιακό καθεστώς, δυνατότητες ανάπτυξης, αξιοποίησης, προστασίας κλπ.).

2. Η αστάθεια και η ανεπάρκεια του νομοθετικού πλαισίου.

3. Η έλλειψη συντονισμού του οικονομικού και χωρικού (χωροταξικού και πολεοδομικού) σχεδιασμού.

4. Η έλλειψη προστασίας και ελέγχου στις μεταβατικές ζώνες, δηλαδή εκεί που αναπτύσσονται πιέσεις αλλαγής της χρήσης από χρήσεις χαμηλής προσόδου σε χρήσεις υψηλής προσόδου.

5. Η έλλειψη συναίνεσης και το αδύναμο πλαίσιο διαλόγου με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς.

B. Τι απαιτεί μία συνολική πολιτική για τις χρήσεις γής;

I. Η μέριμνα της πολιτείας πρέπει να οδηγηθεί σε δύο κατευθύνσεις. Αφενός πρέπει να διαφυλαχθεί ο κοινόχρηστος χαρακτήρας των κοινοχρήστων χώρων, αφετέρου πρέπει να προστατευθεί η κοινωνική πλευρά της ιδιωτικής χρήσης.

1. Η Ελλάδα είναι από τις χώρες με μεγάλη ασφάλεια όσον αφορά τη χρήση των κοινοχρήστων χώρων. Ο τρόπος ζωής και η υφή του φυσικού περιβάλλοντος επιτρέπουν την

ακώλυτη κυκλοφορία και παραμονή εκτός του οίκου σε πλατείες, αιγιάλους, πάρκα κλπ. Αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα - συστατικό του ευ ζήν - όχι μόνο δεν πρέπει να χαθεί, αλλά πρέπει και να καλλιεργηθεί.

2. Η αξία γής αποτελεί το άθροισμα δύο μεγεθών, του παρόντος δυναμικού της γής και του μελλοντικού της δυναμικού. Το μελλοντικό δυναμικό ανήκει στο κοινωνικό σύνολο αφού αφαιρεθεί η επένδυση του ιδιοκτήτη, δηλ. η αξία του έργου που αυτός εκτελεί πάνω στη γή του.

II. Για να υλοποιηθούν οι δύο ανωτέρω αρχές απαιτούνται οι εξής ενέργειες:

1. Σύνταξη του εθνικού κτηματολογίου.
2. Καθιέρωση σχεδίων ανάπτυξης που ενσωματώνουν την οικονομική και τη χωρική διάσταση συνδυάζοντας τα νομοθετημένα γενικά πολεοδομικά σχέδια και τα τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα.
3. Καθορισμός ζωνών προστασίας και ανάκτησης της γεωργικής γής.
4. Καθορισμός των μεταβατικών ζωνών. Η κοινωνικοποίηση της υπεραξίας διευρύνεται με προτεραιότητα στις μεταβατικές ζώνες.
5. Νομοθετικός χαρακτηρισμός και κατοχύρωση δασικών εκτάσεων.
6. Σταδιακή εκτίμηση της αξίας των ακινήτων στις μεταβατικές ζώνες με αντικειμενικά κατά το δυνατόν κριτήρια και κατάστρωση χαρτών αξιών γής. Ποσοστό των μελλοντικών ανατιμήσεων κατά τη μεταβίβαση των ακινήτων περιέρχεται στην πολιτεία.
7. Χωροθέτηση των δραστηριοτήτων που τείνουν να μεταθέτουν κόστη λειτουργίας στο κοινωνικό σύνολο - κυρίως των βιομηχανικών - με ταυτόχρονη κατοχύρωση, προστασία και σωστή πολεοδομική οργάνωση των σχετικών χώρων. Μπορεί να αντιμετωπισθεί και το ενδεχόμενο να επιβληθούν περιβαλλοντικοί φόροι ή να θεσμοθετηθεί η εμπορία αδειών ρύπανσης.

13. ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ-ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

13.1 Το Κοινωνικό κράτος και η Μακροοικονομία

- Ανταγωνιστικότητα και ύψος εισφορών.
- Εισφορές και ανταγωνιστικότητα
- Άλλες μορφές φορολογίας και κοινωνικό κράτος.
- Ευρωπαϊκή προσαρμογή και ύψος δαπανών κοιν. υπηρεσιών

13.2 Εσοδα της κοινωνικής ασφάλισης

- Ανάγκη προοπτικής μειώσεων των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.
- Αλληλεγγύη των ταμείων - σταδιακή ενοποίηση
- Κίνητρα πληρωμής εισφορών. Κεφαλαιοποιητικό σύστημα και σύστημα συντάξεων.

13.2 Νέες πηγές χρηματοδότησης

- Η ενεργός κοινωνία και εθελοντική προσφορά.
Ευέλικτες μορφές εργασίας.
Ελαστική συνταξιοδότηση και βοήθεια προς τους ηλικιωμένους.
- Πληρωμή για υπηρεσίες και επέκταση χρηματοδοτικών δυνατοτήτων.